

Teológia

A TARTALOMBÓL

POLITIKAI ELKÖTELEZETTSÉG ÉS BÉKETÖREKVÉSEK AZ EGYHÁZBAN

VI. Pál: Felszabadító Krisztus – Tomori Pál és a mohácsi vész – Evangélium és elkötelezettség – Rákóczi lelkesége – A keresztény hit új politikai dimenziói – Békés fejlődés és fejlődő béke – Dom Helder Camara gondolataiból – A 2. Vatikáni zsinat a békéről – Latin-Amerika „leprás Krisztusa” – Jézus békéje és szabadsága – A felszabadítás teológiájáról – Keresztények Peruban.

Udvardy József püspök – Bertók Ferenc – Cselényi István – Félegyházy József – Hajdók János – Kiss László – Rónay György – Széll Margit – Tomka Ferenc és mások írásai.

X. évf. 1976. 3. sz.

Teológia

NEGYEDÉVI FOLYÓIRAT

X. ÉVFOLYAM, 3. SZÁM

1976. SZEPTEMBER

VI. PÁL: Igazi felszabadulásunk Krisztusban van — — — — — 131

TANULMÁNYOK

UDVARDY JÓZSEF: Tomori Pál és a mohácsi vész — — — — — 132

FÉLEGYHÁZY JÓZSEF: Rákóczi életstílusának spirituális vonásai — — — — — 138

KISS LÁSZLÓ: A keresztény hit új politikai dimenziói — — — — — 142

TÁVLATOK

A békés fejlődés és a fejlődő béke (Sz. A.) — — — — — 149

EXEGÉZIS ÉS KÉRÜGMA

Homiliovázlatok halottak napjától karácsonyig (*Gál Ferenc*) — — — — — 153

FÓRUM

Egy laikus gondolatai az igehirdetésről (*Kéri Jolán*) — — — — — 159

FIGYELŐ

VI. Pál: Szegény béke! Hát ezek a te fegyvereid?! — — — — — 162

Evangélium és elkötelezettség (*Rónay György*) — — — — — 163

A 2. Vatikáni zsinat a békéről (*Cs. I.*) — — — — — 165

Dom Helder Camara gondolataiból (*Paleta Éva*) — — — — — 168

Jézus békéje és szabadsága (-y-n-) — — — — — 172

Latin-Amerika „leprás Krisztusa” (*Hajdók János*) — — — — — 174

Hogyan feszítjük ma keresztre Krisztust? (*Alfons Schäfer*) — — — — — 179

„És a szegényeknek hirdetik az evangéliumot...” (Mt 11,5) (*Széll Margit*) — — — — —

„Amit Peruban láttam” (Sz. M.) — — — — — 186

TEOLÓGIAI-LELKIPÁSZTORI JEGYZETEK

(*tomka*) — — — — — 189

A béke bibliai ígérete (*Kardos József*) — — — — — 191

Nemzetközi Békekonferencia
plakátmotívuma nyomán

Ütött a cselekvés órája... a világ békéje és a világ civilizációja forog kockán. Minden embernek és minden népnek vállalnia kell a felelősséget.

Populorum Progressio 80.

Jézus az isteni igazságokat a nagy nyilvánosság előtt tanította. Mégis, egy önző kisebbség ellene fordult, majd a tömeget is fellázította ellene, mivel bűnös magatartásukat, felket-testet sorvasztó önzésüket újra és újra leleplezte. Sőt életére is törtek, bár ismételten hangoztatta és bizonyította, hogy az ő országa nem e világból való. Az ő országába minden ember és nép meghívást nyer. Abba az országba, melynek „politikai dimenziója”, meghívó és éltető üzenete: az Isten szeret minket, az Isten mindenkit szeret. Minden ember javát akarja már evilágban is, — és az örök életben. A közénk jött Isten, Jézus Krisztus megmutatta, szavában és tetteiben feltárta, hogy „miértünk emberekért” lett az Isten is emberré, hogy küldetése szolgálat volt: az Atya akaratának teljesítése és az emberek szolgálata. Megtanított rá, hogy mindannyiunknak szolgálunk kell, és e szolgálat során saját önző énünket kell feladnunk azért, hogy míg mások javát munkáljuk, saját életünket is megmentsük.

Jézus követésében és követségében jár a keresztény ember is, amikor minden korban meghallja az „idők szavát”, és meghozza a maga áldozatát is a rászorulóért, az elesettekért. Ezt tette az egyház, ezt a munkát vállalták tagjai, amidőn évszázadokon át hirdették keresztények és kivülálló előtt a szeretet ígét, vállalták a szeretet tetteit. Végeláthatatlan azok sora, akik nemcsak anyagi értékeiket, de életüket is feláldozták a rászoruló, a szegények, kitaszítottak és betegek nyomorának enyhítésére s az örök üdvösség, a valódi boldogság reményének felélesztésére.

Ma ezt a munkát az egyház csak szerényebb keretek között végezheti. A szegénység, az éhség, a háború veszélye ma egész földünkre kiterjed. E tény azonban nem „felmentő körülmény”. Ma minden jóakarató embernek, köztük minden kereszténynek is súlyos kötelessége, hogy szolgáljon embertársainak a bajok, a szegénység felszámolása, a háború veszélyének elhárítása során. Ezért nem lehet egyetlen keresztény számára sem idegen vagy elcsodálkoztató, ha újra és újra a közösséget, az emberiséget szolgáló „politikai elkötelezettségére” és béke-hívására mutatunk rá. Annál kevésbé hanyagolhatjuk el épp ma ezt a munkát, mivel alig tíz esztendeje az egyetemes zsinat mutatott rá, hogy mily nagy kötelességei vannak a keresztényeknek e téren.

Döntéseinknek természetesen ki kell lépniük a sajnálkozás és jószándékok világából, tettekké kell beérniük. Az evangéliumi üzenet lényegét, a szeretet jóhírét, az üdvösség ígérét ma földünkön számos helyen, így elsősorban az ún. harmadik világban csak az emberibb élet igazolhatja. Nem lehet a szeretetről hitelesen szólni úgy, hogy ne vállaljuk egyszerűsmind a szeretet cselekedeteit is. „Még nem fogjátok fel — figyelmezteti VI. Pál pápa a ke-

resztényeket —, hogy ti mindnyájan testvérek vagytok Krisztusban! — E figyelmeztetés — mely Krisztus szavának visszacsengő ismétlése — süket fülekre keresztényeknél nem található! Mert ha mégis így lenne, akkor vágyódjanak bár népek milliói őszintén Krisztus tanítására, amikor hallják az igazságot, amikor be szeretnék azt fogadni, akkor a jólétben élő országok keresztényeinek botrányos önzésével találják magukat szemben.

A békében fejlődő országok keresztényeinek —, így nekünk is különösképpen nagy a felelősségünk. Nem utolsó sorban azért, mert a jólét és szerzés lehetőségei között az önzés mindig résen áll, fokozza a birvágyat és elszigetel a rászorulóktól. Ezért érezzük kötelességünknek, hogy teológiai munkánk során a hit fényénél a történeti múltat és jelent átgondoljuk. Ezért foglaljuk össze röviden a pápának és a 2. Vatikáni zsinatnak a békéről és a fejlődésről szóló tanítását; ezért mutatjuk be néhány európai és dél-amerikai teológusnak, lelképásztornak és írónak „politikai”, azaz a közösség életével, alapvető problémáival foglalkozó gondolatát. Ezért emelünk ki — természetesen az évtfordulókra ügyelve — hazánk múltjából néhány példát.

Az igazi keresztény képtelen belenyugodni abba, hogy akár a közelben, akár messze távolban nyomorgó, szegénységtől és háborúktól gyötrődő embertestvérei éljenek a földön. A keresztény embernek jószándékkal kell elfogadnia és másokkal is meg kell értetnie, hogy egy-egy lemondás az anyagi javakról, még inkább a békétlenséget szító önzésről, — világviszonylatban is egyengetheti a súlyos problémáknak gyűlöletmentes, vérnélküli, békés megoldását.

Meggyőződéssel valljuk, hogy minden olyan erőfeszítés, mely az igazságos belső és külső békében fejlődő társadalom építésére irányul, már üdvösségi mű is lehet, — még akkor is, ha nem közvetlenül hirdeti és valósítja meg a végső és teljes üdvösséget. A szeretet áldozatos tetteiben és lemondásaiban vállalt szolgálat, a fejlődéssel való együttműködés a béke igazi útja. Mert a béke nem pusztán a háború kiiktatása, nem átmeneti csend földünkön, hanem mindenek előtt az emberhez méltó életfeltételek biztosításának függvénye. Ezért lehet — VI. Pál szavával élve — a békének új neve: fejlődés!

Az egyházak és a politika

Azok az egyházak és azok a keresztények, akik azt állítják, hogy „apolitikusak”, egy embertelen társadalmi rendnek lehetnek hallgatag cinkosai. A keresztény egyházaknak elsődleges „politikai” magatartása, hogy állástfoglaljanak és konkrétan tevékenykedjenek a szegények pártján, a kizsákmányoltak, az elnyomottak és mindazok mellett, akiknek alapvető emberi jogait nem ismerik el.

Amikor az egyházak az elnyomottak mellé állnak, nem kerülhetik el a gazdasági és társadalmi problémákat sem, és azt sem, hogy igazságos változásokat kívánjanak a társadalomban. Ezzel kiteszik magukat az elnyomók és cinkosaik bosszújának, rágalmainak. De az igazi szeretet sohasem lehet semleges. Krisztus keresztje is azt mutatja, hogy az igazi szeretetet az igazságtalan hatalmaskodók nem képesek elviselni. Amikor ma az egyház „politikai hivatásáról” beszélünk — és mind többen beszélnek róla — akkor nem feledjük, hogy az egyház elsőrendű feladata az evangéliumnak és Isten országának a hirdetése. Az egyház az evangéliumon alapul és Krisztusban találja meg tanításának és tevékenységének egységét. Azonban az evangélium hirdetését, és a politikai-társadalmi felelősségét nem lehet és nem szabad egymástól elválasztani vagy szembeállítani, mert ezek osztatlan egészet alkotnak.

„Megoldatlan kérdések az egyházban”
(Evangélisation et développement, Genève 1972. 24.)

IGAZI FELSZABADULÁSUNK KRISZTUSBAN VAN

(VI. Pál pápa 1974. évi húsvéti beszédéből)

Gyakran felvetik a kérdést, hogy korunkat vallásosnak, vallásnélkülinek vagy vallásellenesnek nevezzék. Egy francia tudós szerint „a mai ember istene az ember”. A modern kultúra azon fáradozik, hogy lebontsa az ember korlátait. Meghatározza azt a bizonytalanságot és szenvedést, ami az ember helyzetének kérdéseességét okozza és személyi megbecsülést, felszabadítást keres számára. Az embert fel kell szabadítani állandó szorongásából, bizonytalanságából és félelméből, ki kell szabadítani az éhség, az igazságtalanság és a betegség nyomorúságából. Ezt követelik a szociális mozgalmak, erre törekszik a törvény és az egész kultúra.

A mai ember létbizonytalanságának van azonban egy mélyebb és titkosabb oka is, amely a lélek bensejéből fakad. A természet ellenállását és a környezeti nehézségeket az ember képes fokozatosan legyőzni az értelem erejével, amint azt a történelem tanúsítja. Úgy látszik azonban, hogy a tudomány, a társadalmi rend és a fejlett törvények önmagukban mégsem elegendők ahhoz, hogy az embert teljesebben felszabadítsák. Hiszen olyan fejlett országokban is jól láthatjuk a boldogság, a biztonság és a harmónia hiányát, ahol egyébként az emberek anyagi jóléte biztosított, sőt egyesek túlzott bőségben élnek. És gyakran talán éppen itt érzik meg a legjobban a lelki béke hiányát. Úgy tűnik, mintha az emberi kultúra csúcán megkezdődne a dekadencia, a visszaesés és összeomlással fenyegetne, mert nem vesznek tudomást az igazi emberi létről. Így azután sokan nem találják másban okát a béke hiányának, mint a létnek való kiszolgáltatottságban és a legyőzhetetlen akadályban. A halálban. A rossz, a kegyetlenség, a gyűlölet uralja napjaink színterét, — amelyek kiváltják a nyugtalanságot és a szenvedés számos okát. Ezeket a tényeket azonban gyakran célunktól, eredetüktől és teremtményi megválthatóságunktól elkülönítve vetik fel. Így történhet meg, hogy korunk „diadalmas” szavadában még vita tárgya lehet a kínzások „alkalmazhatósága” és könyörögni kell megszüntetésükért.

Hát az ember valóban megválthatatlan lenne? Itt van titkos gyökere felszabadításunknak, az erkölcsi felszabadításnak. *Az embert először önmagától kell felszabadítani*, azaz attól az énjétől, amely tűzfészke a tévedésnek, a gyűlölködésnek. Meg kell szabadítani a „rossz homályától”, a bűntől, ami magában hordozza minden ellenszegülés, akadályoztatás és tagadás okát. Egy politikus azt mondta, ha az embernek szüksége van egy „megváltóra”, akkor az ember megváltójának embernek kell lennie. Azonban az egész történelem, a valóság, az események azt mutatják, hogy ez kevély állítás, abszurd és utópisztikus kijelentés. Erről önkéntelenül eszünkbe jut a Prédikátor figyelmeztetése: *Átkozott az az ember, aki emberben bíz!*

Kezdeti kérdésünk válaszául azt mondhatjuk, hogy *korunk bizonyos értelemben „vallásosnak” mondható*, mégpedig az ember kereső nyugtalansága miatt. A mai ember tudomásul veszi saját korlátait, esetlegességeit. Ha pedig azt is megérti, hogy nem elegendő pusztán önmagának, akkor ösztönösen önmagán kívül, önmaga fölött keresi, „felülről” várja felszabadulását. Az evangélium elmondja, hogy az önelégült farizeus mögött a vámos így imádkozott: *Uram, könyörülj rajtam! — És a kettő közül a vámos lett megigazult. — De ki váltja meg ezt a könyörgő embert? — Húsvétot ünnepelünk: Krisztus feltámadott! Kezdődik a húsvéti mise, kezdődik a Fény liturgiája, ahol ezt olvassuk: „Mit használt volna, ha megszületünk és nem lett volna reményünk Krisztus megváltására? Óh felmérhetetlen szeretet: Fiát adta értünk, hogy megszabadítson fogságunkból! Óh szerencsés vétek, amely ilyen nagy Megváltót érdemeltél! Szent Pál azt írja: Jól tudjuk, hogy a régi ember keresztre feszítettett bennünk Övele, mert lerontotta a bűn testét és tovább már nem leszünk a bűn rabszolgái. — A húsvéthajnal eseménye felszabadít az önzéstől, a gyűlölettől és minden rossztól. Krisztus legyőzte a halált és most győz a Szeretet. A Fény várakozásában könyörgünk a békéért, minden emberért, különösen a betegekért, az öregekért, a szenvedőkért, az elnyomottakért, — azokért, akiknek semmi reményük sincs az életben. Senkiről sem feledkezhetünk meg a feltámadás örömeiben. Lépjünk hát ki önzésünkből!*

Az Ártatlannak fájdalma kiérdemelte számunkra a szeretet győzelmét. *A tiszta, a teljes, az ingyenes, a megváltó Szeretet meghozta felszabadulásunkat. Ez Krisztus szeretete! Ilyen legyen a mi szeretetünk is! Ez a mi húsvéti üzenetünk!*

Osservatore Romano, 1974. 4. 14.

TANULMÁNYOK

Udvardy József
csanádi püspök

TOMORI PÁL ÉS A MOHÁCSI VÉSZ

A béke megvalósítását nemcsak előadótermekben és nemcsak tárgyalótermekben munkálják, hanem — első hallásra paradoxként hangzik — fegyvert ragadva is. Akkor, ha az, aki fegyvert ölt, nem hódítani, nem más népeket elnyomni akar, hanem egy nép békéjét, nyugalomát védi az agresszor ellen. Akik 1526 augusztusában Mohácson táborba szálltak, ezt akarták. Tomori, a vezér közigazgatási és diplomáciai tevékenységében arra törekedett, hogy az összefogás, a béke, a rend megteremtése által, a nemzetet előrevivő munka kereteit biztosítsa.

Az idén van Tomori születésének 500. és a mohácsi vésznek 450. évfordulója. Történetírásunk bőven foglalkozott e tragikus eseménnyel. A részletek tanulmányozása, a társadalmi és politikai körülmények elemzése tisztultabb látásmódra segített. Búcsút mondott ama régebbi nézetnek, hogy ez a csata volt egyetlen oka „nemzeti nagy létünk” eltemetésének, — hogy az ismert költőt idézzük — és hogy hibás a fővezér is, aki „elhagyva érseki székét, hazánk dísze virágát” halálba vitte. Most már tudjuk, hogy az ország „dísze virága” nem volt jelen a csatában, hanem csak egy töredék. Az is világos lett, hogy az ország romlásának folyamatában csupán egy momentum volt a mohácsi tragédia. Máskor is volt csatavesztés, de hogy Mohács ilyen következményekkel járt, annak oka a megelőző lassú romlásban, az európai külpolitikai helyzetben, a földrajzi adottságokban keresendő¹; mások a Mohács utáni évtizedek anarchiáját, polgárháborúit okolják a romlásért².

E kérdés mélyebb taglalása nem tartozik témánkhoz. Most a történeti források világánál értékelni szeretnők Tomori személyiségét, mely magában véve is nem mindennapi. Életpályájának mérföldkövei: katona, tisztviselő, diplomata, szerzetes, érsek, hadvezér. A források között a legfontosabbak Tomori levelei, melyeket Fraknoi adott ki³; négy eddig ismeretlen levelét megtaláltam az Országos Levéltárban⁴. Sokat foglalkoznak vele Burgio pápai követ jelentései⁵, értékesek a Budán tartózkodó más külföldi diplomaták értesítései is. — Tomori 1476-ban született⁶. Milyen volt ekkor a vallási és társadalmi milió, mely egyéniségét formálta?

A renaissance-nak vallást és erkölcsöt fellazító hatása földrajzilag sem volt egységes és az egyes társadalmi osztályokban sem mutatkozott egyformán. Hatásai a nép rétegeit alig érintették. A 16. század első évtizedeiben nálunk is tovább áramlik az a folyamat, amely devotio moderna néven ismeretes, tehát a szubjektív vallásosság és bensőséges odaadás Isten szolgálatára. Ezt az irányzatot ápolják a kódex-irodalom szerzői. Ez az igény hozta létre már a 15. század második felében a bibliafordításokat⁷. — Éppen azokban az évtizedekben indult meg egy másik vallásos folyamat, mely később szélesebbé dagadva katolikus megújulás néven vált ismertté. Ez fogalmilag független az ún. ellenreformációtól; már a reformáció előtt keletkezett és gyökerei odavezetnek, ahol számottevő reformáció nem volt. Olaszországban az Oratorium Divini Amoris nevezetű mozgalom volt az elindítója, melynek tagjai a humanista vallásossággal a tevékeny felebaráti szeretet gyakorlását kötétték össze. Nálunk a „Könyvecske a szent apostoloknak méltóságokról” című kódex szerzője ad hangot ennek az irányzatnak, aki nemcsak az askézis fontosságára hívja fel a figyelmet, hanem „az nagy isteni édes szeretetre” is. Ilyen nagy szeretet volt az apostolokban, akikre vonatkozóan idézi Dante Paradiso-jának XXII. Canto-ját: „Ez tüzes szárnyú édes elmélkedő emberek az tüzzel gyújtattak vala fel, ahonnan az nemes virágok nevednek és az szent gyümölcsök”⁸.

A megújulás másik gyökere Spanyolországba vezet, ahol a kereszties háborúk eszméje még mindig eleven volt. A középkor végén ez már csak itt és Magyarországon élt. E két országban a mohamedánok, illetőleg a törökök elleni harc nem csupán politikai érdek, hanem vallásos hitből származó cselekedet is⁹. A spanyolok 1490-ig állandó harcot vívtak a mók ellen. Nálunk a Hunyadi János által vezetett és Kapisztrán szent János által lelkesített katonákat is még a kereszties ideológusok bátorították. Utoljára is Magyarországon gyűltek össze keresztiesek, ti. 1514-ben. Nem rajtuk múlt, hogy nem a török ellen mentek. E vallási eszméket Tomori annyira magáévá tette, hogy ha nem esik el a Mohácsi csataterén, a következő évtizedekben az egyházi élet vezéregyénisége lett volna¹⁰. — A vallási megújódással

szemben a politikai és társadalmi életben a dekadencia jelei mutatkoztak Mátyás király halála után. Nemzetünk történelmében egy hosszan elnyúló korszakot figyelhetünk meg, melyben az ország egységét megbontó, széthúzó jelenségek majdnem állandóak voltak. Kezdődött ez az Anjou-ház kihalása után és Mátyás uralkodását kivéve eltartott a 17. századig. Nagy Lajos halála után nemsokára megkezdődik az oligarchák, pártok, csoportosulások küzdelme egymás ellen és iparkodnak a sokszor távollevő király helyett uralkodni és kormányozni. Csak Mátyás tudja az oligarchikus ligákat háttérbe szorítani, de a Jagello királyok alatt a rendi uralom széthúzása és anarchiája állandósult. A belső zeteses veszélyét sokan észrevették és küzdöttek ellene. Ezek közé tartozott Tomori is. Közéleti pályáján akár mint katona, akár mint tisztviselő, a rend, a béke, az országot előrevívő munka nyugalmas menetének biztosítása volt a célkitűzése. Külpolitikában Tomori a magyar főpapságban akkor már hagyományossá vált iskolához tartozott. Eszerint Magyarország csak úgy tud tartósan és eredményesen védekezni a török veszély ellen, ha szomszédaival jó viszonyt ápol és nem marad Európában elszigetelt. Ezért került a főpapság annak idején szembe Mátyás királlyal, aki nyugat és észak felé hódító politikát folytatott. A szembeszállás (Vitéz-féle „összeesküvés”) miatt Váradi Péter kalocsai érsek börtönbe került, Janus Pannoniusnak menekülnie kellett. Tomori elgondolása is az volt, hogy a szomszédainkkal szoros és szövetségi viszonyt kell kialakítani. Dél-felé a törökökkel szemben is reális javaslatai voltak. Látna, hogy az ország készületlen, azon volt, hogy a törökökkel békét kössenek. Belgrád elfoglalása után egy török követ Budán volt internálva. Ezt kereste fel Tomori, hogy írjon a szultánnak a fegyverszünetre vonatkozó tárgyalások megkezdésére¹⁴. A végső határ ameddig el lehet menni, szerinte: fegyverszüneti egyezmény, ha kell adófizetéssel. Amit később Zápolyai János mint király meg tett, azt már a mohácsi vész előtt is javasolták egyesek, ti., hogy engedjék a törököt nyugat és észak felé átvonulni. — Tomori e nézettel nem rokonszenvezett. Szerinte ezt megtenni célszerűtlen és becstelenséget. Ha egyszer a török behatol az országba, akkor el is foglalja azt¹². A tények őt igazolták.

Nézzünk néhány eseményt életéből. Közéleti pályáját Bornemissza János mellett kezdte. Itt sajátította el a hadi ismereteket, továbbá a pénzügyek intézésében is jártasságra tett szert. 1501-ben az erdélyi sóbányák kamarásává nevezték ki. Mint katona és tisztviselő nem erőszakkal, hanem a törvény és igazság elvei szerint intézte az ügyeket. Jó tárgyaló- és meggyőző képességét megmutatta, amikor 1503-ban a király a szászokra 18 000 Ft adót vetett ki. Minden erőszak használata nélkül elérte, hogy a súlyos terheket vállalták. Tették ezt annál is inkább, mert látták, hogy Tomori nemcsak követel, hanem rendet és közbiztonságot is teremt, amire az iparral és kereskedelemmel foglalkozó szászoknak szükségük volt. Megvédte őket a székelyek rajtacsapásai ellen. Ezeket is arra szorította, hogy a törvényben előírt kötelezettségeiknek tegyenek eleget. Ezeket megtagadták a trónörökös születésekor adandó ökröt és Tomori ellen fegyveresen felkeltek, megszorította őket és az ökr-adót is beszedte.¹³ Katonai és közigazgatási érdemeit ismerték el, amikor 1505-ben Fogaras vár kapitányává nevezte ki a király. A környéket összefogatta és kivégeztette a rablóbandákat. A szebeniek hálából ezért három vég posztot adtak neki és a város számadáskönyvei szerint valahányszor a városba érkezett, megvendégelték. Védté a jobbágyságot is az erőszakosságok ellen¹⁴.

Mint később látni fogjuk, Tomori azon a meggyőződésen volt, hogy az ország nem védhető meg a jobbágyság közreműködése nélkül. Ezért megrendült lélekkel nézte az 1514. évi felkelés sorsát. — Ő már csak a mozgalom legvégén kapcsolódott be, amikor a parasztok zömét szétverték, Dózsát lefejezték. Mészáros Lőrinc egy kisebb egységgel Bihar megyébe menekült s „ott sokat pusztított és zsákmányolt és vért ontva a váradiak között harcolt”¹⁵. Zápolyai János őt küldte, hogy megfékezze. Tomori szokása szerint békés megoldást keresett. Biztosítékot adott, hogy azok, akik önként elhagyják a tábor, bántódás nélkül hazamehetnek. Erre a tábor oszladozni kezdett. Lőrinc pap Zilahra menekült, ahol már párthívei is ellene fordultak, maguk a parasztok adták át Zápolyainak¹⁶. A következő évben a brassóiak és eperjesiek közt tört ki a háborúság, melyet sikerült neki szintén békés úton, okossággal és eréllyel megszüntetni. Ekkor már egy újabb tisztséget is kapott: kinevezték a királyi birtok, Munkács várnagyának és főispánjának is (Comes et castellanus castrorum Munkach et Fogaras). — 1519-ben polgárháborútól mentette meg az országot. A szent György napra meghirdetett országgyűlés alatt 3000 köznemes ostrom alá fogta Buda várát. Tomori tudta, hogy mit ér az ilyen föllépés. Az ágyúkat elsütette a levegőbe, mire hanyatt-homlok menekülni kezdtek, majd huszáraival kirohanta szétzavarta őket.

Közben mint diplomata is tevékenykedett. Sikerrel oldotta meg küldetését Konstantinápolyban 1512-ben, hogy az előző évben kötött béke szövegét némely pontban helyesbítsék¹⁷ — 1520 fordulatot jelentett Tomori életében. Előbb meghalt a menyasszonya, majd egy özvegyt jegyzett el, de azt is elragadta a halál, így újabb házassághöztesre nem gondolt. — 1520-ban megüresedett a János-lovagok vránai perjelsége, mely fontos szerepet játszott

Horvátország védelmében. Minden vágya az volt, hogy a perjelséget megkapja a királytól. Úgy érezte, neki van legtöbb jogcíme ennek elnyerésére, hiszen békében, háborúban annyi szolgálatot tett az országnak. De csalódás érte. Egy jelentéktelen udvaronc, Baráth Márton étékfogó kapta meg a tisztséget¹⁸. Nem a szerelmi bánat, hanem ez a csalódás volt a szerzetbe lépésének az oka. Giuliano Caprili ferrarai ügyvivő így értesít a fordulatról: „Van a magyaroknak egy Tomori Pál nevű, hadi tudományban kiváló emberük; de ez látván, hogy a tisztségeket és hivatalokat tehetségteleneknek osztogatják, néhány pap tanácsára szerzetbe lépett¹⁹. 1520 nyarán vagyonát szétszította, útját délnek vette, az újlaki (Illók) ferenc-rendi kolostor portáján kopogtatott, kérte a rendbe való felvételét. Szíve ide vonzotta, ahol Kapisztrán szent János hamvai nyugodtak. Előljárói a noviciatus végzésére Várpalotára küldték. Ennek letelével Esztergomba disponáltak. A szerzetben mélyreható átalakuláson ment át. Lelki harcait, belső világát ő maga írja le egyik levelében.²⁰

Tomori távozása a közéletből, meghökkentette a közvéleményt. Most derült ki, hogy nincs alkalmas ember, aki a honvédelmet meg tudná szervezni. 1521. aug. 29-én elesett Nándorfehérvár, az akkori Magyarország kulcsa. Az általános ijedelem között a király arra gondolt, hogy Tomorit nevezzék ki az üresedésben lévő kalocsai érseki székre és bízzák rá a Délvidék kapitányságát. Ő azonban a többszörösen megtett ajánlatot elhárította. Erre király a pápához fordult, hogy parancsoljon rá. Brodarics pécsi prépost járt el ebben az ügyben Rómában. VI. Adorján az 1523. február 4-én tartott konzisztoriumban tényleg kinevezte kalocsai érseknek. Most már nem ellenkezhetett, de az érseki székben is szerzetesként élt. Nevét következetesen: Frater Paulus de Thomor ordinis minorum regularis observantiae, ecclesiarum Colocensis et Bachiensis archiepiscopus-nak írja²¹. Burgio pápai követ így jellemzi: „szerzetes, aki ragaszkodik rendjéhez. Nem tudtuk... rávenni, hogy valami előkelőbb szövetből készült ruhát öltösson magára, mert mindig ragaszkodik az olyan hitvány kelméből készült csuha viseléséhez, aminőt a legutolsó fráter hord²².

Mint érsek, több fontos intézkedést tett a lelkipásztorkodás javítására. Megtiltotta, hogy valaki egyszerre több javadalmi birtokoljon. Elrendelte, hogy minden lelkipásztor resideáljon, azaz köteles javadalmi helyét elfoglalni és ott papi feladatát elvégezni. Azok jövedelmét, akik nem resideáltak, lefoglalta és honvédelmi célra fordította²³. Mint Délvidék kapitányának feladata volt a Duna és Száva vonalát védeni. Nemskára sor került az új kapitány első fegyvertényére. Ferhát, boszniai basa 1523 augusztusában 15 000 főnyi sereggel átkelt a Száván. Tomori észrevette, hogy a sereg három hadosztályra tagozódva nyomul előre. Nagyolaszról külön egymásután támadta meg az egyes hadosztályokat és győzött. Mindenki őt ünnepelte, a budai követek jelentéséből egész Európa hírt kapott a győzelemről, a pápa külön levélben gratulált neki. A nagyolaszi győzelem megmutatta, hogy ha van összefogás és képzett zsoldos hadsereg, bizalommal lehet nézni a jövő felé. Sajnos mind a kettő megszűnt. A katonaság fizetlenség miatt szétszéledt. Bár Tomori az érsekség teljes jövedelmét a honvédelemre fordította²⁴, ez elégtelen volt. Gondoskodás és áldozatkészség az ország felelős vezetőiben nem volt, akiket Francesco Massaro velencei követési titkár így jellemez: „Mindenki a maga kényelmére gondol, lopják a közvagyont és keveset törődnek a köz javával. Egymás iránt olyan titkos gyűlöletet és ellenségeskedést táplálnak, hogy szinte hihetetlen... Nincs közöttük semmi engedelmesség, büszkék és gőgösek, de kormányozni nem tudnak, s tanácsot mégsem fogadnak el olyantól, aki ért hozzá²⁵.

1526 elején az volt a helyzet, hogy Tomori már 11 hónap óta egy fillért sem kapott a kincstártól, honvédelmi célra. A legminimálisabb védelmi kiadásokat csak úgy tudta fedezni, hogy kölcsönöket vett fel. Hiába iparkodott meggyőzni a vezető köröket a veszélyről, süket fülekre talált, mert mint Burgio jelentette: „Az államtanácsban egész nap mást sem tárgyalnak, mint azt, hogy egymást okolják: az urak a királyt azért, mert nem akarja követni tanácsukat; a király az urakat azért, mert mindent az ő tanácsuk szerint tett és már mindenét odaadta, azért nincsen semmije... A kincstárnak nincsen semmije, a magánosok sem adni, sem kölcsönözni nem akarnak. Az urak félnek egymástól, a király mindenkitől. Nincsen semmi készüllet, semmi rend és ami még rosszabb, sokakban már a védekezés szándéka is hiányzik²⁶.

Ilyen körülmények között Tomori háromszor is beadta a lemondását. Persze nem fogadták el; még a pápai követ is kérte, hogy maradjon, mert egyedül ő képviselte a céltudatosságot, akaratot az általános tanácstalanság és önzés között. Hadsereg híján nem tudta megakadályozni, hogy Bali bég át ne keljen a Száván. A király fölszólította Báthori István nádort és Tomorit, hogy mozgósítva déli vármegyéket, tartóztassák fel a török előnyomulást. Báthori azonban Pécsert megállt, megtagadta a további vonulást és azt üzenete a királynak, hogy Mohácsra megy és ott vár²⁷. Báthorinak és társainak ezen eljárására célzott Tomori a királyhoz intézett július 5-én kelt levelében: „Felséged meghagyta, hogy a szávai átkelőt jól őrizzem... Ez sikerült volna, ha azok az urak, akiket felséged ide irányított, nem rák módjára szálltak volna táborba²⁸ ti. visszafelé vonulva²⁸. A jobbagyság és nehező időkben

Tomori tanúsága szerint nagyobb erkölcsi erőt mutatott, mint a nemesség. Feledve az 1514. évi megtorlást, kész lett volna védeni az országot, ha lett volna szervező erő, mely összefogja és felszereli s ha láttak volna a felelős vezetőknél áldozatkészséget.

Tomori 1526 júliusában a jobbágyságot is fegyverbe szólította.²⁹ Szavainak meg lett a hatása. Bács és Bodrog vármege jobbágjai Újvidéken (akkor Pétervárad-révnek nevezték) gyülekeztek. Mi lett a sorsa az összegyűlt hadaknak? — Tomori leveleiben olvassuk a lesújtó választ: „Azok a jobbágyok, akik a Duna mellékén laktak, elmenekültek, miután látták, hogy... az urak távolmaradnak”. — Néhány nappal később ezt jelentette a királynak: „Ha Felsőged idejében katonaságot küldött volna ide, tudtunk volna 20 000 jobbágyot itten (Újvidéken) megtartani, akik ingyen szolgáltak volna. De minthogy nincs kibén reménykedniök, mindnyájan elmentek... Megindult a föld, sírással, jajgatással menekül, mert nincs aki védelmébe venné”³⁰. Sírás, jajgatás, menekülés a népnél. — S mi a helyzet Budán az ország kormányzatánál? — Burgio 1526 júliusában ezt jelenti: „Magyarország ügye kétségbeesztő... Magyarországból még ebben az évben annyi marad, amennyit az ellenség meg akar hagyni... Itt nincsenek hadvezérek, nincs pénz, nincs haditerv, nincsenek hajók, nincs rend. Nem intézkedtek élelmiszerek ügyében; a hadsereg még nem gyűlt össze; de ha össze is gyűlekeznek, mit tud tenni egy ilyen összeverődött (tumultuario) hadsereg... Legfeljebb 10–15 napig marad kötelékben és utána kinek a szállás, kinek az élelem hiányzik és szétszélednek... Én látom a gyógyíthatatlan bajt, de nem tehetek mást, mint az orvos, aki már lemondott betegéről... s azt véli talán a természet segít”³¹.

Eljutottunk a mohácsi csatáig. Jól végezte-e itt a feladatát Tomori vagy sem? — szokták felteni a kérdést. Reális-e az ilyen kérdés-feltevés, ha a hadvezérnek nem áll megfelelő hadsereg a rendelkezésére? — Legelőször Salm Miklóst és Frangepán Kristófot kérték fel a fővezérségre. Nem voltak hajlandók a tumultuarius, a toborzott, többnyire jobbágyi hadsereg élére állni.³² Később Ferdinánd parancsára Frangepán elvállalta ugyan a fővezérséget azzal a kikötéssel, hogy a helysínen majd szemügyre veszi a hadsereget, az ott uralkodó rendet és akkor majd dönt, mit tegyen³³.

Nem tartozik a témánkhoz taktikai és stratégiai megállapításokat tenni, hanem megszólaltatjuk a történeti forrásokat, leginkább a szem- és fültanú kortársakat. — Hogyan ítélték meg Tomori katonai és vezéri képességeit a kortársak? — A budai velencei követ Vicenzo Guidotto és titkára Francesco Massaro egyhangúan állítja, hogy nemcsak a fegyverforgatásban kiváló, hanem a hadvezetésben is tapasztalt. — Hogyan került a fővezérséghez? — Addig is, amíg Frangepán megérkezik, intézkedni kellett, mert a török hadsereg nem várt, hanem nyomult a Drávától északra. A király Frangepán megérkezését Tomorit és Zápolyai Györgyöt bízta meg a vezérséggel. Ez augusztus 20-án történt Tomori mint ideiglenes fővezér célul tűzte ki, hogy a Dráván átkelő és felfelé nyomuló török hadsereg mozgását lassítsa, addig amíg Zápolyai János és Frangepán megérkeznek. Augusztus 22-én kb. 5—6 ezer lovas katonából álló seregével a Krassó vízfolyás mentén üttött tábor. Nagyon méretű összecsapásra augusztus 24-én került sor, amikor egy tízezer főből álló török egységet megtámadott és szétvert. Az ellenség háromezer halottat hagyott a csatamezőn³⁴. Az ütközetről Szulejmán Naplója is megemlékezik³⁵. — A napok múltak, az ellenség mind jobban nyomult előre. Frangepán és Zápolyai még távol voltak. Hol akart megütközni Tomori, ha a segélycsapatok megérkezése előtt a szultán kikényszeríti a döntést? — Mohácstól délre a Dráva felé azon a helyen, ahol tábora állt. A döntés ésszerű volt. Ezen az ingoványos helyen a számban sokkal nagyobb török hadsereg nem tudta kifejtteni teljes erejét. A magyarok mindig csak részlegekkel találták volna magukat szemben. Ezért a Krassó-menti tábor nem akart visszavonulni Mohácsra, hanem követelték, hogy a többiek is ide jöjjenek³⁶. Hogy ez a terv mennyire ésszerű volt, kitűnik abból is, hogy az ellenség örült elejtésének. „Azon mező és a Duna között — írja Kemalpaszadé Mohács néme c. művében, — van egy folyó kiöntése alkotta mocsár, melyen rendkívül nehéz az áthatolás, mert annyira ingoványos a hely, hogy se embert, se lovat nem bír meg, bárhova lép az ember, lesüpped. Ha a nyomorult király a vele lévő kutyákkal e mocsár szélére jött volna, akkor megakadályozza vala, hogy a hit harcosai a szent harc vadaskertjébe menjenek³⁷. Szulejmán naplója is ezt mondja: „Mint-hogy nagyon sok eső esett, a menetoszlop felbomolva, rendetlenül folytatja útját. Mert útközben tavak, mocsarak voltak, sok emberünknek lova és más igásjószága elveszett”³⁸. — Ferdi török krónikás utal arra is, hogy Tomori serege mennyire nehezítette a továbbvonulást: „Mohács mezeje és a Dráva között egy nagy mocsár volt. Mikor a gyaurok serege ennek közelébe ért — oly nehéz volt áthatolni, mint a tű fokán”³⁹. Érthető, hogy Tomori tábora rossznak tartotta a mohácsi térré való visszavonulást. Még aznap is, amelyen megjött a királyi parancs a Mohácsra való visszavonuláshoz, harcrendben álltak egy kisebb török egység megtámadására. „Az alávaló hitetlenek — jegyzi fel Szulejmán naplója — táboruk előtt egy darabig csatarendben álltak, de azután visszavonultak”⁴⁰.

Kítől származott a mohácsi téren való ütközet eszméje? — Az összegyűlt magyar csapatok

három táborban voltak. Lajos király csekély haderővel Bába és Mohács között Újfalun tartózkodott. Neki és tanácsosainak az volt a fölfogása, hogy addig ne ütközzenek meg, amíg Frangepán és Zápolyai János meg nem érkezik⁴¹. Ez elméletileg jó elgondolás volt; csak sem a király, sem a tanácsosok nem tudták, hogy ezek mikor érnek ide és hogy mit csinálnak addig a törökök! A hadsereg zöme Mohácsra üttört tábornak. Az itt tartózkodó főurak legtöbbje azon volt, hogy minél előbb ütközzenek meg, nehogy még szeptemberben is tartani kelljen a katonákat⁴².

A harmadik részleg Tomorié volt a Krassó víz mellett. Ezek ragaszkodtak ahhoz, hogy a másik két részleg is ide jöjjön, mert ez a hely a legalkalmasabb a harcra, de azok erre nem voltak hajlandók. — Így álltak a magyar hadak augusztus 25-én.

Ekkor éjszaka történt valami, ami előidézte, hogy Mohácsra történjék meg az ütközet és pedig minél hamarabb. A mohácsi táborban lévő urak — nem tudni szándékosan-e, hogy az ő akaratauk teljesedjék, vagy önkéntelenül az események hatása alatt — pánikot keltek. Augusztus 26-ára virradó éjjel Podmaniczky Mihályt a király táborába szalasztották az üzenettel, hogy az ütközetet halasztani nem lehet, mert a szultán a közelben jár. Az álmából felvert királynak jelentette, hogy azonnal jöjjön Mohácsra megbeszélni a teendőket. Az uralkodó a kancellárt küldte Mohácsra, hogy győzze meg az ottaniakat Frangepán terveinek helyességéről, — hogy az ütközetet el kell halasztani. A kancellár igyekevei azonban nem jártak sikerrel. — Ugyanígy felverték éjnek idején álmából Tomorit is és a Krassó-menti táborból Mohácsra hívták.

Augusztus 26-án a király is elment Mohácsra és a püspök házában tanácsot tartott. Megismételte, hogy meg kell várni Frangepánt és Zápolyait. — Most történt az, hogy Tomori is, aki eddig szintén ezen a véleményen volt, megváltoztatta nézetét. Miért történt ez? — A tanácskozáson résztvevő Brodarics értesít, hogy a mohácsi táborból való főurak erőszakkal léptek fel és minden más véleményt elnémítottak⁴³. Továbbá a magyar sereg nagyobbik részét a Mohácsra táborozó urak képviselték. Tomori tudta, hogy „tumultuárius” azaz hirtelen toborzott hadsereggel rendelkezik, amelyben nem mindig a fővezér akarata jut érvényre, nem az erélytelenség miatt, hanem mert az ilyen alkalmi hadseregben a „servitorok”, a szolgálattevők saját földesuruk parancsa után indulnak; tehát csak közvetve engedelmessékednek a fővezérnek, ha ti. uruk is engedelmeskedik. Ezek pedig sürgették az ütközetet, mert az élelem és a zsold fogytán volt. Így történt meg, hogy egyesek már hazafelé indultak⁴⁴.

Tomori három lehetőség között választhatott: maradni a mohácsi térségben és várni Zápolyait és Frangepánt; visszavonulni és ott várni őket; vagy megütközni.⁴⁵ Az első eset megvalósítása lehetetlen volt. A szultán augusztus 29-re tüzte ki a támadás időpontját. Igaz, hogy csapatainak fáradtsága miatt a következő napra akarta halasztani. Így Tomori ugyan egy napot várhatott volna, de akkor a háromszor nagyobb török hadsereg bekeríti és szétzúzza, mert augusztus 29-én Zápolyai még csak Szegeden volt, Frangepán pedig Zágrábban; de a hadakkal egy nap alatt nem lehetett se Zágrábról, se Szegedről Mohácsra érni! — A másik lehetőség: visszavonulni és valahol Buda környékén megütközni⁴⁶. Elméletileg ez elgondolható, de ha a konkrét tényeket nézzük, rájövünk, hogy ez is lehetetlen volt.

Először is: Augusztus 29-én Szulejmán Mohácsnál, Zápolyai Szegednél volt, Frangepán pedig Zágrábban. Tekintsünk a térképre, és kitűnik, hogy a három hely közül távolságban Budához Mohács van legközelebb; adjuk még hozzá, hogy Zápolyainak át kellett volna kelnie a Dunán, Frangepánnak pedig a Dráván. Tehát Szulejmán Budához ért volna, még mielőtt a seregek egyesültek volna.

Továbbá a tumultuárius hadsereg hallani sem akart a visszavonulásról. Tegyük fel, hogy Tomori mégis elrendeli, — akkor az, leszámítva a zsoldosokat és néhány fegyelmezettebb egységet, szétoszlott volna. Még valami rosszabbat is följegyeztek az egykorú tanúk. Ha a király visszavonult volna, kitört volna a polgárháború, a „királyt üldözték volna legjobban és vele bántak volna legcsúnyábban”⁴⁷ — jelentette Burgio pápai követ. Arra is gondolni kell, hogy a török hadsereg nem tetlenül sétált volna a visszavonuló magyarok után, hanem üldözötte és szétzilálta volna. A szintén jelenlévő Bordarics, aki ugyan személyesen idegenkedett a Mohácsra való megütközéstől, mégis bevallja: „nem látszott biztonságosnak az egész közel álló ellenség elől való meghátrálás, minthogy az ellenség, főleg lovasainak gyorsasága miatt semmire sem volt alkalmasabb és készségesebb, mint a visszavonulók üldözésére”⁴⁸. Azt is képtelenség feltételezni, hogy a magyarok nyomában járó ellenség megengedte volna Zápolyai és Frangepán egyesülését a király seregével. Már a mohácsi csata napján a török fővezér a csatától nyugatra és északra két különítményt állított fel azzal a feladattal, hogy az esetleg még érkező bandériumok egyesülését megakadályozzák.⁴⁹

Hátrálni tehát nem lehetett, az útban lévő csapatok megérkezését sem lehetett megvárni, mert a szultán kitűzte az ütközet napját. Ugyanakkor a magyar hadsereget határtalan lelkesedés, szilaj harci kedv töltötte el. Ebbe a reménységárba fogódzott Tomori, amikor hozzájárult az ütközethez. Ha ezt nem teszi, a kortársak és az utókor vádolták volna, hogy ha-

bozásával engedte a lelkes, harcrakész sereget szétbomlani és az országot kardcsapás nélkül kiszolgáltatta az ellenségnek.

Ha az ütközet a konkrét körülményeket tekintve kikerülhetetlen volt, fennmarad még a kérdés, jól vezette-e azt Tomori? Erre a kérdésre nem könnyű a válasz, két ok miatt. Először azért, mert a források inkább csak azt mondják, hogy mi történt, de nem válaszolnak arra, hogy hol és mikor történt valami. Másodszor azért, mert — amint már említettük — tumultuárius, képzetlen, alkalmilag összeverődött hadseregről lévén szó, mely járatlansága miatt nem tudta, vagy nem is akarta végrehajtani a parancsot, — nehéz meghatározni, hogy mi irányító a haditerv rovására és mi a fegyelmezetlen és engedetlen magatartására. Ami az előbbit, ti. a haditervet illeti, Tomori elgondolása, hogy a számszerint túlsúlyban lévő ellenség egységével ne kerüljön szembe, hanem csak egyes részlegekkel, — jónak mondható⁵⁰. — Akik elgondolását tévesnek mondják⁵¹, ezt arra alapozzák, hogy helytelenül tájékozódott, mert amikor megtámadta a ruméliai hadtestet, már odaért az anatóliai hadtest is. — Viszont tény az, hogy Tomori délután három órára tűzte ki a támadás kezdetét, de négy óra lett belőle s így volt ideje az anatóliai hadtestnek felzárkózni. Kérdés, kinek a hibájából történt a késlekedés? Ami a fegyelmezetlen és engedetlen magatartást illeti, vannak adatok, melyek ezt említik. — Tomori az ütközet előtt bejárta a hadrendeket, utasításokat adott, buzdító szavakat mondott. Egyesek könnyekig meghatódtak, mások leszálltak.⁵²

Mind a keresztény, mind a török források említést tesznek arról, hogy a magyarok sikeresen nyomták vissza a törököket, de ekkor egy részük abbahagyta a harcot és zsákmány után nézett. „A gyaurok az előttük talált eszközöket zsákmányul ejtették” — írja Lufti⁵³. Ugyanerről értesít egy olasz tudósítás: „A magyarok nyereségre vágyva zsákmányolásra adták magukat ahelyett, hogy a győzelmet folytatták volna: az egyik lovakat fogott, a másik foglyokat kerített kézre, ismét mások aranyos fővegeket és nyakláncokat kaparintottak maguknak”⁵⁴. Drágffy János országbírónak a mohácsi táborban kelt végrendelete is említi „a vezérek hasonlóságát... a vitézeknek engedtlenségét”⁵⁵. — Hiába az ésszerű haditerv, ha a harcolók a saját fejük után mennek.

Amikor a hős hadvezér jeltelen sírjára az emlékezés koszorúját letesszük, azzal az érzéssel tehetjük, hogy nem hiába élt és küzdött, mert eszméi: a rend, összefogás, munka, áldozatkészség nem szálltak vele a sírba, hanem hozzájárultak a nemzet erkölcsi állagának a növeléséhez.

JEGYZETEK:

1. Szakály F.: A mohácsi csata, Budapest, 1975. — 2. Nemeskürty I.: Önfia vágta sebé, Budapest, 1975. — 3. Fraknói V.: Tomori Pál élete és levelei, Budapest, 1881. — 4. D1 82727; D1 82729; D1 82730; D1 82731. — 5. Vatikáni Magyar Okirattár, II. sorozat, 1. kötet Rövidítjük: VO II. s. 1. k. — 6. V. Guidotto velencei követ 1525-ben 49 évesnek mondja. Balogh I.: Velencei diplomaták Magyarországról, Szeged, 1929, 79. o. — 7. Bécsi, Müncheni, Apor-kódex. — 8. Idézve: Bán J.: Karthausi Névtelen műveltsége, Budapest, 1976, 103. o. — 9. H. Jedin: Handbuch der Kirchengeschichte, Freiburg, 1967. IV. 462. o. — 10. Hermann E.: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig, München, 1973, 209. o. — 11. VO II. s. 1. k. 327. — 12. U. o. 106. o. — 13. Szilágyi S.: Erdélyország története, I. 175. o. — 14. Fraknói V.: i. m. 10. o. — 15. Szerémi Gy.: Magyarország romlásáról, 1961. 70. o. — 16. Uo. — 17. Acta Tomicianae, II. 127. o. — 18. N. Istvánffy: De rebus Hungaricis, Coloniae, 1622, 103. o. — 19. Fraknói, i. m. 20. o. — 20. A. Theiner: Vetera Monumenta historica Hungaricum sacram illustrantia, Romae, 1860, II. 667. o. — 21. D1 82727. — 22. VO II. s. 1. k. 315. — 23. Uo. 146. — 24. Balogh I.: 25. i. o. 62. o. 26. VO II. s. 1. k. 347, 350. o. — 27: Uo: 406, 407. — 28. Fraknói V.: i. m. 92, 94. o. — 29. D1 82730; D1 82731. — 30. Fraknói V.: i. m. 92, 95. o. — 31. VO II. s. 1. k. 415. o. — 32. Uo. 397, 402. o. — 33. Magyar Történeti Tár 25/1878/383. o. — 34. Uo. 376. o. — 35. Thury I.: Török történetirők, Budapest, 1893. I. 313. o. — 36. S. Brodarics: Clades in campo Mohach. Appendix ad Bonfini: Rerum Hungaricarum decades, Basileae, 1568, 765. o. — 37. Thury: i. m. I. 325. o. — 38. Uo. 313. o. — 39. Uo. II. 66. o. — 40. Uo. I. 314. o. — 41. Magyar Történeti Tár 25/1878/383. o. — 42. M. Sanudo, I. Diari, XLIII. 225. o. — 43. Brodarics, i. m. 765—767. o. — 44. VO II. s. 1. k. 440. o. — 45. Szilágyi S.: A magyar nemzet története, Budapest, 1896. IV. 514. o. — 46. Gyalóky J.: Mohácsi emlékkönyv, Budapest, 1926. 204. o. — 47. VO II. s. 1. k. 441. 447. o. — 48. Brodarics, i. m. 768. o. — 49. Gyalóky, i. m. 235. o. — 50. Nemeskürty, i. m. 193. o. — 51. Gyalóky, i. m. 227. o. — 52. Hóman B.—Szegő Gy.: Magyar Történet, Budapest, 1942. II. 610. o. — 53. Kemény J.: Történelmi és irodalmi kalászatok, Pest, 1861, 124. o. — 54. Thury, i. m. II. 17. o. — 54. M. Sanudo: Diari, XLIII. 83. 84. o. — 55. Idézve Nemeskürty-nél, i. m. 199. o.

RÁKÓCZI ÉLETSTÍLUSÁNAK SPIRITUÁLIS VONÁSAI

Amikor Rákóczi szabadságharcáról emlékezünk, elsőként naiv fogalmi és szemléleti képzetek tódulnak elénk: felsőtiszamenti jobbágyok hazatérésre kérik a lengyelhonba menekült Rákóczit, — a magyar földre lépnek —, megtörténik a zászlóbontás —, hívó szavára tódul a nép kéréje —, harsona zendül, dob pereg, s indul a kurucok harca a legendás hős, Rákóczi vezérletével.

A valóság azonban az, hogy Rákóczi lelke mélyén s a magyar nép számára kezdetől fogva *inkább szeretett volna a béke, mint a háború fejedelme lenni*. A keresztény politika-és uralkodásról írt művében¹ mestere, Bossuet nyomán² vallja, hogy „a keresztény fejedelem fő jellemvonása a szeretet és alázatosság szemléje, mellyel a háború viselése ellentétben áll”³. Mert a jó fejedelem hivatása „az atya, a testvér és a pásztor szerepében eljárni”. Az ilyen szellemű uralkodás alapelveinek legméltóbb foglalatát is szent István „*Intelmei*”-nek (Institutio morum) könyvében látja, ezért fordítja azt le ő maga franciára és csatolja fentebb említett művéhez.

* * *

Méltóképpen ünnepelte meg a magyar nép és haza a jelen esztendőben a Vezérlő Fejedelem, *II. Rákóczi Ferenc születésének háromszázadik évfordulóját*. Egy éven át folytak róla a megemlékezések: előadások az általános iskoláktól kezdve az egyetemi katedrákig; a tömegközlelési eszközökön, napisajtón és szakfolyóiratokon, rádión és televízión át a Magyar Tudományos Akadémián tartott tudományos szintű előadásokig, valamint másuttam előbb a törökországi Rodostóban, majd itthon, Sárospatakon ülésező nemzetközi Rákóczi-szimpozícióig. Márki Sándor⁴, Thaly Kálmán, Szekfű Gyula, Emile Horn, Balla Antal, Zolnai Béla (hogy csak néhány kiemelkedőbb nevet említsünk), Rákóczival foglalkozó munkái, s 1935-ben neves történészek kétkötetes gyűjteményes értekezései⁵ után örömmel láthattuk, hogy folytatódik a korábbi, Rákóczi személyét és szerepét kutató és továbbvivő történeti feldolgozás. A több értékes szépirodalmi és tudományos szakirodalmi termésből legyen itt kiemelve Köpeczi Béla—R. Várkonyi Ágnes kötete: *II. Rákóczi Ferenc* (Bp. 1976). Bár a nagyszámú Rákóczi-méltatás közepette történt említés a Nagy Fejedelem vallásos vonatkozásairól is, mégis úgy érezzük, hogy folyóiratunknak ez irányban némileg ki kell egészítenie a jubiláris év megnyilatkozásait.

Aki e témakörön belül közelít Rákóczi személye felé, nem jár töretlen úton. Eltekintve attól, hogy a Rákóczi-életrajzok is feldolgozásuk szerves részeként iktatták be az ő vallásos életét (különösen Márki Sándor) és vallásos-teológiai írásait, voltak kutatók, akik részletfeldolgozás tárgyává tették belső lelkivilágát és vallásos élete külső gyakorlatát. Kiemelkedőbb közülük Fraknói Vilmos⁶, Karácsonyi János⁷, Stuhlmann Patrik⁸, Brisits Frigyes⁹, Zolnai Béla¹⁰, Meszlényi Antal¹¹, Rogács Ferenc¹² és Várdai Béla¹³.

II. Rákóczi Ferencben több nagy történelmi család: a Rákócziak, Zrínyiek, Báthoryak, Lorántffyak, Frangepánok, sőt az egyháznak szentet is adó lengyel Kosztkák jeles testi-lelki képességei öröklődtek finom integrálódásban. Az így örökségképpen magával hozott hajlamcsírákat tovább fejlesztette a családi és iskolai nevelés. S ha az apa, *I. Rákóczi Ferenc*, kislelkes születése után pár hétre elhalálozván nem nevelhette fiát, s ha az anyát, *Zrínyi Ilonát* nagyon is igénybe vették a Rákóczi-uradalmak sorsa, sőt országos gondok: vallásos kötelességeit hűségesen teljesítette, jó példát szolgáltatva gyermekeinek, Júliának és a kis Ferencnek. Főleg azonban ott volt a nagyanya, a buzgó, sőt türelmetlen katolicizmusáról ismert nagyszony, *Báthory Zsófia*¹⁴. Majd halála után a *nagynénik*: a zágrábi apácafejedelemszony, *Zrínyi Petronella*; *Báthory Hedvig*, előbb Liptovszky lengyel főnemes felesége, majd özvegyiségében apáca; végül Rákóczi Erzsébet, akinek két házassága egyikéből sem született gyermek, s második özvegyége után minden anyai érzését a két Rákóczi-gyermekre pazarolta. Nem kell mondanunk, hogy ezek az istenes lelkek mit tartottak a nevelés legelső „aranyzabályá”-nak!

Tizenkét éves korában a bécsi politika erőszakosan elválasztotta édesanyjától és nővérétől a gyermekifjú Rákóczi Ferencet, s nem egy magyarhoni, hanem a csehországi *Neuhaus* jezsuita kollégiumába adták. Ez — ha fáj is érzékeny lelkének, — de arra jó, hogy Istenhez forduljon vigasztalásért s az ima- és vallásos életben keresen erőt megkeserített lelkének. Tehetsége és buzgósága láttán az ifjúsági Mária-kongregáció vezetőjévé, prefektusává teszi meg. S ha a *prágai* egyetemi éveit után *Bécsben* a világius élet jócskán koptat is korábbi vallásos érzésvilágán, itáliai útjának három fontos élménye: a loretoi kegyhely, XII. Ince pápa

fogadása (ereklyéket is kap tőle) és a Januarius-csoda látása Nápolyban, segít valamit megingott vallási egyensúlya helyreállításában.

Amikor a gondtalanabb évek után rádöbben nemzeti elhivatottságára, előtörnek lelke mélyének vallásos energiái. Meggyőződése, hogy a nagy vállalkozáshoz Isten segítségére van szüksége. Az ő nevében kezdi a nagy művet, a felkelés kibontott zászlaja a három nagy eszme és cél feliratát lobogtatja: ISTEN, HAZA, SZABADSÁG! (Cum Deo pro Patria et Libertate!)

Előbb a maga számára szerkesztett, később a hadsereg számára is átírt, kinyomtatott és terjesztett *imával* könyörög Istenhez: „Ismerjük, Urunk, mindennapi vétkeinket, kikkel Téged megbántván méltán tapasztaljuk ostorodat... Mindazonáltal tekints a nyomorúságok tengerében siránkozó népedre; ... s minthogy elménket szabadulásunk igyekezetére méltóztatad megmozdítani, cselekedeteinket igazgassad, karjainkat erősítsed, hogy akaratomat mindenben követhessük... Táborunkat... ellenségeinknek leselkedéseitől oltalmazd, kergesd el strázsálóinknak álmaikat... Legyen a Te angyalod őrizőnk... , ki az ágyúknak és puskáknak golyóbisit elszélessze...”¹⁵

Nagy körültekintéssel igyekszik megelőzni a háború *erkölcsi kártevéseit*. Ismeri annak erkölcsromboló hatását, a vad ösztönök elszabadulását, mindennemű kártevést, rablást, gyújtogatást, emberölést, fajtalanokdást, istenkáromlást. Intézkedéseket tesz e bajok elhárítására. Többször bocsát ki rendeletet az istengyalázó *káromkodások* ellen, melyeket úgy ítélte meg, hogy azok „Istennek bosszúságára és nemzetünknek minden nemzetek között való gyalázata-ra szolgálnak”¹⁶.

1705. december 11-én rendelkezést juttat el az ezredparancsnokokhoz, melyben felpanaszolja, hogy „a nemzetünkben eláradt buzgóságtalansággal... Istenünknek haragját felingereltük”, miért is előírja, hogy „az isteni tiszteletnek kinek-kinek hitvallása szerint való folytatja hadaink között megszűnés nélkül gyakoroltassék”¹⁷.

Rendszeres tábori lelkési állásokat szervez. A lelkésztől elvárja, hogy „mind tanítása által, mind kegyes étellel és példaadással a vitézlő rend a kegyesség követésére indítassék és az isteni tisztelet minden napon az anyaszentegyház bevett szokása szerint gyakoroltassék”. Maga mellett állandóan tábori lelkészt tartott, akinek — amikor csak tehetette — napi miséjén jelen volt, a szentségekhez gyakran járult, minden fontosabb döntés előtt imába mélyülten megvilágosításért könyörgött.

***

Rákóczi vallásos irányú írásműveinek legjelentősebbje a *Confessio Peccatoris* (Egy bűnös vallomása)¹⁸. S mert kifejezetten említi, hogy szent Ágoston Confessiones-e ihlette könyve megírására¹⁹, elkerülhetetlen kettejük viszonyának megtekintése. Nyugat legnagyobb egyházdoktora, Ágoston, említett művében élet- és lélekrajzot ad, megsíratja korábbi tévelygéseit, erkölcsi bukásokkal terhelt életét és megtéréseivel megszerezve lelke egyensúlyát, himnuszos szárnyalással dicsőíti Isten nagyságát és jóságát. E műve másfél évezred során, több hasonló jellegű írásmű ósmintája lett, sokakat indított hasonló élet-megnyilatkozásra. Említjük közülük Paulinus dél-franciaországi költőt († 460 k.), akinek hexameterekben megírt *Eucharisticos*-a hálaadással telt önéletrajz. — Ennodius házasságkötése előtt felbontja az eljegyzést, pappá lesz, majd Pavia püspöke († 521), műve az *Eucharisticum de vita sua*, gyónászerű önéletrajz. — A 14-ik század kezdődő reneszánszának idejében megnövekszik szent Ágoston hatása. Ez feltűnő mértékben mutatkozik meg *Petrarcánál* († 1374). Szent Ágoston vallomások lélekrajza tükröződik vissza „*De contemptu mundi*” című munkájában. Párbeszédés partnerének magát Ágostont teszi meg, aki mint az ő megszemélyesített lelkiismerete jelenik meg, úgy váltván szót a világ mulandóságáról és hiúságáról, hogy közben bemutatja a maga belső lelki fejlődésmenetét; az ágostoni őszinteség mellett itt már megjelenik a reneszánsz írásmódorának póza is²⁰. — A középkori német misztikusok közül a domonkosrendi *Seuse Henrik* († 1366) „*Exemplar*” című műve is erős szentágostoni hatással mutatja be saját belső lélekformálódását. — Avilai *szent Teréz* „*Önéletrajza*” is e sorba tartozik; lelkiéletének misztikus fejlődése a temperamentumát jellemző imák, fohászok, kifakadások patetikus felkiáltások kíséretében tárul elénk, sokszor lázasan egyenetlen lírai előadásban († 1582).

Szent Ágostont az önvallomások tekintetében leghívebben Rákóczink követte: az irodalmi forma, szerkezet, kivitelezés, teológiai nézetek, fogalmi, sokszor szóbeli kifejezések alkalmazásában is. A könyv belső tartalmát azonban teljesen saját életeseményei és lelki fejlődése képezik. Bűnbánata és élete Isten felé fordításának hitelét ő is a szentágostoni teljes őszinteség és az önmagával szemben való kérlelhetetlen tárgyilagosság alkalmazásában látja biztosítotttnak.

Szent Ágostont a bűnből való kiemelkedés ösztönözte *Vallomásai* megírására. És Rákóczit? Mert megtérésre bűnnel terhelt embernek van szüksége. Voltak-e nála előzetesen súlyosabb

botlások, hosszabb vagy rövidebb bűnös életperiódusok? Igen, mert bár lelkében, ha el is szunnyadt, de egészen sohasem aludt ki a vallásos hit világa és a keresztény erkölcsi rend kötelező tudata, viszont botlások és deviációs életszakaszok mégis tarkázták életútját.

Húsz éves sincs, amikor császári szóra abamarad egyetemi tanulmánya, Bécsbe kerül, s előbb itt, majd házasságot kötve s hazájába térve a szabadságharc előtti években könnyelmű élet következik. Kastélyai nyitottak a felvidéki mágnások és császári katonatisztek előtt; jönnek a véget nem érő vendégeskedések, vadászatok, hangos-tivornyás mulatozások és nagy összegekre menő kártyacsaták. Ezeknek résztvevője, a legtöbb esetben gazdája és közép-pontja éppen ő.

Végül egy heroikus lendületű, de elvesztett szabadságharc után, melynek folyamán egy nemzet sorsát hordozta vállain, súlyosan sokkos lelkisérülten, XIV. Lajos francia király fényes udvara megszédíti, a korábbi könnyelműbb életszakaszok hatványozottan térnek vissza, tetézve frívol francia színélőadással, futó kalandokkal és a „Hotel Transylvanie” Rákócziól fenntartott, pénzszerezésre alkalmas kártyabarlangjával! Így jellemzi e helyzetét: „Színház, kártyajáték, vadászat, társaságok és bőséges lakomák voltak mindennapi táplálékaim... Királyi termekben és kertekben laktam, melyekhez hasonlókat elődeim sohasem láttak; pénzem volt bőven ahhoz, hogy állásomnak megfelelő cselédségem, vadászlovaim és közfeltűnést keltő ruházatom legyen. És mégis, szívem nagyon nyugtalan volt, mert Istenől, a szív igaz központjától távol volt és szeretete tárgyául szüntelenül változó teremtményeket választott”.

A mélypontot ezek a párizsi évek jelentették, de egyben lélektanilag előkészítették — ellenhatásul — az Istenhez terés vulkánikus kitörését. Később, a már bűnbánó ember, ilyen kemény ítélettel bélyegzi meg akkori életét: „Színházban szereplő színész élete volt az enyém; adtam a keresztényt a papoknak, a katonát a katonáknak, a politikust a politikussal szemben; elmesélgettem, elhazudozgattam és hizelegtem a nőknek”²¹.

A nagy lélekfordulat okai közt ott találjuk az 1715. évi *bádeni békekötést*, amely Rákóczi diplomáciai erőfeszítései ellenére sem foglalta magába a magyar szabadság ügyét. Ennek leverő hangulatában tartott 1715. nagyhétében lelkigyakorlatot a Párizs melletti *Grosbois* (Nagyerdő) kamalduli kolostorában. Hálátelt szívvel magasztalja Istent „azon megnevezhetetlen örömkért és a magánosság azon valódi édességéért, mely az emberben felgyúllasztja a lángot, hogy jól éljen és Isten jelenlétének tudatával járjon”²². — Felfigyelt az őt támogató államkincstár pénzügyi zavaraira s a maga részéről nem akarta azt tovább terhelni. — Tanúja volt 1715 augusztusában XIV. Lajos haláltusájának, mely mélyen megrendíti, de egyben tovább viszi Isten felé vezető útján: „A nagy halotti tragédia okozta megrázkódtatást csodálatos nyugalom váltotta fel bennem. Megleltem az igazi békét, melyet sok országban és tartományban, tengeren és városokban kerestem; de sem fejedelmi állásban, sem magán életviszonyaim között, vagy atyai pártfogóm, a legnagyobb király udvarában főtálatni nem tudtam”. — XIV. Lajos halála után a régens Orleans-i herceg politikai céljai eltérőek voltak a Rákócziéitól. — De a legfőbb ok: lelkének érlelődése odáig jutott, hogy csömört kapva az udvari élet léhaságaitól, tisztább légkör után vágyódott.

Házat bérel Grosbois kamalduli szerzetesei közelében, követi életmódjukat. Erről így ír: „Tudom, Uram, és mindörökké dicsérlek ezért Tégedet, hogy ettől az időtől fogva minden rátságtól megszabadítottál, lelkiismeretemet megtisztítottad és más emberré kezdted átalakítani. Föltettem magamban, hogy a Te segítségeddel elhagyom tisztátalanságomat, győntatóm intelme szerint gyakrabban járulok a szentségekhez és éjjeli álmaimat megszakitva imádságaimmal fordulok Hozzád”.

Lelki könyvek olvasásába mélyed el. Nagyon megnyerte tetszését az ottani zárda-főnöktől kapott „*De importantia salutis*” (Az üdvösség fontosságáról) című könyv. „Ez a könyv a magam megismerésére vezetett, megmutatta a bajokat, melyeknek a világi életben és társaságban ki vagyunk téve; azokat átérezve bensőmben megváltoztam”²³.

De igazában szent Ágoston *Vallomásai* voltak, melynek hatására megírta a maga hasonló művét. Ennek írásához 1716 karácsonya előtt kezdett s a kuruc háborúk eseményeiig jutott el. Folytatását, a második kötetét 1718 februárjában kezdi Drinápolyban s novemberben fejezi be Jenikőben, tartalmilag a Törökországba való utazásáig jut el. A harmadik kötethez az előző befejezése után azonnal hozzáfog, s nagyobb időközki megszakitásokkal 1719 decemberében fejezi be Rodostóban. Itt a történelmi háttér fokozatosan eltűnik s már nem a fejedelmek, a politikusok, a hadvezér, hanem a sokat szenvedett és kifáradt ember van előtérben, akit csak belső élete érdekel, a lelkiéletben keres vigasztalást, megnyugvást²⁴.

1717 tavaszán a török szultántól meghívást kapott, aki háborúra készülve Ausztria ellen, Rákócziinak segítséget ajánl fejedelemsége visszaszerzésére. Sokat töpreng, elfogadhat-e egy ilyen meghívást? Efelőtt való elmelkedését, épp Nagypénteken, így fejezi be: „Világosíts meg, Uram, hogy fölismerjem, mi az, amit tennem kell... Az általad egykor vezérletemre bizott nép kiszabadítására a Te segítségedet kérem. Tekints siralmaira, hallgasd meg kiáltá-

sait, derítsd föl vakságát, engedd, hogy a Te aklodba vezethessem a földön és egykor a Te országodba léphessünk be választottaid közé²⁵.

1717 Nagyboldogasszony ünnepét még Grosbois-ban akarta eltölteni. Előtte nyolcnapos lelkigyakorlatot tartott, melynek befejeztével ezt írta: „Egyedül Te tudod, Uram, mily boldogan töltöttem e nyolc napot! Tudod, mi történt ezalatt közted és köztem; dicsérjenek mindörökké valamennyi szenteid és magam is, féreg és hamu, a rám halmozott kegyelmekért, s lelki vigasztalásokért és azon erőért, mellyel megacéloztál akaratom követésére”.

Törökországhoz fűzött politikai tervekből semmi sem lett, azaz rodostói internáltságra változott. A fejedelem szerzetesi napirendet szerkesztett a maga és házanépe számára, melynek megtartását szigorúan megkívánta, elsősorban maga adván arra jó példát. Rodostóban kápolnát rendezett meg, melyet a Boldogságos Szűznek, a Magyarok Védasszonyának ajánlott. A kis háziszentély a benne őrzött Oltáriszentséggel napjában legalább kétszer látta őt imában elmélyülten; reggel, amikor napi miséjét hallgatta, és délután, amikor magánimáit, elmélkedéseit végezte. Ezek az áhítatgyakorlatok képezték napja egy részét, míg a nap többi szakát az étkezéseken és a pihenő beszélgetéseken, társalgáson kívül fizikai munka (faesztergályozás) és szellemi tevékenység, könyvei írása töltötte ki.

Istenhez fordulásának leghűbb tükröképe Vallomásai, de hasonló megnyilatkozások olvashatók többi vallásos műveiben is. Rodostói íróműhelyéből került ki a latinul és franciául megírt „Aspirationes principis christiani” (Egy keresztény fejedelem áhításai). Egy méltatója, Zolnai Béla szerint Rákóczi komor lirizmusának hullámai e könyv áhításaiban, fohászokdásaiban, rómimáiban csapnak a legmagasabbra. Itt ontja vezekelve üdvös könnyek árvját, fürdött egykor bűnöktől szennyezett lelkét a bűnbánat és fájdalom patakjában. Gyönyörködik a testi kínokban, szenvedésért könyörög Istennek, égbe kiált a siralom völgyéből. „Bűnbánati énekek végeszakadatlan sorozata ez a könyv... A zoltárok inspirációja és a megigazulás élménye költővé avatják a száműzött hadvezért”.

Rákóczi e könyvével kapcsolatban kell említenünk könyvtára egynémely darabját, melyeket írásaihoz felhasználta. A Szentírásnak nála tapasztalható átfogó ismeretéhez a szentkönyveknek állandó forgatása mellett hozzásegítette Calmet biblikus tudósnak akkor teljesen modern, Rákóczi párizsi évei alatt megjelent, 26 kötetes, a Szentírást magyarázó klasszikus műve²⁶. Sok ihlettel szolgáltak szent Agoston *Soliloquiai*, Kempis *Imitatio Christi-je*, Nagy szent Teréz önéletírása francia fordításban, Bossuet „*Élévations*”-ja, a janzenizmussal gyanúsított Bona kardinálisnak „égbevezető munkái”²⁷; Pascaltól nemcsak a sok vallásos-szellemes aforizmát tartalmazó „*Gondolatok*”-at²⁸, hanem a jezsuitákat támadó „*Vidéki leveleket*” is²⁹ olvasta.

Rákóczi politikai belátása, de vallási téren is megmutatózó türelme már a szabadságharc idején is megértést mutatott a más felekezetű keresztények felé. Rodostóban forgatta *Renaudot* művét, melyben kimutatja, hogy a szentségten elméletben és gyakorlatban meg egyeznek a keleti egyházak a római egyház dogmatikai tanításával és gyakorlatával. Ebből születik meg Rákóczi tétele: a görög, az örmény és a latin vallás ugyanazon egy vallásnak szétűredése.

Rákóczi a rigoristább lelkiiséget keresve, nem vonhatta ki magát a franciaországi janzenizmus hatása alól. Ismerte, olvasta *Jansenius* püspök „*Augustinus*”-át, *Ricaut* és *Verbot* indexen levő könyveit. Ellenségei nem is késlekedtek bevádolni őt janzenizmusáról. De Róma perai delegátusának figyelmeztetésére igazolta igazhitű katolicizmusát. Ő „a szentek útjait járta, életirányítóját mágnese viharok nyugtalanították, de kanyarogva is biztosan haladt az égi cél felé”³⁰. Róma ellen irányuló érzület nem fedezhető fel írásaiban, sőt ennek az ellenkezője áll. „Vallomásai” végén Istenhez fordul alázatos szívvel és pontról pontra hitvallást tesz a *janzenista tételek ellen*, megtagadja a „*gratia efficax*” janzenista értelmezését, s a szabadakat egyháztanította hívél szegődik. Remeteségében fogant írásainak szemlélete egy középkori emberé, aki bűnbánóan meghajtja fejét Isten és az egyház irányító hatalma felé.

Rákóczi vallásos tarta'mú írástermékei közé tartozik *Áldozási Könyve* (latin nyelven). 31 áldozás előtti és utáni imát tartalmaz a hónap minden napjára, azonkívül néhányat az egyházi év kimerkedő időszakaszaihoz, nagyobb ünnepeihez és a lelkéhez közelebb álló szentek ünnepeire. Egyes helyek istenvágyat tükröznek, másutt Kempis eucharisztikus imáinak utóérzései mutatkoznak, de használta *Lercari*, korabeli jezsuita író munkáját is.³¹

Az uralkodásról-hatalomról írt francia nyelvű Rákóczi-mű (*Traité de la puissance*) történet-szemléletével ismert meg. Ennek teocentrikus, istenközpontú, biblikus-teológiai irányára már az is garancia, hogy ez írását Bossuet 1709-ben megjelent történetfilozófiaja inspirálta³². *Politikai és morális végrendelete* című francia nyelvű munkájának keretei intelmek fiaihoz, ahogyan szent István is megírta politikai tanítását szent Imréhez. Tárgyalja ebben a keresztény ember erkölcsi és társadalmi kötelességeit önmaga és embertársai iránt. — Külön is írt végrendeletét így fejezte be: „A római katolikus egyház hitében akarok meghalni. Hiszem

mindazt, amit tanít, kárhoztatom, amit kárhoztat és esedezem azért a kegyelemért, hogy halálom óráján tiszta értelemmel vehessem magamhoz a szentségeket, végső küzdelmemben részesüljek az állhatatosság adományában, kegyelemben haljak meg, szeretetben leheljem ki lelkemet³³.

Rákóczi élete és munkái soha meg nem ingó istenhitéről, vallásos-teológiai gondolkodásról és életgyakorlatról tanúskodnak. Nem jutott el ugyan a misztikusok révülései állapotáig, amikor a test kikapcsolódásával látják, fogadják magukba Istent. Nem voltak víziói mint szent Teréznek, nem tüzeket látó boldog éjszakái mint Pascalnak, de egyházi irodalmi hagyatéka élénk tárja lelke égbememelkedésének különböző fokait. A magyar spiritualitás, sőt misztika egyik legnagyobb jelenségét kell benne látnunk.

JEGYZETEK:

1. Traité de la puissance. — 2. Politique tirée des propres paroles de l'Écriture Sainte, 1709.
3. Idézet: Fraknói Vilmos: II. Rákóczi Ferenc élete, vallási élete és munkái, 1906. 47. — 4. II. Rákóczi Ferenc. I—III. Bp. 1907—1910. — 5. Szerkesztő *Lukinich Imre*. — 6. Lásd. 3. jegyzet.
7. II. Rákóczi Ferenc Vallomásai. Kath. Szemle 1903. — 8. Confessiones S. Augustini, Nicolai Bethlen et Francisci Rákóczi. (évszám nélkül) — 9. Szent Ágoston és Rákóczi Ferenc Vallomásai, 1914. — 10. A janzenista Rákóczi, 1927. — 11. Rákóczi Ferenc belső életének fejlődése. Magy. Kult. 1927. — 12. Rákóczi Ferenc felkelésének valláspolitikája és a jezsuiták. Regnum, 1936. — 13. II. Rákóczi Ferenc áldozási imái. Theologia 1935. — 14. *Váradai Béla*: II. Rákóczi Ferenc elmékedései és fohászai. (1946). — 15. *Meszlényi Antal*: Báthory Zsófia élete és végrendelete. Regnum. 1938—39. — 16. Fraknói i. m. 13—14. — 17. Ua. 14. — 18. Teljes címe: *Confessio Peccatoris* ad praesepe in corde suo nati Salvatoris vitam suam deflentis et gratias ductumque providentiae recolentis per formam soliloquiorum, diebus Nativitatis Christi sollemnitate praecedentibus inchoata. 1716. Vagyis: A világra jött Megváltó jászolánál a szívében életét megsírató és a gondviselés kegyelmes vezérletét áldó Bűnös Vallomása, lelki beszéletek formájában, megkezdve a Krisztus születése ünnepét megelőző napokban, 1716-ban. Magy. Tud. Akadémia kiadása, 1876. — 19. „Néhány hónap előtt olvasva szolgáltnak, Ágostonnak Vallomásait, lelkem sugalmazásán keresztül hívsz fel (Uram) papírra vetni szándékomat vagy inkább gondolataimat”. Conf. Pecc. 4. — 20. *Brisits* i. m. 9. — 21. *Köpeczi—R. Várkonyi*, 378. — 22. Vallomások, id. Fraknói, 22. — 23. Conf. pecc. 240—241. — 24. *Brisits*, 16—17. — 25. E nagypénteki elmékedése a Vallomásokhoz csatolva. — 26. Commentaire littéral sur tous les livres de l'Anc. et du Nouv. Testament 1—26, 1707—1716. — 27. *Via compendii ad Deum*. — 28. *Pensées*. — 29. *Lettres provinciales* — 31. *Mensis eucharisticus*. — 30. *Zolnai B.*, Rákóczi Eml. K. I. 302. — 32. Lsd. 1. jegyzet. — 33. Testament politique et moral du Prince Rakoczy, 1751. Fraknói i. m. 60.

Kiss László

A KERESZTÉNY HIT ÚJ POLITIKAI DIMENZIÓI

Amikor a „politikai teológia” kifejezést halljuk, akkor könnyen a teológiának egyik olyan részterületére gondolunk, mint például a „művészet teológiája”, a „munka teológiája”. Ilyen értelemben a „politika teológiáját” kellene említenünk, míg a „politikai teológia” inkább a teológia politikai dimenzióját jelenti.

Az új politikai teológia

nem a társadalmi valóságok keresztény értelmezését kutatja, inkább azt a jelenséget tárja fel, hogy a teológiát, az Istenről szóló beszédet, szükségszerűen és mindig egy meghatározott társadalmi dimenzióban szólaltathatjuk meg (vö. A. Ganoczy: Sprechen von Gott in heutiger Gesellschaft. Weiterentwicklung der „Politischen Theologie”, Freiburg—Basel—Wien

1974. Bevezető: Was ist politische Theologie?). A „társadalmi” jelző ebben az esetben valóban a helyén van, mert arra a lényeges szempontra utal, hogy a politikai teológiát nem lehet leszűkíteni például az egyház és állam közötti kapcsolatokra, — inkább az a feladata, hogy a „politikai” jelleggel minden felelősségteljes teológia előjelvé tegye (vö. J. Moltmann: Theologische Kritik der politischen Religion, Kirche im Prozess der Aufklärung, hrsg. v. J. B. Metz, München-Mainz, 1970. 17. o.).

Már a bevezetőben két félreértés lehetőségével kell számolnunk. Az egyik az a felfogás, hogy a politikai, illetve társadalmi jelleg az emberi lét egészét átfogja, ezért a hittudományt is ebbe kell belefoglalni. A másik téves nézet az lenne, ha a politikai, illetve társadalmi kérdéseket az Istenről szóló keresztény beszéd központi témájának tekintenénk. A *politikum* azonban nem „funkcionalizálhatja” a teológiát és a *teológia* sem „funkcionálja” a politikumot. A kettő *helyes viszonya inkább dialogikus-dialektikusnak mondható*. Ez pontosabban azt jelenti, hogy a *kinyilatkoztatás a közélet, a nyilvános valóságok színpadán lépett fel*, — és mindenkor tanítása ezeket elfogadja, bírálja, meghallgatja és hat rájuk. A kinyilatkoztatásnak a nyilvánossághoz, a közülethez fűződő kapcsolata — szemben a magánélettel — az érintkezési pontok egész sorát veti fel. Ezek az Isten országa és a világ, — a megváltás és az emancipáció, — az eszkatológikus jövő és a politikai történelem között állhatnak fenn. Am ezeket az érintkezési és megkülönböztetési pontokat semmi esetre sem tekinthetjük metafizikusan, azaz úgy, mint ha önmagukban állnának és semmiféle kapcsolat sem lenne közöttük. Az elkülönítő pontokat inkább összekötő, érintkezési pontokként kell szemlélnünk, vagyis dialektikus kapcsolatba helyeznünk. J. Moltmann világosan és merészen kimondja: „Amit Isten Krisztusban egybekötött, azt az embernek — még metafizikailag — sem szabad szétválasztania. A „kvalitatív differencia”, a minőségi megkülönböztetés botránya, — ahogy Marcuse nevezi — a keresztény reménynek nem a túlvilágiságban, hanem evilágiságban keresz — formájában van”. (i. m. 19.).

Egészen világosan ki kell tehát mondanunk, hogy a politikai teológia nem jelent egy új, sajátos szakterületet, sem regionális teológiát, és semmi másféle totális ideológiát. Inkább a teológiai kutatás és a keresztény hittanítás számára ad új dimenziót, illetve állandóan emlékeztet ennek szükségszerű jelenlétére. *A politikai teológiának ez a dimenziója a nyilvánosság, a közösség élete, ahol az Istenről szóló beszéd és a társadalmi valóságok egymás között dinamikus-kritikus feszültségben és egységben találkoznak, érintkeznek egymással.*

Végső soron a körülöttünk lejátszódó történelem szükségszerűen magával hoz egy *politikai-teológiai hermeneutikát*, azaz olyan értelmezésmódot, amely felteszi a kérdést: *milyen nyilvános, közéleti hatása van annak, ha egy adott szituációban Istenről beszélünk, vagy esetleg hallgatunk róla?* — Ennek a hermeneutikának a végső szava nem lehet csupán magyarázó ige, sem ingadozó Pilátus-ítélet, hanem mindig felszabadító gyakorlattá kell válnia. Akár a Szentháromságról beszélünk, akár Krisztusról, akár az egyházról, akár a szeretetről, ez mindig és szükségszerűen hozzá kapcsolódik egy közösségi értelmű „Honnan és hová” kérdéshez is. Minden teológizálásnak, még a hallgató, vagy negatív véleményűnek is, van — legalább is bennfoglaltan — politikai-társadalmi vonatkozású dimenziója és kihatása és ezt a keresztényeknek újból és újból tudomásul kell venniük.

A politikai teológia „történeti értelme”

A politikai teológiának, illetve a társadalom számára jelentős teológizálásnak általános leíró meghatározása után oda kell fordulnunk a múlthoz is, aminek nevében a mai politikai teológusaink feladatait gyakran félreértik. Vajon van-e lényeges különbség a múlt és jelen politikai teológiája között? Vajon az új irányzat képes-e eltörölni a réginek nyomasztó örökségét?

Mit mutat nekünk a múlt? Moltmann véleménye szerint valami „politikai vallást”, amely egyszer *mitikus* jellegű, máskor inkább *jogi*, majd *metafizikus*, majd pedig *szekularizált* előjelekkel volt felruházva.

A „politikai teológia”, a „theologia civilis” ősrégi kifejezés, még Stoa filozófiájából származik. A görög sztoikusok az istenek három osztályát különböztették meg. A fizikai istenek a természet erőit személyesítették meg. A mitikusok az emberi életet isteni módon testesítették meg. A politikai istenek pedig az államvallások isteneihez tartoztak. Hozzá kell fűznünk, hogy ezt a politeista felosztást már megelőzte Platon monoteista elképzelése. Platon úgy vélte, hogy a mitikus teológiáknak, legalább is alaponásaikban az egy Isten lényegét kell kifejezniök, azt ugyanis, hogy Ő Jó. Így a polis — az állam — erőnyeit, a közösségi jótetteket hangsúlyozta. A római sztoikusok már nem a természeti teológiát és a kozmikus isteneket helyezték első helyre, mint a görögök, hanem inkább a theologia civilis-t, a polgárok teológiáját és az államnak vallásos értelmezést adtak. Az általános római államtan szerint az ál-

lam és az istenek összetartoztak „úgy, hogy nem létezhetett istentelen állam és állam nélküli istenség sem. A polis és a civitas... maguk is vallásos fogalmak voltak” (J. Moltmann: i. m. 21.). Ez odáig vezetett, hogy a rómaiak magát Rómát is istenítették és „Dea Roma” néven tisztelték.

Mit hozhatott magával az ilyen teljességgel politizált vallásosság? Ténylegesen szentesítette a „civilkurázsit”, a polgárság hősi aktusait. Másrészt azonban egy messzemenő formalizmust hozott létre. Így például valaki a magánéletében lehetett „elméleti ateista”, vagy „filozófiai monoteista”, de nyilvánosan tisztelnie kellett és nem sérthette meg az állam isteneit. Mivel az őskeresztények ezt a nyilvános tiszteletet nem adták meg, ezért radikális ateistáknak bélyegezték őket, és mint felforgatókat üldözni kezdték. A konstantini fordulat után a helyzet megváltozott, a kereszténység lett az állam politikai vallásává. Ettől kezdve viszont a nem keresztények minősültek istentelenekeknek. A keresztény teológiai tényező akkoriban bizonyos mértékig felszívódott a politikaiban.

A rómaiak politikai vallásának ebbe a még nem differenciált keresztényesítésébe még egy másik tényező is belejárt. „Már korán megkísérelték a keresztény filozófusok, hogy összekapcsolják a bibliai monoteizmust az arisztotelészi iskola filozófiai monoteizmusával. Ez a metafizikai monoteizmus alapjában véve azonban monarchizmus volt... A mindenségnek monarchikus szerkezete volt: egy Isten, egy Logosz, egy Nomosz és egy Koszmosz” (J. Moltmann: i. m. 24.). Így válik az Isten a világ-egység szimbólumává és integrációs pontjává, amelynek korabeli megtestesülése az „Imperium Romanum” lett, egy császár uralma alatt. Minthogy pedig Istent arisztotelészi módon Ok gyanánt, mint a mindenség mozdulatlan Mozgatóját értelmezték, ennek mintájára a teológiailag törvényesített császári monarchia igazi abszolutisztikus vonásokat ölthetett. Innen eredt a monarchia univerzalizmusa és decizionizmusa, azaz hogy az uralkodó aktuális döntésének mindig egyetemes törvényjellege volt. Hogy ez az uralmi gondolat milyen mélyre hatolt a keresztény hagyományban, ezt sejteti az a történetileg tagadhatatlan tény, hogy az Imperium széthullása után a római pápa vette magára az imperátor bizonyos funkcióit.

Mindezeket az összefüggéseket Erik Peterson tárta fel, és ugyanakkor hangsúlyozza tételének dogmatikus következményeit: Isten a Szeretet, mégpedig a megtestesülésig és a halálig menő Szeretet, Akinek meg kellett volna semmisítenie és meg is hiúsíthatott volna minden monarchikus abszolutizmust, minden predestinacionizmust és egyeduralmi döntésjogot. Isten mint Szeretet, nem törvényesítheti a monista uralmi rendszereket úgy, mint az az Isten, akit mozdulatlan Mozgatónak neveztek. Már csak azért sem teheti, mert Háromság és így közösségien — egy létezési módja van. A helyesen értelmezett Szentháromság-tannal — amelyet ma inkább ökonomikusan, vagyis üdvtörténetileg fogunk fel — válik a mi Isten-tanunk egyszerre kereszt-tanítássá is. *A teológia ilyen szemléletének politikai jelentősége van: az a feladata, hogy kritikát gyakoroljon a politikai vallások uralmi monizmusa felett.*

Ezek után kézenfekvő kérdésként vetődik fel, hogy az antik világnak és a középkornak az ún. politikai vallása az újkorban és a modern korban vajon tovább él-e és milyen formában? Itt csak néhány példát említnék. Elégge közismert Macchiavelli utilitarista felfogása az engedelmességre alapozó vallásról és teológiáról, az evangélikusok földesúri alkotmánya, Rousseau homályos deista elgondolása, a polgári vallásosság, a „civil religion” jól ismert jelensége az USA-ban egészen a mai napig. Mindezekben az esetekben „vallásosnak” lenni főként azt jelenti, hogy valaki politikai tényezővé válik.

Az ilyen tipikus vallásos bekebelezéseket — akár a teológiai felfogás befoglalását a politikaiba, vagy a politikait a teológiaiba —, az új politikai teológia határozottan visszautasítja. Vissza kell utasítani olyan maradványokat is, mint a kötelező keresztény „államvallás”-t Spanyolországban, ami a többé-kevésbé rejtett klerikális uralomvágyat szolgálja. De az új politikai teológia tiltakozik a békés szekularizmus és a laicizmus gondolata ellen is, amely azt ajánlja, hogy a vallást be kell zárni a magánélet szférájába, és a keresztényeknek a teljes társadalmi semlegességet, közömbösséget ajánlja.

Mit akar tehát az új politikai teológia a régivel szemben? Az új politikai teológia éppen úgy akar új lenni, hogy egyrészt visszautasítja a vallási és politikai eszmetartomány összekeverését és elfogadja az érteleme, a kritika és a szabadság szellemének létjogosultságát.

Az új politikai teológia tehát megnyitja a közélet távlatát hitünk előtt. Mind a politikumot, mind a teológikumot mélyebben értelmezi. A politikumot a társadalomtörténet bonyolult kísértés ragadja meg, a teológikumot viszont az ős-misztérium síkján, azon a ponton, ahol Krisztus behatol az emberi élet- és szenvedés-történetbe. A politika — közélet — és a teológia kapcsolatával mélyebben és részletesebben Johann Baptist Metz, Jürgen Moltmann, Wolfhart Pannenberg és Edward Schillebeeckx foglalkoztak. Mindegyik kialakította sajátos szemléletét, miközben kölcsönösen és előnyösen hatottak egymásra is. Az alábbiakban ezeket az egyes elgondolásokat próbáljuk körvonalazni.

J. B. Metz, az eredeti és nyitott felfogású teológus doktori értekezését „Christliche Anthropozentrik” címen írta meg 1962-ben Aquinói szent Tamás „gondolkodásformájáról”. Ezt követte, többek között a „Világ teológiájáról” (Zur Theologie der Welt) szóló, 1969-ben kiadott könyve. Fejtegetéseinek egyik kulcsfogalma: a *szabadság-történet*. Az ember annyiban szabad, amennyiben szabadsága és szabadabb válása személyes és közösségi vonatkozásában tudatosává válik benne. „A világ értelmezése a hit fényében” (Weltverständnis im Glauben) című további művében bírálja a *földi valóságok eddigi teológiáját* és tiltakozik a „keresztények világ-fel-nyitottsága” túlzásaival szemben. Elutasítja a „Mindenben lásd meg Istent!” szemléletet éppen úgy, mint a „minden megszentelésének” túlbuzgó igyekezetét. Szerinte a világ nem közvetlen tárgya a keresztény szemléletnek és cselekvésnek, mert ez a világ „szekularizált világ”, amely világias mivoltának tudatára ébredt (vö. K. Rahner, F. Gogarten). Metz a világ helyes értelmezésére a következő alapelveket állítja fel:

— A jól át gondolt *üdv történet nem választható el a valós világtörténelemtől*. Ez a két történelem a „Keresztrefeszítettben” szoros kapcsolatba lépett egymással. Jézus Krisztus indította el a világ szekularizálását a pogány világkép mítoszalanításával (ahol a természet tárgyai még istenek), valamint a bűnösök felszabadításával. Tehát úgy is mondhatjuk: az „elvilágiasodás” a kereszténység lényegéből fakad.

— A világ így tekintve *emberközpontú valóságot jelent*, mivel mind a személyes, mind a közösségi történelem az emberrel „történik”. Az ember nemcsak középpontja, hanem célja is a világnak, és nem csupán jelentéktelen epizód a természet történetében, nem „homokba rajzolt alak, melyet elfú a szél” (Michel Foucault). Az ember humanizálja a világot, a történelmet.

— A világ *kettős értékű* (ambivalens). Felhasználható etikailag pozitív vagy negatív érték elérésére, mert az ember magában hordozza a szabad lehetőséget, hogy jóra vagy rosszra használja a hatalmába kerített világot.

— Isten úgy szereti a világot, hogy elfogadja ezzel az ambivalens történetével együtt. Nemcsak hogy „eltűri”, hanem benne állítja fel „Országát”. Isten Országának elfogadása szabad és eszkatológikus: a végső kibontakozásra irányuló. Szabad, mint a megtestesülés ténye, és eszkatológikus, mivel az Istennek ígert mondó Krisztus (2Kor 1,19) és az Istennel szembekerülő világ közötti feszültségben megalapozza az ígért és remény dialektikáját.

ESZKATOLÓGIA ÉS TÁRSADALOM-KRITIKA; Metz Karl Rahner és Ernst Bloch hatására tovább fejlesztette gondolatait és 1966-ban adja teológiai kísérletének a „politikai teológia” elnevezést. Ebből az elgondolásból két fontos mozzanatot ragadunk ki: az eszkatológiai horizontot és az egyház intézményjellegének újra-átgondolását.

— A keresztény világnak *eszkatológiai horizontja* van, azaz a jövőre irányul tevékeny célkitűzéssel. Arra a bibliai ígéretre épül „töltsétek be a földet és vonjátok uralmatok alá” (Ter 1,28). Az ember Isten munkátára lett az egyetemes béke és igazságosság országának építésében. „Mi ígérete alapján új eget és új földet várunk, az igazságosság hazáját” (2Pt 3,13). Metz Isten országának szenttamási fogalmát fejleszti tovább: Egyetlen célunk van, de elérésében két síkot különböztetünk meg, amelyben Isten és ember együttműködik a természetes és a természetfeletti rendben. Így válik az ember saját jövőjének „együtt-teremtőjévé”.

— Az egyháznak a politikai rendszerekhez fűződő kötődéseit kritikusan felül kell vizsgálnia. A politikai teológia bíráló kölcsönhatásban van a *mai teológia privatizáló* (magánjellegű) törekvéseivel. Ez ugyanis hajlamos arra, hogy az egyes személyeket a társadalmi környezettől úgy elszigetelje, hogy az üdvösséget csak egyéni törekvésekben keressék. Metz ezeknek az „alanyi teológiáknak” szemére veti, hogy a keresztény üzenetnek *társadalmi dimenzióját* sokáig csak *másodlagos tényezőnek* vették és a hit gyakorlatát az egyes ember egyedi döntéseire vezették vissza. A *politikai teológia első feladata*, hogy a hitet a túlzó magánjellegétől megtisztítsa, és újból meghatározza a *vallás és a társadalom, egyház és közélet, hit és társadalmi gyakorlat viszonyát*. Ezért szükséges Kant, Hegel, Marx bírálatának eredményeit tekintetbe venni a teológiai gondolkodásban.

Az egyház nem lehet teljesen más, mint a világ, de nem is mellette, vagy felette él, hanem benne, mint a *társadalom történetének kovásza*. Az egyház társadalmi viszonyát „*dialektikus kritika*” jellemzi. Úgy kell Istenről beszélnie, hogy az Ő *meghirdetett uralmát hangsúlyozza*. Így lesz az Istenről szóló beszéd „politikai” értelmű: az *isteni uralom* (Isten országa) *meghirdetése*. Isten úgy *uralodik*, hogy *szertetben közeledik az emberhez*, amint ezt szent Pál a kenózis (önkiüresítés) fogalmával kifejezi: Krisztus „kiüresítette magát és hasonló lett az emberekhez” (Fil 2,7). Így lett Istennek az emberekkel és az emberekért vállalt sorsközösségében megvalósuló uralma tiltakozás mindenféle abszolút uralmi formával szemben. Ezért az egyházra *mint intézményre vár az a szerep, hogy építő bírálója legyen a társadalomnak*,

mert az egyes keresztény ember — mint magánszemély — nem rendelkezhet elegendő kritikai szabadsággal.

A TRANZSCENDENCIA ÉS A JÖVŐ VISZONYÁBAN Karl Lehmann (Politische Theologie in der Diskussion zur „Politischen Theologie“ von H. Peukert, München-Mainz, 1969. 193k. 198—209.) veti fel a kérdést: Valóban keresztény-e Metz politikai teológiája? És két megjegyzést tesz. Szerinte Metz azonosítja a transzcendenciát a fennálló társadalmi viszonyok tovább-fejlesztésével, másrészt úgy véli, hogy eszkatologikus jövőre-irányultsága megrövidíti a múlt Krisztus hagyományát. Metz érzi, hogy ezek az ellenvetések teológiája lényegét érintik, ezért az ún. „megemlékezés-tétellel” egészíti ki állításait. A politikai teológia jövő értelmezése azért keresztény, mert a *Krisztus-eseményben gyökerezik*: Megemlékezés Jézus szenvedéséről, haláláról, feltámadásáról napjainkban. Tárja tehát Krisztus keresztje, a „memoria crucis” meghatározza jelenünket és teljesebb jövőt kínál. Az állandó Krisztusra-emlékezés teszi a hitet „tartalmában kötött hitté” úgy, hogy az újkori szabadság-mozgalmak sem moshatták el a keresztény azonosságot. A *megemlékezés-tétel* teszi lehetővé azt is, hogy a *prófétai elemet beépítsük a mai politikai teológiába* éppen úgy, mint ahogyan a próféták sem csupán a távoli jövőt akarták megjövendölni, hanem beszédekkel, képekkel a mindenkori jelent is formálták. Ezért emlékeztettek Isten ígéretére és folytonosan ébren tartották a transzcendens jövő reményét. Ilyen prófétai út lenne Metz politikai célkitűzése is.

A remény teológiája

Jürgen Moltmann J. B. Metzről függetlenül tárta fel a teológia politikai jellegét. Gondolkodásának fejlődése is eltérő vonásokat mutat.

REMÉNY ÉS EXODUS. Míg Metz a tomista realizmusból jut el az emberközpontusághoz és innen a világ teológiájához, addig *J. Moltmann az eszkatológiából indul ki* és ennek emberi vetületét a *reményt dolgozza fel*. A kinyilatkoztatás progresszív szempontjából vizsgálja az Ószövetség történetét, Isten-élményeit, ígéreti hitét, prófétai és apokaliptikus eszkatológiáját. Az Újszövetséget pedig „Jézus feltámadásának és jövőjének” szempontjából kutatja. Az *egyházat* nem intézménynek, nem is „kultikus közösségnek”, hanem „*exodus-közösségnek*” tartja: „Menjünk ki tehát hozzá a táboron kívülre és vállaljuk gyalázatát, hiszen nincsen itt maradandó hazánk, hanem a *jövendő hazánkat keressük*” (Zsid 13,13k). Azután a modern társadalom és a keresztény vallás viszonyát elemzi. Az ipari társadalom tudományos-technikai jellegű, és semleges a vallással szemben. A keresztény vallás igyekszik a társadalmi fejlődést az „*alanyiség kultuszában*” (egzisztencializmus), az „*embertestvérség kultuszában*” (társadalom-teológia) követni és a saját intézmény-jellegét fenntartani (katolikus egyház). Mindez szerinte nem a kereszténység lényegéből következik.

Mi a kereszténység lényege? — Ezt *jövőjéből és küldetéséből* ismerjük fel, amely az Isten Ország (Bazileia) gondolatából ered. Amíg reménykedőként Isten Országára várakozunk, közben a világot megváltoztató munkánkat is el kell végeznünk: „*Testvérek, Isten irgalmára kérlek benneteket: Adjátok testeteket élő, szent, Istennek tetsző áldozatul. Ez legyen szellemetek hódolata. Ne hasonljatok a világhoz, hanem gondolkodástokban megújulva alakuljatok át, hogy felismerjétek, mi az Isten akarata, mi a helyes, mi a kedves előtte és mi a tökéletes*” (Róm 12,1k). Minden keresztény megkapja *Isteni elhivatottságát és ezt kell megvalósítania evilági hivatásában*. Ez a hivatás egyszeri, visszavonhatatlan, ugyanakkor időbeli, történeten változó és alakítandó. Hivatásunkat reményünk fényében kell megválasztanunk. Ez jelenti a „*keresztény küldetését a világban*”.

AZ EVANGÉLIUM POLITIKAI HERMENEUTIKÁJÁT (Existenzgeschichte und Weltgeschichte 1968) próbálja J. Moltmann megfogalmazni, mivel úgy látja, hogy a Szentírás alapján vizsgált *Isten-kérdés sokkal inkább megfelel az igazságosabb világ alakításának, mint az egyéni azonosságunk egyoldalú tökéletesítésének*. Moltmann egyetért Metznek a teológia privatizálása elleni tiltakozásával. A magánjellegű kisajátítás elfordítja a teológiát az Isten-központségűtől és mint minden egyoldalú emberközpontúság, történelmietlen individualizmushoz vezet. Isten és az összemberiség belső kapcsolatot alkot, ezért lehet az „*állandóan keresztrefeszített Istenről*” beszélni. Ha hitünk világító, értelmező fénye külsőleg is ható, aktív lánggá lesz, akkor a vallás elősegíti az ember lényegének igazi megvalósulását, mert a *vallás alapvető tiltakozás mindennemű nyomorúság ellen*. Moltmann nem fél attól, hogy egybeolvad az üdvösségre-törekvés a forradalmi tevékenységgel. Az evangélium politikai hermeneutikája szerint a *vallás a gyakorlatra irányul*, — a szentjánosi „*megvalósítandó igazság*” (veritas facienda) értelmében. A *vallás küldetésjellegű*: Tehát feladata az is, hogy a *konkrét nyomorból a valóságos felszabadításhoz vezessen. De a vallás dialektikus jellegű is: Isten jelen van minden politikai elkötelezettségben*. A forradalmat és a feltámadást Moltmann úgy tekinti,

mint ugyanazon valóság két oldalát. Jézus nemcsak megszünteti az elidegenedést, hanem megbocsátja a bűnt: az elidegenedés forrását.

KERESZTÉNY REMÉNY ÉS TERVEZÉS; Mi nem úgy hiszünk és remélünk Krisztusban, ahogyan például a sztoikus hisz a végzetben. Isten, a tőlünk különböző „*Másvalaki*”, Krisztusban megígéri a „másik életet”. Istenbe vetett hitünk teszi a keresztény politikai törekvéseket képessé arra, hogy a jövő-tervezés szakembereivel termékeny párbeszédet folytassanak. A keresztény reménykedő hite hatalmas „*szerelem-potenciált hordoz magában*”, ez indítja arra, hogy segítsen a szenvedőkön. *Igy visz az élet szeretete erkölcsi erőt a tervezésbe.* A keresztény remény szövetséges minden humanista reménnyel, mert szeretné beoltani az emberekbe a „*lehetséges megvalósítása iránti szenvedélyt*” és így a jövőt vonzóvá tenni.

Isten uralma és a politika

Wolfhart Pannenberg a Jézustól meghirdetett *isteni uralmat* vette teológiai megfontolásul. Talán ő a keresztény hit politikai jelentőségének legalapvetőbb kutatója. Munkássága Jézus igehirdetésének exegetikus közlésén túl, főleg a keresztény *történelem-elemzésben* merül ki. Különösen három fontos kérdést dolgoz fel:

- Hogyan értelmezte Jézus az Isten uralmáról szóló üzenetet?
- Hogyan kapcsolódik ez az uralom a keresztény egyházértelmezéshez?
- Hogyan kapcsolódik a szociáletikához?

A liberális teológia erkölcsi felfogása szerint az Ország, Isten királyi uralma (Bazileia) kizárólag az isteni parancsok teljesítésében valósul meg. Jézus azonban az eljövendő isteni uralmon *valós konkrét jövőt értett*, amelyre minden ember várakozik. Bár a zsidó apokaliptika „várakozás”-gondolatát veszi át, de tartalmát módosítja. Nála nem a törvény és annak teljesítése a közvetlen irányadó, hanem a mindenkor élethelyzetünkben végrehajtandó *isteni akarat*. Minden ember felszólítást kap Istentől az Isten- és emberszeretet állandó gyakorlására. *Igy lesz Isten királyi uralma (Bazileia) az eljövendő Isten működése a jelenben.*

RÉSZESEDES A SZERETETBEN. Jézus szerint Isten uralma szabad szeretetének tárgya. Isten jövőjében az Ő szeretete közeledik felénk, felajánlkozik arra, hogy kinyilatkoztassa magát. Aki elfogadja üzenetét, az már most közösségbe léphet Istennel. A Bazileia gondolata tekintetbe veszi azt az önkéntes szabadságot, amit mi „*emberi jogoknak*” szoktunk nevezni. A nekünk felajánlott isteni szeretet szabadságot teremtő szeretet, azaz Isten nem akarja a bűnöst a bűnnel együtt elpusztítani, neki hatalma van őt a szeretetben megmenteni és új életlehetőséget adni számára.

A közeledő Bazileia átfogja az egész történelmet. Semmi evilági nem végérvényes, az egyháznak is átmeneti, előhírnök-szerepe van. Benne él a világban, a történelemben, nincs tehát politikailag steril, semleges egyház. Ez azt jelenti, hogy az egyház vegye ki a részét a *társadalom-építő munkában is.*

Isten uralmának értékrendjét az egyház képviseli, Pannenberg ezek közül első helyen említi az *egységet*, mint fontos társadalmi értéket, majd az igazságosság biztosításán *tevékenykedő szeretetet*, az egyének a *közösség egészére-utaltságát*, amely az egyéni értékek kibontakoztatója, s végül a *békét*, amelynek megvalósításában szintén kiemelkedő szerep jut az egyháznak.

Külön kiemeli, hogy a tanítóhivatal nem pótolja, hanem feltételezi a teológiai tudományt, viszont fontos feladata, hogy a hívekkel ismereteket közöljön és ítélőképességüket alakítsa.

A Bazileia-gondolat az *eljövendő Isten szemszögéből* tekint minden emberi jót. A történelmet így viszonylagossá teszi és kiemeli, hogy nekünk *ezt a legfőbb Jót minden ember közös javának előmozdításában kell szolgálnunk.* Így fonódik egymásba az Isten- és ember-szeretet parancsa, amely a Bazileia alaptörvénye.

Az Isten-kérdés társadalmi horizontja

Edward Schillebeeckx megállapítja, hogy Isten „nem halt bele” a történelem elvilágiasodó változásaiába. A teológia ma az Isten és ember közti különbséget jobban hangsúlyozza; az ember az *evilágonbelüli felszabadulás hajtóerejévé lett és az Isten-kérdést társadalmi horizontba állítja.* Schillebeeckx Aquinói Tamással vallja, hogy a teológiában szem előtt kell tartani az *ember helyzetének gyökeres problémáit.* Találkozást és megfelelést állít az ember és társadalom kérdései, valamint az isteni kérdések közé, mert a kettő között nemcsak lényegi különbségek, hanem kölcsönös vonatkozások is vannak. Így a *társadalmi szenvedés-élmények szorosabb kapcsolatba kerülnek a Krisztusban értelmessé vált szenvedéssel* (vö. E. Schillebeeckx: Glaubensinterpretation, Mainz, 1971. 98. o.). Isten üzenete azonban a maga

nyelvi és társadalmi közölhetőségében mégsem csupán az „emberi problémák megoldását” adja, mert nem „hiánypótló az emberi gépezetben”. *Ő mindig az a Másvalaki marad, aki magát kegyelemként ajándékozza nekünk.* „Az ember Jézusban az embernek önmaga iránt feltett kérdése és az erre adandó emberi válasza isteni válasszá lett: Jézus az Isten Fia, aki önmaga lett emberi fogalmakban kifejezett kérdés-felelet megtestesült korrelációja” (i. m. 109. o.). „Az ember tehát olyan lény, aki minden szinten és egész történelmi létezésében valóságos mélységű dimenzióval rendelkezik. Minden emberi értelmezés, az ember minden viszonylagossága egy *abszolút Relációból* veszi eredetét, *amely mindig atőlel, és arra ösztönöz minket, hogy keressük a megoldásokat, de ugyanakkor megadja a biztosítékot arra, hogy keresésünk ... ebben a világban nem lehet értelmetlen, még akkor sem, ha fokozatosan beleolvad a misztériumba*” (E. Schillebeeckx: *Intelligence de la foi et interprétation de soi, Théologie d'aujourd'hui et de demain*, Paris, 1967, 127—128). Így lesz Schillebeeckx felfogásában Isten az egyéni és a közösségi emberi történelem végső horizontja.

— Még számos kérdés merülhet fel Isten-hitünk politikai távlatában. Például: Hogyan akarjuk megtérésünket végrehajtani? Hogyan tudunk úgy imádkozni, elmélkedni, hogy egyszerre legyen Isten-élményünk és közéleti élményünk? Milyen közösségi vonatkozása van egy helyesen értelmezett hittény megvalósításának? Hogyan viszonylik egymáshoz a keresztes szeretet és a társadalmi igazságosság? Hogyan lesz a mi keresztény életünk világgözzségben is „*létjogosult*” anélkül, hogy elhagyná a hitvallás ősi forrását?

Ebből az áttekintésből és a feltoluló kérdésekből látható, hogy még nagy fejlődés előtt áll az „új politikai teológia”, — hosszú utat kell megtennie, hogy valóban hitelesen, közérthetően és eredményesen közvetíthesse a világnak a krisztusi nagykorúság igazi gyümölcsseit.

Atombomba vagy embertársi szeretet?

Raoul Follereau, a leprások apostola versének alap gondolata, hogy ma csak kettő között lehet választani. Kain még csak Ábelt ölthette meg, de ma egy ember „*örült tréfája*” elegendő ahhoz, hogy kiirtsa az egész emberiséget. Isten megengedte nekünk, hogy felismerjük az atom titkát és energiáit felhasználhassuk. Így az atomkorszakkal véget ért az az idő, amelyben ki ki a maga életét éli. Csak egyféle sikeres háború lehetséges: *Az embertársi szeretet harca az atombomba ellen!* Csak a felebaráti szeretet képes kioltani az atombomba-méretű gyűlöletet az emberi szívekből. Az atombomba bizonyos szempontból hasonlít az embertársi szeretethez: Az egyik atom szétrombolja a másikat. Aki ledob egy atombombát, az nem ismerheti az áldozatok számát. Az igazi testvériség gesztusa viszont örömet terjeszt. Ez az öröm mindig újabb öröm forrása lesz és így megindul a szeretetnek, az örömeinek végelethatatlan „*láncreakciója*”. Aki jót tesz, az nincs is mindig tudatában annak, hogy milyen hordereje van a jónak! A halál láncja vagy a szeretet köteléke? E kettő között kell választanunk azonnal és mindörökre!

Valaki ezt már megmondta nekünk kétezer évvel ezelőtt, és ezért keresztrefeszítették. Ezt hirdették tanítványai is, de azokat is megölték. Mégsem tudták elfojtani az isteni szót: *Szeressétek egymást! A kereszténység a felebaráti szeretet forradalma!* A felebaráti szeretet életünk fényessége, nem pedig alamizsna. Az embertársi szeretet nem pénz, hanem szerető cselekvés, önátadás, ami felemel, átragyogja erőfeszítéseinket és lemondásainkat. Az embertársi szeretet minden öröm forrása! Nem ismer osztályt, rangot, fajt, nem ismer határokat, nem engedi meg a pusztító háborút. A szeretet erősebb, mint a halál! Isten szeretet-parancsa az örökkévalóságnak visszfénye! — Láttam egy víziót: Egy ember megjelent Isten ítélete előtt és így szólt: „Istenem én megtartottam törvényedet, semmi becseltem, rosszat nem tettem, kezeim tiszták!” — „Kétségtelenül — válaszolta az Úr — de üresek!”

Meg kell tanulnunk másokért élni. Tudnunk kell másokra is gondolnunk, nemcsak önmagunkra. Amíg eszünk, alszunk, — az alatt emberek milliói, akik Krisztusban testvéreink, — éheznek, fáznak és nincs tető a fejük felett. Ha képesek leszünk megérteni mások nyomorát, majd csak akkor nevezhetjük magunkat igazán embereknek. Az igaz, hogy nem tudunk mindent megtenni, de valamit mindenki tehet. Ha mindenki megtenné, ami tőle telik, akkor már sokakat megmenthetnénk. Példánkat mások is követnék és a végtelen szeretetkötelék átfonná az egész földet. — Amíg van a földön éhez, fázó, üldözött, kizsákmányolt ember, addig még nem teljesítettük Krisztus parancsát. Most tehát megkezdődött az emberiség utolsó nagy harca, amelynek győzelme biztos: *A felebaráti szeretet harca, amely megmenti a világot!*

TÁVLATOK

A BÉKÉS FEJLŐDÉS ÉS A FEJLŐDŐ BÉKE

A béke biztosítása, mint egyházi feladat

„Minden erőforrást fel kell használni a béke biztosítására” — hangzott el VI. Pál pápa felhívása mintegy tíz esztendővel ezelőtt, amikor kijelölte a polgári év első napját az egyház hivatalos „békenapjává”. Természetesen a pápa a békét nem csupán az esztendő első napjának néhány óráján tartotta és tartja szükségesnek. Ma is elhangzik szava, — reméljük, nem pusztába kiáltó szóként —, hogy minden nép és faj minden embere, elsősorban természetesen azok, akik Krisztus egyháza tagjának ismerik el s vallják önmagukat, védje, tartsa fenn, szolgálja, gyarapítsa mindannyiunk közös kincsét: a békét.

Ugy vélem, ma már fölösleges, hogy jőzen ember számára a béke fenntartásának, biztosításának jelentőségéről szóljunk. Ugyanakkor a hivatalos egyházi vezetés csak úgy, mint az egyház számos tagja változatlanul fontosnak tartja, hogy a békére való nevelés munkáját vállalja, hogy elvi és gyakorlati vonatkozásokban szóljon a békéről, mint megvalósítandó feladról.

Keresztény ember számára mindez — remélhetőleg — természetesnek is tűnik. Jézus követésében ugyanis épp nekünk kell tanúsítanunk és hatékonyan tennünk Istennek mindenki felé szétáradó szeretetét s ezzel együtt az embereknek a békére való felszabadítását a társadalom és a népek életében, együttélésében. Mindez azt is jelzi, hogy békéről szólva mindig mélyebb tartalomra utalunk, mint csupán a háború elkerülésére. A *békés fejlődés és a fejlődő béke* sohasem dialektikus szembenállásban, hanem mindig jövőt biztosító, belső erőket mozgósító üdvös feszültségben forrnak össze. A keresztény ember szükségszerűen olyan békéről beszél — és nem csupán álmodik, hanem tesz is érte — amelyben nincs éhezés és nincs elnyomás, amely nemcsak biztonságot és védettséget, hanem örömet, munkakedvet is nyújt az egyének és a társadalomnak egyaránt. A fejlődés és béke egymáshoz rendelt, egymással nem szembenáll, hanem egymást gazdagító embercsoportokat, népeket, államokat, — mi több: vallási közösségeket jelent. Így lesz a béke ügyében minden ember a szó nemes értelmében „érdekelt”, így válik szükségszerű alternatívává a békével összeforrott fejlődés, vagy a békétlenségben fogant elnyomás, nyomor, pusztulás (vö. *Populorum progressio* 81).

Természetesen nem téveszthetjük szem elől a valóságot. *Reális szemléletre tartunk igényt*, ezt követeljük meg másoktól is. S ez a nyitott szemmel járás szükségszerűen azt is elénk tárja, hogy millióféle nyomorúsággal, az embernek és a természetnek kizsákmányolásával, túlnépesedéssel és éhezéssel, fegyverkezési versennyel és hatalmi túlkapásokkal, sőt pusztító háborúkkal találjuk magunkat szemben, ha szertenéznünk világunkban. Mindez azonban nem pesszimizmusra serkent, hanem figyelmeztet, hogy az egyetemes fejlődés és a vele kart karba öltő béke legsürgősebb követelményeinek elvi feltárása és gyakorlati tennivalói változatlanul feladatunk marad. Aki valamennyire is felelősséget érez az emberekért, nem vonhatja ki magát a béke és fejlődés kívánta kötelezettségek vállalása alól, — s ezt legkevésbé a keresztények tehetik meg.

E feladatok vállalására mindenek előtt az *egyház prófétai* hivatása serkent. „Prófétai”, azaz Isten akaratát hirdető, Isten nevében felszólaló és figyelmeztető hivatás ez. Az ezerfajta békétlenséget felmutató, olykor már a végleges pusztulást közelítő világban elsősorban úgy kell e prófétai hivatásunkról tanúságot tennünk, hogy önmagunknak kell megváltoznunk gondolkodásban, magatartásban (vö. Mk 1,15). Az egyháznak, mint Isten népének saját önfelismeréséből, helyes önértelmezéséből eredő feladata, hogy prófétai elhivatottsággal nyíltan nevezze a békét bontó jogtalanságokat, az emberiséget nyomasztóan zavaró szorongás okait; hogy olyan változásokra ösztönözzön, mely egyértelműen Krisztusnak, a „Béke Fejedelmének” országát, a béke és szeretet országának elérékezését sejteti és szolgálja. Ha az egyház nem így él, nem így cselekszik, hűtlenné válik Krisztushoz, de hitelét veszti a világ szemében is. Ezért szükségszerű a megállapítás, hogy az igehirdetés, a missziós munka, a fejlődés és béke szolgálata bensőleg kapcsolódnak egymáshoz. Mindezek csakis *együttesen*

fejezik ki az egyház küldetését és célját: az emberek kiengesztelését Istennel és egymással, igazságosságban és szeretetben (vö. 2Kor 5,14—21).

A reális szemlélet azt is megköveteli, hogy észrevegyük: a jelen világrendben *minden csak „úton van”*. Ezért — a nagy cél elérése érdekében — *bátorság kell a kis lépésekhez is*. A béke érdekében végzett szolgálatban, a békés és igazságos jövő felé vezető fejlődés során az egyház is csak lépésről lépésre haladhat előre. A tapasztalat évezredek óta azt mutatja, hogy a béke biztosítása mindig szívós, kitartó munkát követelt. De a legutóbbi évtizedek tapasztalata arra is megtanít, hogy ahol egyre több ember szabadul fel a szeretet és igazságosság nevében, ott fokozatosan megnyílik a társadalom, sőt a világ is a békére, ott elkezdődhet az egyetemes testvériségre irányuló fejlődés új szakasza. És bár az eljövendő Béke fejedelmének országa és az önző emberi érdekek között a szakadék újra és újra csak előtűnik, bár az emberi vágyakban élő béke és az embertelen valóság közötti különbség állandóan érzékelhető, — ez minket, keresztényeket mégsem hangolhat le. Ellenkezőleg, inkább arra szólít fel, hogy ne csak „belterjesen” éljünk, hanem minden jóakarattal emberrel együttműködjünk, és reménykedve, kitartóan együtt végezzük Istentől reánk mért feladatunkat: a szeretet és igazságosság bázisán erősödő béke ügyének munkálását.

Világszerte egyre erősödik a meggyőződés — elég, ha csak az egy esztendeje Helsinkiben megtartott *Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet Záróokmányára* utalunk —, hogy a háború többé már nem lehet a politika eszköze még akkor sem, ha egyelőre fennmaradnak a háború okai: a terjeszkedni kívánó hatalmi politika, az önző gazdasági érdekek, a kiváltságos csoportok hatalmi törekvései, az ellenségről kialakított téves képzetek stb. Kétségtelen, hogy a békét veszélyeztető helyzetek sokaságát nem lehet egyetlen okra visszavezetni. Az sem kétséges, hogy a béketörekvéseket, békepolitikát nem lehet egyetlen formulába tömöríteni. Az a mesebeli veszedelmes sárkány egyszerűen nem létezik, melyet agyon kellene ütnünk, hogy máris megszabaduljunk minden veszélytől. Viszont vannak a háborút „beérlelő” olyan helyzetek, melyeket minden körülmények között tompítanunk kell, sőt egyre erőteljesebben kell azok felszámolására törekednünk. Kétségtelen ugyan, hogy az ellentétek, a feszültségek hozzátartoznak a népek életéhez. De ezeket az erőket pozitív módon is lehet szemlélni, mi több, fel kell azokat használni az egyes személyek vagy csoportok javára, hogy a lehetőségekhez mérten erőszakmentesen győzzük le az akadályokat, oldjuk fel a feszültségeket és így a békét elősegítsük.

Az általános elvi megállapításokon kívül, a *békemunkának részceljai* is vannak. Ma azok az emberek — hívők és nemhívők —, akik világszerte komolyan munkálkodnak a béke érdekében, lassan kialakítottak néhány *alapvető, közös, a gyakorlatban megvalósításra váró elvet*. Ilyenek például az emberi jogok tiszteletbentartása, mindenek előtt jog az emberi életre, a szabad kibontakozásra, az aktív részvételre az emberi közösség kialakításában, az önrendelezésre, társadalmi igazságosságra, a szabadság és erőszakmentesség képviselésére. S bár ezeket az alapfogalmakat még nem értik és nem is magyarázzák mindenütt egyformán, mindazonáltal a vélemények közelednek egymáshoz és a kialakuló egyetértés egyre inkább alakítja a közvéleményt, szolgálja a népek békéjének megteremtését.

A népek közötti, az átfogó békének szolgálata, biztosítása — kell-e ezt bizonygatnunk? — nemcsak az állami és nemzetközi fórumok ügye, hanem az ugyancsak nemzetközileg elterjedt s az emberek lelkében mélyen gyökeret vert egyházaknak is a feladata. Mi több, a legújabb időkben az egyházaknak az esélyei egyre inkább megnövekedtek e téren. Még csak a közelmúltban — néhány évtizede — közzétett egyházi tanítás csak a háború veszélyére és a béke problémájára adott *elvi* válaszokban merült ki. A legutóbbi időben azonban — a békekutató tudományos munkák alapján — egyre inkább bepillantást nyerhetett mindenki a *béke feltételeinek világába* is. Minderről természetesen az egyházi tudományosság is értesült s ezért a legújabb hivatalos egyházi dokumentumok (pl. Pacem in terris, Populorum progressio, Gaudium et spes) már részletesen szólnak az emberek — egyének és közösségek — megnövekedett felelősségéről, a szociális magatartás fontosságáról, e magatartás formálásáról, a társadalmi adottságokról, stb. Mindez az egyházi békemegnyilatkozások számára is új dimenziókat tárt fel s az új szemlélet „új békeérzületet” kíván már ébreszteni a hívő emberek millióiban. Új utakon járva új módszereket vizsgál az egyház is, oly megoldásokat keresve és ajánlva, melyek erőteljesebben képesek leépíteni a világban fellelhető igazságtalanságot és békétlenséget (vö. Gaudium et spes 80—82).

Az egyház ma a békét, mint „mindig újból megvalósítandó feladatot” (GS 78) értelmezi. De nem csak értelmezési kísérletekről van szó. A katolikusok közötti körkérdések (pl. Ausztria, NSZK, Franciaország, Norvégia, Kanada stb.) azt igazolják, hogy ma az „utának vallásos embere” is nagy jelentőséget tulajdonít a békének; oly értékek tartja azt, melyért érdemes és kell is áldozatot hozni. Az egyházakon belül e béketörekvéseket vizsgálja, hogy a korábbi vallási ellenfelek ne csupán kibéküljenek, hanem együtt is működjenek számos nemes cél, így a béke ügyének szolgálatában. — Egy idő óta a *békekutatásba* bekapcsolódik az

egyházi tudományosság is (vö. Teológia, 1972. 4. sz. 236—239). Mindennek ellenére azonban sajnálattal kell megállapítanunk, hogy az egyházi békemunkát világszerte aránylag csak kis csoportokban veszik komolyan és végzik. Kétségtelenül sokakat visszatart a tapasztalat, hogy számosan visszaéltek a béke „jelszavával”. Sajnálatos az is, hogy az egyházban még fellelhető olyan magatartásmódok és struktúrák, amelyek a békéről alkotott helyes felfogást inkább csak akadályozzák — állapította meg például az NSZK egyházmegegyének szinodusa. Még mindig kevésbé vették figyelembe a másként gondolkodókat, sőt ellenfeleinket is jogos érveit, indítékait és érdekeit; még mindig csak túl óvatosan fogtuk pártját a hátrányos helyzetben lévőeknek, különösen, ha azok szemben állnak az uralkodó osztályok, csoportok véleményével. Az egyháziakban még ma is megvan a hajlandóság, hogy a hamisan értett „biztonság és nyugalom” érdekében legalábbis túlzó gyakorlati kompromisszumokra törekedjenek. S nem utolsó sorban bizonyos belső szorongás él bennünk amiatt, hogy vajon merjük-e a gyakorlat számára kidolgozni keresztény elveinkből folyó felfogásunkat és merjük-e vállalni a nyílt vitát minden fórum előtt az igaz, tehát a szeretet országát közelebb hozó béke érdekében.

Teológiai folyóiratban szót kell ejteni arról is, hogy vajon felajánlhatja-e a teológia is szolgálatait — a tények és célok ismeretében — a békemunka számára? Ugy véljük, ez nemcsak lehetősége, nem csupán joga, de feladata is minden teológusnak, minden teológiai munkának. Egyszerűen azért, mivel az egyház küldetéséhez tartozik a világ békéjének szolgálata. Az egyház alapítója, Jézus Krisztus nemcsak Istennel engesztelte ki az embereket, hanem megszüntette a népek és emberek közti szakadékokat is (vö. Róm 5,1; Ef 2,14). Jézus Krisztus a mi békénk, Őbenne a béke személyesen jött el közénk, a mi világunkba. Minden sajátosan egyházi békemunkának csakis őbenne lehet és van alapja. Krisztus üzenete a béke üzenete, a „békesség evangéliuma” (Ef 6,15). Jézus üzenete a hegyi beszédben az egyesnek épp úgy szól, mint az egész egyháznak (Mt 5,9). Ezért az Ószövetségből már ismert „salóm” a mi időnkben személyes megterést, Isten ígérétehez való csatlakozást csak úgy jelent, mint szociális (közösségi) életmódot Jézus követésében, — más szóval: testvériséget, gyakorlati szolidaritást a felebaráttal, sőt ellenség-szeretetet is. Az egyház mai béketörekvései is a bibliai üzenet szellemében fordulnak a világ felé és ennek fényében alkalmazkodnak az idők jeleihez (GS 4).

— A béke, mint az „igazságosság műve” (Iz 32,17) megköveteli tőlünk, hogy az emberi jogok érdekében fellépjünk s érvényt szerezzünk a szegények és elnyomottak igényeinek (vö. Populorum progressio 23).

— A szeretet főparancsa megkívánja tőlünk az ember és a népek méltóságába helyezett bizalmat és a gyakorlati szolidaritást minden emberrel, mindenek előtt a szegényekkel, az elnyomottakkal, sőt ellenségeinkkel is.

— Az Istennel való kiengesztelődés és béke ajándékát Jézus Krisztusban kaptuk meg. Ez az ajándék követel. Azt kívánja tőlünk, hogy elforduljunk minden gyűlöletől, irigységtől, bizalmatlanságtól és gőgtől. Megkívánja a készséget, hogy az ellenséges csoportok és népek testvéri kiengesztelődésben közeledjenek egymáshoz.

— Mivel az egyház Krisztusban az emberiség egységének eszköze és reményének kieszközölője (Lumen gentium 1,93), ezért megkívánja tagjaitól, hogy azok a békét előmozdító, egységet biztosító erővé váljanak a világban. Hívó meggyőződésünkben tudjuk, hogy mindez csupán emberi tevékenységgel nem érhető el, de azt is valljuk, hogy emberi felelősséggel részt kell vállalnunk az egyéni és közösségi akciókban. A békének és igazságosságnak számunkra „itt és most” is meg kell valósulnia. — A keresztény ember a krisztusi felszólítás és ígélet alapján tudja, hogy a béke lehetséges: mivel pedig lehetséges, azért szükséges és kívánatos is, hogy annak munkálásán, fenntartásán és teljesebbé tételén a keresztények fáradozzanak.

A szolid teológiai alapokra természetesen hasonlóképp szolid gyakorlati élet, keresztény élet is épülhet. Az egyházi béketörekvéséket valódi „egyházias” talajból nőnek ki, — ezért beszélhetünk a „béke teológiájáról” is — és nem rekednek meg az elvi, fogalmi világban. Már a vázlatos néhány megállapításból is több fontos gyakorlati következtetést vonhatunk le. (Rövid, de jó összefoglalást ad minderről D. Emeis: Zum Frieden erziehen, 1968., H. Hillbrand: Den Frieden verkünden, zum Frieden erziehen, in: Diakonia — Der Seelsorger 1970/6, továbbá az NSZK szinodusának a fejlődésről és békéről kiadott okmánya).

Az egyháznak nemcsak elvi szinten, hanem a gyakorlatban is szembe kell fordulnia az emberi jogok megsértésével, a békét veszélyeztető helyzetek megteremtőivel. Ezeket a jelenségeket „néven kell neveznie”, hogy hathatós segítséget nyújthasson a kiengesztelődéshez, a béke és nemzetközi együttműködés útjainak előkészítéséhez. Amikor az egyház felszólít a konfliktusok békés megoldásának keresésére, amikor harcol az igazságosságért, akkor egyzersmind törekszik az erőszakmentes megoldásokra. Készséggel felajánlja, hogy a békéhez

vezető párbeszéd közvetítőjévé válik, hogy így is szolgálatot végezzen a világbéke megvédésére.

A gyakorlati feladatok között elsődleges a *békére való nevelés*. Igaz, ennek már a szülői házban kell elkezdődnie, de a hitoktatásban, a vallási életre való nevelésben és az egyház tanítói tevékenysége során minden területen jelentős helyet kell kapnia a békére való tudatos nevelésnek. A béke „begyakorlása” talán annak a készségnek kialakításánál kezdődik, melynek segítségével az embereket közvetlen környezetükben is előítéletmentesen tekintik, s igyekeznek értékeiket felismerni. Az embereket sajátos „más milyenségükben” kell elfogadnunk, felismerve jogos igényeiket, — és megmagyarázva sajátunkat is. Így építhető le szívós munkával az egyéni és csoportönzés, erősíthető a kölcsönös együttműködésre való készség.

A békére nevelés során fel kell tárnunk azokat az okokat, melyek a társadalmon belüli és az államok közti békétlenség kiváltói. E munka során is egybe kell kapcsolni a szavaknak és a tetteknek kritikai vizsgálatát. A békére nevelés e vonatkozásban is bele tartozik az egyház életvitelébe: az igehirdetésbe, a hitoktatásba, az egyházközösségek és egyházi iskolák nevelő munkájába. — Fokozni kell továbbá az embereket az azt a készséget is, hogy a fejlődő, de sok vonatkozásban támogatásunkra szoruló országok érdekében a keresztények elkötelezettek magukat. Minthogy azok kizsákmányolása és az egyoldalú függése saját gondtalan életünkre is előbb-utóbb visszahat, azért a békére nevelés azt is megkívánja, hogy ezeket az összefüggéseket jól lássuk és másokkal is megértessük.

Az egyes keresztények személyes készsége a *békéért vállalt számos szolgálatban* is megtalálja saját feladatát. A társadalom és az egyház különös módon támaszkodik azokra, akik az előírt hivatásbeli és állampolgári köteleességeiken felül is képesek ilyen szolgálatra. Az ilyen emberek emlékeztetnek Jézus szavára és példájára, aki „nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon” (Mt 20,28). Az önként vállalt szolgálatok egyre gyarapodó száma hatékonyan segíti a béke biztosítását. A „hivatalos” egyház pedig kötelességszerűen kell, hogy kezdeményezéseket tegyen az ilyen szeretetszolgálatok vállalásában. Az egyre konkrétabb feladatok azután az egyház általános lelkipásztori és békefeladatából következnek.

Sajnálatos tényként kell felemlítenünk, hogy számos kereszténynél még hiányzik annak belátása, hogy a békéért végzett szolgálatok *sürgetőek és szükségesegek*, — mind a társadalom, az államok, mind pedig az egyház erősítésére. Az egyház tagjainak ezért azon kell fáradozniuk, hogy egyre többen felismerjék az „alkalmas idő parancsát”. Ennek következményeként a béke szolgálatát vállalók találkoznak — hívők s nemhívők egyaránt —, hogy kicseréljék tapasztalataikat és kiértékeljék, koordinálják munkásságukat.

A különböző *szolgálatok összehangolása* megkívánja, hogy minden békéért végzett munka abban a célban találkozzék, amely a béke világméretű biztosítását segíti elő. A szolgálatok így egymást kölcsönösen feltételezik és kiegészítik.

A békeutatói munka, a békére nevelés, a békéért végzett szolgálatok, — mindezek a mátt formáló és a holnapot előkészítő fontos feladatok nemcsak az ún. nemzetközi életben, az államok együttélése során válnak életet biztosító tényezőkké. E munkálatokban és szolgálatban ki kell vennie részét a keresztényeknek, az egyházaknak, a katolikus egyháznak is. VI. Pál az 1973. január 1-i békevilágnap alkalmával mint konkrét feladatot állította a katolikus hívek, de az egész világ elé is: „Küzdeni kell a csüggedés ellen a nagyok és a kicsik között egyaránt és meg kell győzni az embereket arról, hogy a béke több, mint csak *vágyálom*.”

Végezetül röviden utalnunk kell rá, hogy az egyházi béketörekvéseknek mindenképp előtt az *egyházon belüli konfliktusok* megoldását kell sürgetniük. Az egyház belső egyensúlyának megteremtése a békefeladatok, a békeszolgálat érdekében is nagyfontosságú. Ezen az úton járva, ezt a belső békét biztosítva ugyanis az egyház a saját életén mutathatja be a krisztusi békeüzenetnek hatékonyságát. És amilyen mértékben ezt megteszi, oly mértékben lesz a világ számára végzett békeszolgálat is hiteles és hatékony.

Sz. A.

A keresztényeknek ki kell venniük részüket a béke társadalmi és politikai szolgálatában. Krisztus végső békéje nemcsak az ember egyéni békéje, nem külön béke, hanem olyan béke, amelyben minden ember részesedik. Mindenek előtt a legszegényebbek, a legkisebkek, tehát azok is, akik a társadalom peremére szorultak. Mert ha nem mindenkinek ígérte volna Jézus az ő békéjét, akkor senki sem igényelhetné azt magának. Amikor az egyház Krisztus békeművét hirdeti, akkor fokozza a keresztények felelősségét, hogy részt vegyenek az egyetemes béke szolgálatában.

Johann B. Metz

EXEGÉZIS ÉS KÉRÜGMA

Halottak napja (2Mak 12,43; 1Kor 15,51—58; Jn 12,21—27)

Keresztény megemlékezés

A régi korok emlékei többnyire a sírokban maradtak meg. A leletek a legősibb kultúrák emlékei. Bemutatják az ember ügyességét, technikai képességét, művészi hajlamát, de azt is elárulják, hogy a temetés mindig valamilyen szertartás volt. Az élők a maguk módján megtisztelték az embert, aki élt, dolgozott, szeretett és reménykedett. A temetésben mind a mai napig az egybetartozásnak, a közös sorsnak a gondolata is felvillan. Az élők a saját sorsukat, reményüket és kérdéseiket is tükröződni látják a megholtakban. Néhány évvel ezelőtt a német katolikusoknál megejtett közvéleménykutatás egyik kérdése ez volt: Miről beszélne legszívesebben olyan tapasztalt emberrel, aki a hit dolgaiban is járatos? Legtöbbször ezt válaszolták: Arról, hogy mi van a halál után.

A mi megemlékezésünk nemcsak emberi tiszteletből és együttérzésből fakad, hanem keresztény hitből is. A kereszténység kiinduló pontja a húsvét ünneplése volt. A húsvét jelentette Jézus feltámadását és a mi megváltásunkat. Az Isten Fia azért vette magára emberi sorsunkat, hogy minket az isteni életben részesítsen. Ő nemcsak az erkölcsi jósgot hirdette, hanem a sírnál sem torpant meg. Amikor másokról volt szó, tudott így nyilatkozni: Én vagyok a feltámadás és az élet. Aki bennem hisz, nem hal meg örökre... Velem leszel a paradicsomban... Elmegyek, hogy helyet készítsek nektek az Atya házában. Amikor pedig saját magáról van szó, lelkét bizalommal az Atya kezébe ajánlotta. Sőt kinyilvánította azt a módot is, ahogy képvisel bennünket az Atya előtt: Atyám, akarom, hogy akiket nekem adtál, ott legyenek, ahol én vagyok (Jn 17,24). Azóta a hívő tudja, hogy ha hitben, imádságban, szenvedésben és a szentáldozásban Krisztushoz kötötte sorsát, akkor osztozik feltámadásában és megdicsőülésében is. (Róm 8,17).

Ha Krisztus ilyen mértékben vállalta képviselőnként az Atyánál, akkor mi is bátorokdunk imádkozni halottainkért. Tudjuk, hogy

az irgalmas Bíró elé járulnak és őelőtte a testvéri szeretet megnyilatkozásának mindent kiengesztelő hatása van. Az ilyen megemlékezés a mi reményünket is éleszti. A hitben felismerjük, hogy a halál gondolatának megvan a nagy tisztító, elmélyítő és nevelő hatása. Az az Isten, aki ilyen komolyan vette emberi sorsunkat, az a döntő órában sem hagy cserben.

Évközi 32. vasárnap (1Kir 17,10—16; Zsid 9,24—28; Mk 12,38—44)

Isten megtapasztalása

Istenről sokféleképpen lehet gondolkozni. Vannak, akik csak egészségük, szerencsájük, hírnevük vagy földi életük örét akarják látni benne. Az ilyen hit nem tud megbírkózni a nehézségekkel. Mások már meglátják világlelétességét és az élet végső megoldását keresik nála. Ő ezt a világot az emberi szabadakarat megnyilvánulási területévé tette. Az ember küzd, alkot, figyelembe veszi vagy lábbal tiporja az erkölcsi rendet, Isten pedig figyelmeztet a lelkiismeret szavában, a kinyilatkoztatott tanításban, s a végén ítéletet tart felettünk. Ebben a felfogásban sok a helyes meglátás, de még két dolgot hozzá kell tenni: Isten azért nem távoli szemlélője a földi történésnek, hanem benne működik. Ugyanakkor azonban felfoghatatlan titok marad, s néha úgy látszik, mintha a rosszal nem törődne, vagy tehetetlen volna vele szemben.

Hogyan igazodjunk el mégis Isten gondolatain és viselkedésén, ha éppen akkor hallgat, amikor legjobban várjuk szavát? Hogyan hagyatkozhatunk rá, ha érzékeinkkel nem foghatjuk fel? Az általános felelet megkapjuk Jézusnak ebben a kijelentésében: Aki megtartja tanításomat, azt Atyám is szeretni fogja. Hozzá megyünk és benne fogunk lakni (Jn 14,23). Tehát a keresztény élet gyakorlása elvezet Isten közelségének valamilyen felismerésére. Sőt annak az átélésére, hogy az övé vagyok, hozzája tartozom, ő szeret engem. Ezért a hívő ember mindig tudott remélni, s mindig érzett erőt a bűn kerülésére, és a szeretet gyakorlására.

A mai szentírási részletek ezen felül még egy különleges tapasztalásra hívják fel a figyelmet. Ha az ember az élet határhelyezeteiben is Isten mellett dönt, akkor ő nem marad tétlen. Az ószövetségi történetben az özvegyasszony végső ínségben osztotta meg lisztjét és olaját a vándor prófétával. A szerzeteknek ez a hősiesség gyakorlása kiváltotta Isten csodás közbelépését. Igazolta, hogy őt nem lehet nagylelkűségben felülmúlni. A túlvilági jutalmazásban ezt a mértéket ígérte meg. De adott esetben itt a földön is alkalmazza. Erre utal a mai evangélium is. Jézus éles szeme meglátja azokat az erénygyakorlatokat, ahol az ember már nem a felszínen, hanem a lét síkján, az élet nagy mértékében dönt Isten mellett. A szegény özvegy a fil-lérjeiből is áldoz jótékony célra, s Isten ezt nem hallgatja el. Biztos, hogy nem hallgat soha, amikor az ember utolsó erejét összeszedve is tud, vagy legalább akar türelmes lenni, megbocsátani, könyörögni, vagy amikor magáról egészen elfeledkezve igyekszik másokon segíteni.

Évközi 33. vasárnap (Dán 12,1—3; Zsid 10,11—14; Mk 13,24—32)

Ítélet és irgalom

Isten teremtői jogaiból, bölcsességéből és szentségéből következnek, hogy ő az erkölcsi rendnek is őre és bírja. Az ítélet gondolata halványan mindig tükröződött a lelkiismeret szavában. Az ember a jót és a rosszat úgy szemlélte, mint az istenség áldását vagy büntetését. Az ítélet tudatosítása hozzátartozik az Istentől való függés elismeréséhez. Ezért az egyházi év végén a liturgia is megemlékezik róla.

Az ószövetségi jóvendölések az Úr (Jahve) napjáról beszélnek, ahol Isten majd felmagasztalja népét és ellenségeit megbünteti. De a későbbi könyvek már az egyéni jutalmazást és büntetést is kiemelik. Az Isten népe számára az ítélet mindig vigasztalást és bátorítást akart jelenteni. Dániel szövege is azoknak ígéri a jutalmat, akik „érteni tudtak” és akik „az igazságra oktattak másokat”, vagyis akik hittel felfogták az isteni tanítást és másoknak is továbbadták.

A szentlecke azt világítja meg, hogy az ítélet milyen helyet foglal el az üdvrend egészében. Isten nem a természet síkján akar ítélni fölöttünk. Ő először tanítással, törvénnyel és belső kegyelmi segítséggel képességet ad a jóra. A büntető ítélet azokat ellen szól, akik ezt a szeretetet és a segítséget el-tékozták. A kegyelmi segítség forrása Krisztus keresztdozata, a megváltás: „Krisztus csak egyszer áldozta fel magát, mert áldozatával örökre tökéletessé tette a megszen-

telteket.” Üdvrendnek Istennek azt a tevékenységét nevezzük, amely itt a földi életben megszentel és tökéletessé tesz. Ő tehát nem azt várja, hogy a végén majd rostára tegyen bennünket, hanem maga készít elő az ítéltre. Azt akarja, hogy feddhetetlenül járuljunk eléje, s hogy átvehessük a tetteinkért járó jutalmat. A keresztdozatnak és az azt megjelenítő miseáldozatnak a hatását értékel-nünk kell. Belőle kell erőt és ösztönzést méríteni. Ha a Krisztus testében való részesedés, és a hitből fakadó élet által egyre hasonlóbbá válunk őhozza, akkor az ítélet nem hozhat fenyegetést.

Az evangéliumban Krisztus is vigasztal és bátorít: ha majd az előjeleket látjátok, emel-jétek fel a fejeteket, mert közelodik a végleges megváltásotok. A küzdelmes életet fel-váltja a győzelem békéje és boldogsága. Az „előjelekbe” beletartoznak azok a katasztró-fák és események is, amelyek a világ mulan-dóságát bizonyítják és figyelmeztetnek arra, hogy az örök javakat keressük.

Krisztus Király vasárnapja (Dán 7,13—14; Jel 1,5—8; Jn 18,33b—37)

Krisztus az Úr

Az apostolok idejében az egyház hite azzal kezdődött, hogy Krisztus feltámadásában fel-ismerték az ő igazi kilétét és ennek emberi megfogalmazást adtak. Péter pünkösdi beszédében már ezt mondja: Isten, az Atya Úrrá és Messiássá tette azt, akit ti keresztre feszítettetek. A Messiás szó az Isten fölken-tjét, küldöttét jelenti, aki megváltást hoz és akinek Isten örökségül adja a nemzeteket. Uralmára Dániel mai szövege mutat rá: az ég felhőin jön, tehát isteni hatalommal rendelkezik, hogy ítéletet tartson.

Az apostolok korában Krisztus uralmának tartalmát azokba a nevekbe és címekbe sűrítették bele, amelyeket a mai szentírási szö-vegekben is olvasunk. A Jelenések könyve ezeket a címeket hozza:

Ő a hűséges tanú. Ma régiesnek látszik ez a megnevezés, pedig szükségünk van rá. Pál apostol azt mondja Krisztusról, hogy benne Isten minden ígérete Igen-né vált (2Kor 1,20). Ittléte, tanítása, csodái, szenvedése és fel-támadása igazolta, hogy Isten országának erői kiáradnak, van bűnbocsánat, feltámadás és örök élet. Krisztus a kegyelem forrása lett, belőle árad ki minden erő a kötelesség teljesítésére, a szeretet gyakorlására és a bűnbánatra. Hitünk az ő tanuskodására épül, azért ő az egyház szegletköve. A hitben meg vagyunk győződve, hogy általa az Atya ki-emelt bennünket a bűn hatalmából és áthe-lyezett a fogadott gyermekeink állapotába. Krisztus az élet megoldásának, értelmének,

céljának és reményünk megvalósításának a biztosítéka. Ezért uralma felemel és új öntudattal tölt el.

Ő a halottak elsőszülötte. Az elsőszülöttséget régi értelemben kell venni. Ő volt az igazi örökös, ő képviselte testvéreit. Krisztus nemcsak az élőket képviseli, hanem mindazokat, akik valaha éltek és meghaltak. Elsősége nemcsak a földi időre terjed ki, hanem a halál birodalmára is. Ha onnan visszajött, ha a halált megtette az örök élet kapujának, akkor azt minden testvére számára tette. Amikor magára vette esendő életünket és halálunkat, akkor meghozta az orvoslást is.

Ő a földi királyok fejedelme. Ez ugyanazt mondja, mint Pál kijelentése: az Atya őt minden fejedelemség, hatalom, erő és méltóság fölé emelte (Ef 1,21). Ezért bocsáthatja meg a bűnöket, ezért adhatott küldetést minden néphez, s ezért kötelezhet mindenkit arra, hogy őt kövesse.

Vérével váltott meg. Mindnyájunk bűnét magára vette, mindenki nevében engesztelt, azért egyedül ő a megigazulás forrása. Senki másban nincs üdvösség, csak az ő nevében. Akik hisznek benne, azoknak „hatalmat ad, hogy Isten gyermekei legyenek” (Jn 1,12). Ezért mondhatja a mai szöveg, hogy „Isten országává és papjává tett bennünket.” Mi ismerjük Isten kegyelmi adományait, tudatosan hálát adunk érte és közvetítjük a világ felé. Ez az egész egyház papi működése. Ezzel terjesztjük Krisztus uralmát a földön.

Ilyen részletezés után érthető Krisztus szava az evangéliumban: Az én országom nem ebből a világból való. Én tanúságot teszek arról az igazságról, amelyet Isten közöl az emberekkel és amelytől örök sorsuk függ. Krisztus királysága ilyen értelemben vizsgálás és feladat.

Advent 1. vasárnapja (Jer 33,14—16; 1Tesz 3,12—4,2; Lk 21,25—28. 34—36)

A történelem ígérete

Az advent a várásnak, a reménynek az időszaka. Az emberiség mindig is valamilyen tudatalatti adventben élt. A jövőbe nézett, keresett, tervezett, reménykedett. Az isteni ígéret ezt a belső nyugtalanságot csendesítette le és elégitette ki. Megvilágította a jövőt és megnevezte a remény tárgyát. Az élet külsőleg a pusztulás felé tart, s a természetes erők ezt a folyamatot nem tudják megállítani. A tapasztalat minden eredmény ellenére állandó felsülésünket is igazolja: alul maradunk az idővel, a természettel folytatott

küzdelemben. Teljes békét, boldogságot, örök életet csak magasabb hatalom adhat.

A kinyilatkoztatás kezdettől fogva ezt a győzelmet hirdeti. Az ember magától a történetét is bűnnel, engedetlenséggel, reménytelenséggel kezdi. Isten úgy ébreszt benne reményt, hogy kinyilvánítja irtalmát. Azóta a vallásos ember erre az irgalomra támaszkodik. Az irgalom legnagyobb megnyilatkozása a Megváltó elküldése lesz.

Az ószövetségi olvasmány általánosságban utal Isten szabadító erejére. A próféta még csak annyit tud, hogy Isten elkötelezte magát. Akármilyen sötét a jelen, közeleg az idő, amikor az ígéret teljesedik. Az időt nem az emberek szabják meg, de a bűneik sem akadályozzák meg. A közbelépés hatása az lesz, hogy Isten maga válik „igazságunkká”. A szöveg azt akarja mondani, hogy Isten sajátos igazságossága kinyilvánul: olyanná tesz bennünket, amilyennek elgondol. Ezt nevezi később az apostoli ígértetés megigazulásnak.

Krisztus megjelenésével a régi advent lezárult, de kezdődött egy új, amely már személyesebb és egyénibb. Az apostol levele erre utal. Ő imádkozik, hogy Isten gyarapítsa a hívők szeretetét egymás és mindenki iránt. Csak így állhatnak majd feddhetetlen szentségben Krisztus elé, amikor eljön ítéletet tartani. A mi adventünk már nemcsak várás, hanem az élet feladata. A megigazuláshoz, a megszentelődéshez rendelkezésünkre állanak az eszközök: az evangéliumi tanítás, a kegyelem, az egyház erkölcsi törvényei és főleg Krisztus példája. Mi nemcsak Krisztus eljövételét várjuk, hanem azt is, ami bennünk valósul meg. Az egyház küldetése az, hogy az emberi történelmet minél inkább megtöltse ilyen hitből fakadó meggyőződéssel és szeretetből fakadó tettekkel.

Az evangélium arra hivatkozik, hogy Isten hatalma végtelen. De ha meg tudja változtatni a világ fizikai alakját, akkor az embert is át tudja alakítani. De ezt nem teszi közreműködésünk nélkül. Óvakodni kell attól, hogy „elnehezdedjék a szívünk”. A kísértés megnevezésére nem is lehetett volna találhatóbb szót használni. Legtöbbször nem a rosszakarat tart vissza a vallásosságtól, Isten elismerésétől és a szeretetgyakorlásától, hanem a kedvetlenség, szellemi kényelmesség, nemtörődés és önzés. Hiányzik a lendület, a belső lelki energia, a kitartás. Isten irgalmának tanúsítása a kinyilatkoztatásban és a külső megpróbáltatások egyaránt arra szolgálnak, hogy megtanuljunk „virrasztani és imádkozni”. A szív elnehezülését csak ezzel lehet el-lensúlyozni.

Advent 2. vasárnapja (Bár 5,1—9; Fil 1,4—6. 8—11; Lk 3,1—6)

Lelki előkészület

Csak ünnepi eseményekre, jelentős napokra szoktunk előkészülni. Olyanokra, amelyekről sokat várunk vagy amelyekben képességünket, tudásunkat, szeretetünket egészen kimutathatjuk. Az egyház felhasználja az öszö-vetségi jóvendöléseket is, hogy a karácsony tartalmát megvilágítsa, s hogy az előkészület szükségességét kimutassa. A próféták leg-többször a fogságból való hazatérés boldog-ságával jelzik előre a megváltás napját. Az olvasmányban ezt a felhívást halljuk: Jeru-zsálem, vedd le a gyász és az inség ruháját és öltözz Isten dicsőségébe. A jóvendölés külsőleg azt jelentette, hogy a fogság megszűnik, a templom felépül, s a nép újra Isten népének érezheti magát. De a sugalmazó Szentlélek az előképben a Messiás által hozott örömet jelentette be. Krisztus megszaba-dít a reménytelenségtől, a bűntől, erőt ad a külső és belső kísértések leküzdésére, és be-öltöztet Isten gyermekeinek a jogaiba. Most még ezek a kiváltságok rejtett kegyelmi adománnyok. De arra is megvan a biztosítékunk, hogy a feltámadásban végleg levetjük a gyászt és külsőleg is beöltözzünk Isten dicső-ségébe. Krisztus az utolsó vacsorán az Atyá-hoz intézett imájában azt mondja: Megosz-tottam velük a dicsőséget, amelyben része-sítettél (Jn 17,22). Az ő dicsősége itt a föld-dön az volt, hogy kicsillant belőle az Isten Fiának igazsága, szentsége és jósága (Jn 1,12). Eljövetele azt célozza, hogy bennünket magához hasonlóvá tegyen. Pál apostol úgy fogalmazza meg az átalakulást, hogy „ves-sük le a régi embert”, a „sötétség tetteit” és öltözzünk Jézus Krisztusba.

Az Úr útjának előkészítése, amit az evan-géliumban Keresztelő János hangoztat, ugyanezt a gondolatot tartalmazza. Le kell küzdeni magunkban az önzést, a bűnös kinö-vest és ki kell tárulni Isten tervei előtt. Ez az átalakulás, ez az önévelés nem hiábavaló próbálkozás. A szentleckében halljuk az apostol szavát, hogy aki megkezdte bennünk a jó művet, az nem marad tétlen. Az Atya maga akarja előhaladásunkat és tökéletessé-günket. S ebben őt nemcsak irtalma, hanem irántunk való szeretete vezeti. Ő meg akarja dicsőíteni a Fiút, Jézus Krisztust, éppen azért gondoskodik arról, hogy neki utánzóit, követőit, testvérei legyenek. Krisztus dicsősége akkor válik nyilvánvalóvá a világban, ha mi bővel-kedünk az igaz élet gyümölcseiben. Ez a gondolat ellensúlyozza bennünk azt a sok felsülést, csödöt, amelyet lépten-nyomon át-élünk. Ha hatalomban, gazdagságban, hír-

névben nem is szerezhethünk dicsőséget, az erkölcsi nagyság minden helyzetben meg-valósítható, s egyedül ez marad meg örökre.

Advent 3. vasárnapja (Szof 3,14—18a; Fil 4,4—7; Lk 3,10—18)

Adventi öröm

Az öröm az élet elengedhetetlen feltétele. Nélküle nincs lendület, életerő, vállalkozási kedv. Örülni lehet annak, amit másoktól kapunk és annak, amit mi adunk, vagy meg-valósítunk. Igazi öröm csak személyes találko-zásból, kapcsolatból ered. A hit személyes kapcsolat Istennel, azért mély és maradandó öröm forrása lehet. A hívő ember meg van győződve, hogy a természet eseményei mö-gött is a mindenség ura áll, azért jogosak az ilyen kitételek: Isten megáldotta munkánkat, nekünk adta a föld gyümölcseit. Az öszö-vetségi olvasmány az ellenségtől való szaba-dulást is Istennek tulajdonítja. S ez a szaba-dulás előképe a rossztól, a szenvedéstől és a haláltól való szabadulásnak, amit a Megváltó hoz.

A szentleckében az apostol a keresztyén örömet vázolja fel. Örülni kell annak, hogy az Úr közel van hozzánk. A Fiú emberré le-vésének ez az igazi eredménye. Születése, élete, munkája, szenvedése és halála igazolja, hogy leszállt az emberi élet minden zu-gába. Magára vette munkánkat, töprengé-sünket, örömeinket, fájdalmainkat, emberi kapcsolatainkat és kiszolgáltatottságunkat. Azóta ott van mindenütt, ahol mi vagyunk. Mondhatjuk, hogy vele együtt dolgozunk, imádkozunk, reménykedünk. Külsőleg elha-talmasodhat körülöttünk az igazságtalanság, a gonoszság, a botrány és a bűn, Krisztus akkor is velünk van, sőt közel van hozzánk. Belőle kiolvashatjuk, hogy életünk hol fog kikötni. Krisztus titka az, hogy ő már odaát van a célnál, de ugyanakkor egészen itt is maradt velünk a világ végéig. A hit tehát örömet diktál, de emberi bensőnkől állan-dóan előtör a félelem, az idegenkedés, az aggodás. Féljük magunkat, terveinket, ja-vainkat, szeretteinket. Meg kell tanulnunk, hogy ezeket is rábizzuk az ő szeretetére és erejére.

Az evangéliumban Keresztelő János a sze-retet gyakorlását emlegeti, mint Isten orszá-gának előkészítését. A jótétel, a segítség, a tü-relem, a megbocsátás utólag mindig örömmel tölt el. Krisztus ittléte ezt az örömet is állandósítja. Ő azért jött, hogy „jótettekben buzgólkodó, választott népévé tegyen ben-nünket” (Tit 2,14). Meg is ígérte, hogy ha vele kapcsolatban maradunk, sok gyümöl-csöt hozunk (Jn 15,5). A karácsony a szeretet ünnepe is. A szeretet viszont nem csupán ér-

zés vagy hangulat, hanem önzetlenség, önfeláldozás, jóakarát és fáradozás. Aki így keresi és gyakorolja, az nem marad egyedül, annak nem céltalan az élete. Akik panasz-kodnak, hogy nem kapnak szeretetet, hogy egyedül maradtak, azok csak az önző szeretetet ismerik. Aki mindig kész arra, hogy másokkal törődjön, az Krisztus jelenlétét és közelségét adja tovább.

Advent 4. vasárnapja (Mik 5,1—4a; Zsid 10,5—10; Lk 1,39—45)

A megtestesülés célja

A hívő ember megérti, hogy a kereszténység természetfölötti jellege a karácsonyból fakad. Isten belépett a földi életbe, megszentelte, isteni tartalmat adott neki, új erőket és meglátásokat hozott. Az ilyen isteni elhatározásnak és tettnek kétségtelenül megvolt a célja. Miben lehet összefoglalni ennek a tettnek a jelentőségét? Mi az, ami reményünket legjobban alátámasztja és bennünket örömmel tölt el? A Szentírás nem ad rendszeres tárgyalást ezekről a kérdésekről, de a részletekre rámutat. Az egyház ezeket a részleteket gyűjti össze az igehirdetésében.

Az ószövetségi olvasmány általánosságban Isten közeledéséről beszél. Jön, hogy megmentse népét. Még nem tisztázza, hogy milyen természetű ez a megmentés. A központi kijelentés az, hogy ő maga lesz a béke. A zaklatott ember erre vágyik. Nem a temető békéjére, hanem arra az állapotra, amit az egyházi hagyomány szent Ágoston óta békének nevez: a rend nyugalmára. Ahol minden a maga helyére kerül és ahol minden jogos igényt kielégítenek. Érezzük, hogy a földön legfőbb meg lehet közelíteni a békét. Az erők, a nézetek, az indulatok szembenállása túl erős ahhoz, hogy minden a maga helyére kerüljön. De a hitben átvehetjük Jézus lelkületét: az én békémet adom nektek (Jn 14,27). A tőle kapott tanításban meglátjuk, hogy mindennek megvan a célja: az örömmek, a bánatnak, a kísértésnek, a szenvedésnek. Krisztus közelségében elérhetjük a lelki békét.

Az apostoli kor már jobban megértette a Megváltó eljövételének a célját. Két irányba tekintett: Istenre és az emberre. A lecke az Isten szempontjaira mutat rá: a Megváltó azért jött, hogy megtegye az Atya akaratát. Itt van az igazi Fiú, aki maga engedelmeskedik a lázadó ember helyett. Ilyen viselkedésre az Atya kiengesztelődik, s az emberi történelem új értéket kap. Biztosítva van, hogy példája nem marad elszigetelt jelenség. Azóta a keresztények hitében, bűnbánatában, engedelmeségében az Atya állandóan megkapja a megdicsőítést. Ezzel kiérdemel-

jük, hogy ránk is úgy tekintsen, mint gyermekeire.

Az evangélium a másik szempontot, az ember felemelését hangoztatja. A Megváltó földi anyától született s ezzel rokonságba került velünk. Tagja lett az emberiség családjának. A magáénak vall bennünket és mi is a magunkénak vallhatjuk őt. Mária test szerint is megtehetette. De az igazi érték és érdem őbenne is az volt, hogy hitt: „Boldog vagy, mert hittél”. Máriát a hit tette alkalmassá arra, hogy a Megváltót hordozza és osztózzék sorsában. Azóta számunkra is ez az üdvösség útja. A hitben elfogadjuk Isten tervét, akaratát, azonosítjuk magunkat szándékával, és az ő küldöttéhez, Krisztushoz kötjük sorsunkat. Aki felismeri az üdvösség jelentőségét, azt a hit valóban boldoggá teszi. Tudja, hogy Krisztus benne működik, azért eszközzé vált mások felemelésében, s őrajta is teljesednek Isten elgondolásai.

Karácsony (Iz 52,7—10; Zsid 1,1—6; Jn 1,1—18)

A teljesség

A kinyilatkoztatás fejlődött, fokozatosan jött. Isten előbb képekben, hasonlatokban mutatta meg a későbbi kegyelmi gazdagságot. Az Ószövetség csak foszlányokat kapott Isten leereszkedéséből, de már az is lehetett az öröm és a vallásos magatartás forrása. A hívő ember úgy érzi, hogy Isten valóban királya lett népének, a magáénak vallja, törődik vele. A megszállás, a kiválasztottság bizalmat, lelkesedést, kitartást ad az embernek. Főleg azért, mert tudják, hogy Isten a jövőben még többet ígér és többet valósít meg.

Krisztus eljövételének az örömhírét a mai szentlecke foglalja össze: azelőtt Isten csak szolgálói által, a próféták által üzent, most Fia által beszél hozzánk és egészen megmutatkozik. Fia által alkotta a mindenséget, tehát egyedül ő illetékes arra, hogy mindenkihez szóljon és mindenkit az Atya felé irányítson. Együttal ő az Ige, az Atya örök szava, amelyben kimondja saját magát: végtelen erejét, hatalmát, irgalmát, szeretetét. Jézusban ez az örök isteni szó, az Atya örök képmása lett emberre. Jobban nem tárulhatott ki előttünk, többet nem mondhatott, irgalmát és leereszkedését beszédesebben nem mutathatta meg. Ezért Jézus megjelenése az üdvtörténet teljese, s egyúttal az idők teljessége. Végleges feleletet kaptunk arra, hogy milyen az Istennek és az embernek a kapcsolata. Most már csak az a feladat, hogy ezt a kapcsolatot a hitben felismerjük, magunkévá tegyük és aszerint éljünk.

Jézusnak mint az örök Igének az egész

földi élete nem más, mint az Atya szava hozzánk: Ő úgy szerette ezt a világot, hogy egyszerűen Fiát adta érte. Nekünk meg kell élni ezt a megtisztelést, ezt a bizalmat és felelni kell rá. Mi a hitben felismertük létünknek ezt a természetfölötti hátterét, azért jogunk van örülni és bizakodni. Isten a nyilvánlatkoztatással mindig meg akarta örvendeztetni az embert, nem pedig megijeszteni. Nekünk azt a szeretetet és bizalmat kell továbbadni embertársainknak, amellyel Isten megajándékozott bennünket. Azt a békét és megbocsátást kell tovább sugározni, amelyel ő közeledezt. A karácsony a közfelfogásban is a szeretet és a béke ünnepe. De ne magunkat, saját emberi elgondolásainkat és érzelmeinket ünnepeljük, hanem vegyük át

Isten gondolatait, érzelmeit és azt adjuk tovább.

Jézus azért jött, hogy „mindnyájan az ő teljességéből részesüljünk, kegyelmet kegyelemre halmozva”. Ő nemcsak szóbeli tanítást, nemcsak rendelkezéseket hozott, hanem erő és kegyelem forrása lett. Ha hiszünk benne, Isten gyermekei vagyunk. Ha őt követjük, nem maradunk sötétségben. Ha az ő nevében imádkozunk, meghallgatást találunk. Ha az ő testét esszük, miénk a feltámadás és az örök élet. — Az jött közénk, aki minden fáradt embernek meri mondani: Én megenyhítelek benneteket. Ennek a karácsonyi örömeink állandósulni kell hitünkben és reményünkben.

Gál Ferenc

A KERESZTÉNYEK REMÉNYE

A mi reményünk beteljesedése Jézus Krisztus Atyjának kezében van letéve. Ő hűséges és ígérteit teljesíteni fogja, reményeinket valóra váltja. Krisztus eljövételének reménye adja meg a történelem folyamán végrehajtandó tetteink értelmét. Elvisselhető teszi a szenvedést, megőrzi a szeretetet és bátorságot ad a hitre. Ha majd a háromszemélyű Isten boldogságában részesedünk, nem lesz többé szenvedés és sírás, minden megújul az Isten örök jelenlétében. *Ez az alapelv vezet minket, hogy elvégezzük a teremtésben ránk rótt feladatokat. — Testvéreik, az új égre és az új földre irányuló reményetekben, maradjatok hűek a földhöz!* A szabadságért, az emberi méltóságért vívott harcban lesz élővé Istenbe vetett reményünk, az Ő országába beteljesülő örömünk. Krisztus irántunk való szeretete evilági életünk alapja, eredete és célja, erről kell nekünk számot adni. A *Szentlélek ajándékaival felszabadított minket* arra, hogy engesztelő életet éljünk, új közösséget alakítsunk és szolgáljuk társadalmunkat. Krisztus szeretete képesít és sürget bennünket arra, hogy elkötelezzük magunkat amellett, hogy a világ egyre humánusabb legyen. Így az Isten országába vetett reményünk munkánknak a konkrét utópia jellegét adja, vagyis egy határozott célkitűzést, egy vonatkozási pontot a társadalom jobbátételére. Arra ösztönöz, hogy Isten országára való tekintettel kivegyünk részünket az emberibb rendért végzett fáradozásban.

De tudatában vagyunk annak is, hogy minden társadalmi rendben fennáll az a le nem győzhető nehézség, amit az ember eredendő gyengesége okoz. Ezért nem valósulhat meg a társadalmi rend azon intézmények nélkül, amelyek hatalmukkal visszatartják a rossz, az önzés felülkerekedését és így megvédene a visszaéléstől. A társadalmi reményeket korlátozza, hogy egyetlen társadalmi változás sem biztosíthatja az ember végső beteljesedését, viszont megnyitja annak lehetőségét. Ezen korlátozásokkal együtt mégis azt mondjuk, hogy *a konkrét társadalmi törekvések megfelelnek Isten országa eszkatologikus terveinek*. Annak józan felmérése, hogy mennyit érhetünk el a társadalmi kötelezettségek révén, megadja azt a bátorságot, hogy erőnket a társadalom és a világ átalakításáért elkötelezzük. És ezt az elkötelezettséget minden kereszténynek vonakodás nélkül vállalnia kell. Itt ugyanis az egész emberiség közös reményéről van szó és jövője forog kockán. Hogy ne legyen több éhezés, nyomor, és kizsákmányolás a világon, hogy meg legyen az életminimum, amely magába foglalja a művelődést, az orvosi ellátást, a megfelelő életkörülményeket; hogy megszüntessék a faji megkülönböztetéseket, eltöröljék a háborút és a hatalmi politikát és lehetővé tegyék minden ember békés együttélését, ezzel együtt az egyéni és a társadalmi alapvető jogait — ezek azok a tényezők, amelyeket az egész emberiség közös társadalmi-politikai reményének nevezhetünk. Ilyen cél érdekében akarnak a keresztények együttműködni a nem keresztényekkel. Az egyház Isten ígéjének helyes értelmezéséből kiindulva emeli fel Az egyház Isten ígéjének helyes értelmezéséből kiindulva emeli fel profétai szavát az emberibb társadalom érdekében. És az egy szent, általános és apostoli egyház önmaga is az „új közösség” jele, ahol az ember nyíltan törekedhet az igazság megvalósítására. Ez az egyház kiengesztelődött közössége; olyan közösség, ahol minden embernek önérdéke nélkül szolgál, különösen azoknak, akiket kizsákmányoltak a társadalomból. Olyan közösség, amely tud belső örömmel ünnepelni egy olyan világban, amelyben tudja, hogy végső Jövője már betervezt. Így lesz az egyház állandó felszólítás a világhoz és így tölti be szolgálatát. (Részlet. J. Moltmann—L. Vischer: Manifeste der Hoffnung művéből.)

EGY LAIKUS GONDOLATAI AZ IGEHIRDETÉSÉRŐL

Sokat lehet mostanában a törekvő papoktól hallani, van-e értelme az igehirdetés jelenlegi formájának? Érdekl-e a ma emberét a szentbeszéd? Nem kaphatja-e meg a szükséges lelki táplálékot más formában is? A mai kisdéd nyájról el lehet mondani, hogy keresi és igényli az Istent és feltör a lélekből a kérdés „mutasd meg nekünk az Atyát!” Az Atya ma is tanúskodik Jézus mellett: „Ez az én választott Fiam, őt hallgassátok” (Lk 9,35). Mi hogyan hallgassuk Jézust, hogy megtegyük azt a kívánságát: „Aki titeket hallgat, engem hallgat” (Lk 10,16)?

Egy szentbeszédnek a hatása függ az elhintett magtól, de a talajtól is, amibe vetik. Egyik fontos tényezője, hogy a pap mélyen és erősen higgyen benne. Higgyen abban, hogy őt az Isten kiválasztotta, hogy küldi, hogy általa üzen. A szentbeszédre úgy készülhet fel legjobban, ha önmagát készíti fel. A pap felkészülése közeledés az Istenhez, hogy saját és a rábízottak lelkét elé tárja. Akinek van lelkiereje, hite, meggyőződése, az tud sugározni. Az apostolok nem jártak szónoki iskolába, mégis hatásosan működtek. Hitték és élték azt, amit hirdettek. Valóságos önmagukat tárták híveik elé. Hitték a kegyelemben, és ezzel a legmagasabb feladatokra mertek vállalkozni. Sokan gondolkodnak manapság arról, hogyan mutassák be a kereszténységet a világnak. Módszerében lehet különbözően, de alapvetően mégis nagyon egyszerűen. A világ nem azért utasítja vissza amit nyújtunk, mert kevesebbet akar a kereszténységből, hanem azért, mert kevesli, hogy bennünk csak ennyi maradt a krisztusi tanításból és életből. Sokszor megkérdőjelezi, hogy valóban Istenéi vagyunk-e? Hányszor imádkozzuk el a Híszkegyben, hogy „hiszem a szentek egységét”. Milyen kevésbé éljük meg, hogy összetartozunk, hogy egy közösségbe helyezett minket az Isten és hatunk egymásra. Isten az egyházon keresztül nyilatkoztatja ki magát számunkra. „Tudtunkra adta ugyanis jószágos tetszése szerint akarátának títktát, amellyel elhatározta, hogy az idők teljességével Krisztusban, mint főben újra egyesít mindent, ami a mennyben és a földön van” (Ef 1,9–10). Istenben összetartozunk, amit kaptunk, nemcsak a miénk, tovább kell adnunk. A pap többet kapott,

„aki sokat kapott, attól sokat is követelnek és akire sokat bíztak, attól többet is kívánnak” (Lk 12,48).

Hogyan kamatoztassa a pap a kapott talentumokat? Néha olyan érzése van az embernek az igehirdetés közben, mintha nem azokhoz beszélhének, akik jelen vannak. Olyan eseményekről van szó, ami nem a jelenlévőkre vonatkozik. Gyakran több az elrettentő, mint a követendő példa a beszédekben. Jobb lenne a hallgatóság életével, gondjaival, kérdéseivel foglalkozni, az ő problémáikat megoldani. Szent Pál nemcsak azért tudott nagyot alkotni, mert nagy egyéniség volt, hanem azért is, mert neki volt a legtöbb személyes munkatársa, hiszen nem véletlenül került leveleibe az a sok-sok üdvözlöt. Sokan igyekeztek őt segíteni az apostoli munkában. Ma is szüksége van a pap-ságnak a segítő együttműködésre. Ilyen közvetlenül adódó segítség a család. A pap legyen nyitott környezet felé, paptársai felé is. Vegye őket észre, hallgassa meg őket. Merjen a pap kezdeményezni mások szavára is. Ha én valami oknál fogva nem hallgatom szentbeszédet, nagyon fontos dologtól érzem magam megfosztva. Hozzátartozik keresztény lelki életemhez. Rendszeresen olvasom a Szentírást, mégis hányszor történt meg, hogy az elolvasott részt a szentbeszédben értelmezve egészen másként, sokkal világosabban értettem meg. Nem áll az, hogy a pap ne mondjon olyant, amit már ismernek. Az isteni igazságok is egyéni élményként élnek bennünk. Ahogyan más éli meg, az különbözik az én élményemtől, kiegészíti, teljesebb teszi azt. Ma korszerűségelet dialógusról beszélni. Nem lehet a hívő sem csupán passzív hallgató a szentbeszéd alatt. Belső dialógust folytat a pappal. Az együttgondolkodásnak leghatásosabb eszköze a sugalmazott szentírási szöveg. Isten üzenetének örök aktualitása van. Benne van a pap saját hite, meggyőződése, átsugárzik szaván, egész megjelenésén, hogy hogyan éli meg lelkében az Istent. Nagy hatása van a szavaknak, de még többet alakít másokon a jó példa, az igazi keresztény élet. Tudok olyan papokról, akiknek soha egyetlen beszédét sem hallottam, mégis komoly tanítást kaptam tőlük. Úgy éltek, hogy híruk tovább jutott, mint szavaik:

„Nem lehet elrejtteni a hegyre épült várost” (Mt 5,14). Sok pap talán úgy él, hogy azt hiszi el van rejtve és nem gondolja, hogy tartóra helyezett világitók ők.

Miről beszéljenek nekünk? A magam részéről az elmékedéseket és a homíliákat szeretem legjobban. Az örökké időszzerű evangéliumot úgy hirdesse, hogy a mai ember életének kérdéseit megoldja, életének irányt és célt adjon. Az elmondottak azonban megvalósítva hatnak legjobban. Egy öreg, 80 éves néni beteg volt. Az egyik atya naponként fölkereste és megáldoztatta. Azt hiszem, nem kell mondanom, hogy azokra, akik erről tudtak, milyen hatással volt. Biztos, hogy szép szavakkal nem tudta volna híveinek úgy bizonyítani a szentáldozás értékét, a lélek fontosságát, vagy azt, hogy a lelki dolgokért érdemes áldozatot hozni. — Kortünetünk az elmagányosodás. Jelentkezik ez a vallási életben is. Kevés a közösségi élményünk. Bár a liturgikus reform sokat segített ezen. A közös ima, közös élményt ad, mégis sok ember van, aki ma is úgy gondolja, hogy az én vallásosságom privát ügyem az Istennel. Talán a szentbeszéddek segíthetnének abban, hogy az ember helyesen tekintse hivatását Isten felé és megértse, hogy az küldetést jelent az emberek felé is. Aki lelkéből kizárja az embereket, — félt, hogy később Istent is eltávolítja magától. Sokan úgy élik meg az Istent, mint magányos Urat, nem pedig úgy, mint a Szentháromság szerető közösségét. Talán úgy, ahogy Bernard Shaw mondhatja szent Johannával: „Ne higgyétek, hogy meg tudtok ijeszteni azzal, ha azt mondjátok nekem, hogy egyedül vagyok. Franciaország is egyedül van, Isten is egyedül van. Mi az én magányom, hazám és az Isten elhagyatottságához képest?” — Azt hiszem, sokunknak van ilyen téves felfogása Istentről. Ennek tisztázásában is segítségre szorulunk. Ki nevelje ki a közösségi keresztényt, ki mutasson tiszta istenképet, ha nem a pap?

Azt is meg kell mondanom, hogy sokat változott a szentbeszéd az utóbbi években. Gyermekkorom emlékei úgy maradtak bennem, hogy Istent gyakran „mumusnak” használták. Ijesztgették vele az embereket, hangos dörgedelmekek zengtek a szószekekről. Hála Istennek, ma inkább a szerető és irgalmas Atya képét mutatják felénk. Ma már a papok sem fölényesen, hanem szerényen beszélnek. Úgy állnak előttünk, mint Isten embere, az Úr szolgálja, aki olyan ember, mint mi, aki velünk keresi az Istent. Ebben a közvetlenebb és hatásosabb kapcsolatban vonzóvá teheti a mai embernek az Istent. Közelhozza napi életünkhöz úgy, ahogy igény is van rá. A másik olyan sokszor a szószekeken is emlegetett mai téma a válság. Van ilyen is, de csak ez van? Fejlődés is tapasztalható. A ma egyházának vannak szentéletű bíborosai és

egyszerű emberei egyaránt. Hallottunk Leger bíborosról, aki sokáig lepratelepen élt, Bea bíborosról, aki az egység előkészítésén fáradozott. Olvashatunk Ottaviani bíboros szigorúságáról és Cushing bíboros nyájasságáról, Camara érsek önfeláldozó értékéről. Még többet szeretnék hallani azokról, akik a helyes úton járnak, előrehaladnak, jó kezdeményezéseket tesznek. Mi volt tehát a legnagyobb lépés korunk papjai számára? Az, hogy leszálltak a pódiumról, előléptek a kulisszák mögül, életszerűbben közelebb kerültek hozzánk, hívekhez és közösen vezetnek közelebb minket Istenhez. Még a kereső ember számára is sokszor nagyon távolinak, szinte elérhetetlennek tűnik az Isten. Nem is tudnánk megközelíteni úgy, hogy találkozzunk vele, ha Isten nem hajolna le hozzánk. Nem véletlen az, hogy Istent nem föntségében, dicsőségében és hatalmában ragadjuk meg legjobban, hanem könnyűületében, irgalmában és szeretetében. Nem mindig a végtelenség a vonzó, hanem a végtelenséget elrejtő emberi gyöngyöset magára vállaló Istenember. A legtöbb ember a jászól és a kereszt előtt borul térdre, amint Sik Sándor írja: „Itt az Anya a leány, a Gyermekek az atyja, / Ember lett az Isten itt! Föl ezt ki foghatja?”

Amikor egy *hivő szentbeszédet hallgat*, nem azt várja, hogy elkápráztassák, lenyűgözzék valami remek produkcióval. Inkább az Istennel való találkozást keresi és a közvetítő saját hitének, meggyőződésének átadását is várja. Ehhez tegye meg a pap mindazt, ami tőle telik fölkészültségben, tiszta kiejtésben, — szép magyarsággal, jó hangsúllyal beszéljen. De még sincs oka egy papnak sem aggdódnia, ha nincs szép hangja, határozott föllépése, magabiztos modora. Visszaemlékszem, hogy milyen szentbeszéddek hatottak rám, alakítottak legtöbbit. Hogy sokszor egy izgulós, félszegen mondott beszéd szavai nagy élményt jelentettek számomra, mert kiéreződött a gyengeségek mögött rejlő tartalmi gazdagság, lelkeség és Istenre hagyatkozás. Akinek viszont ragyogó képességei vannak, és ezek mellett is tud szerény lenni, minden eszközzel hathat híveire.

Minden embernek vannak kétségei, kérdései. Azt nem lehet a modern ember szemére vetni, hogy nem kérdez, nem nyilvánít véleményt, nem szól hozzá. Hányan fordulnak kérdéseikkel az újságok rovatszerkesztőihez, a rádió „Válaszolunk hallgatóinknak” műsorához. Miért szigetelődnének el az emberek éppen a papságtól? Nagyon megszokták, hogy csupán „hallgatni” illik a papot, de kérdést föltenni tiszteletlenség, vagy azt jelenti, hogy a lelki életben valami baj van. Szűz Mária is tett fel kérdéseket, meg merte kérdezni Gábor főangyalt: „Miképpen lesz ez?” Csak aztán mondott igent és legyen!

Merte az Úr Jézust is kérdezni: „Fiam, miért cselekedtél így velünk?” Így meg lehet érteni a kereső, kérdező híveket. Jó lelkipásztori szokásnak tartom, ha egy atya megkérdi gyónóját, van-e valami mondanivalója? Ha egyébként nem mert volna a gyónó előhozakodni, ilyenkor feltárja a problémáját. A pap számára sem elveszett idő ez, mert növekszik emberismerete. Kérdeznie kell azért is, hogy tudja, a szentbeszédben mire válaszoljon. Egy-egy jól feltárt kérdésen nagy dolgok múlhatnak. A lélek indítására a pap felajánlja segítségét, szolgálatát és készségét híveinek. A hívek hamarosan észreveszik, hogy melyik paphoz kell fordulni, — ahhoz, aki kész hívei szolgálatára, tud válaszolni, érdemes hozzá eligazításért menni.

Végül hadd említsem meg, hogy bennem, mint laikusnak a gondolatában az él, hogy

a pap számára legnagyobb próbatétel, ha nem láthatja munkája eredményét. Ilyenkor egészen hitből kell élnie. Mikor a halászt kiveti hálóját a halfogásra, nem látja, mi történik a víz alatt, de lassan megérzi, hogy súlya van a hálónak. Így van az emberhálós is. Munkájának súlyát megérzi a pap, ha eredményét nem is látja azonnal. A vállalt kereszt súlyából érzi, hogy van értelme küldetésének. Így lesz számára a kereszt Isten ereje. Isten igénybeveszi terveit megvalósításában mások munkáját is. A papnak egész életében hinnie kell, hogy Isten akar vele dolgozni. Amit tesz, azt nem önmagáért teszi. Ha nem vállalná nehéz feladatát, Isten ügye szenvedne kárt. — Sok az aratnivaló, de kevés az, aki dolgozik és fölhasználja a rendelkezésre álló kegyelmet.

Kéri Jolán

* * *

Hitemnek két alaptétele van:

— Minden olyan vallás, amely kijelenti, hogy gondoskodik az emberek lelkéről, de nem törődik a gazdasági-szociális viszonyokkal, elhanyagolja a nyomortelepeket, — az a vallás erőtlén és joggal nevezik úgy, hogy „opium a népnek”.

— A vallás azonban nemcsak az embereket pillanatnyilag érdeklő eseményekkel foglalkozik, hanem a végső dolgokkal is, amelyek alól senki sem vonhatja ki magát. Ha ezt nem teszi, akkor csak egy olyan erkölcsi rendszer marad, amelyben az idő elnyeli az örökkévalóságot.

...Mi amerikai négek 340 éve várunk Istentől biztosított alkotmányos jogainkra. Míg Ázsiában és Afrikában sorra elnyerik függetlenségüket a gyarmatok, mi még arra a jogunkra várunk, azért harcolunk, hogy a falatozóban kaphassunk egy csésze teát. — Amikor népem szabadságának vérnélküli harcában, kidobtak állásomból, arra vártam, hogy a fehér egyházak majd támogatni fognak. Ehelyett voltak, akik kifejezetten ellenünk fordultak, voltak lelkészek, akik óvatos hallgatással válaszoltak. A déliek sok vallási vezetőjétől azt hallottam: Azt mondják híveiknek, hogy engedelmeskedjenek a megkülönböztetési rendeleteknek, mert az törvény. Azt kellett tapasztalnom, hogy számos lelkész kijelentette: Ezek szociális problémák, nem tartoznak az evangéliumhoz. — És látnom kellett azt is, hogy sok egyház nem a Biblia szellemében hisz, amikor különbséget tesz test és lélek között, a szent és a világi között. — Mérhetetlen csalódásomban sirtam az egyházak magatartásán. De ezek a szeretet könnyei voltak. Mert nem lehet mély csalódás ott, ahol nem volt mélységes a szeretet. Volt olyan korszak az egyház életében, amikor az első keresztyének boldognak tartották magukat, hogy azért szenvednek, amit hisznek. Számuk kicsiny volt, de odaadásuk nagy, mert eltöltötte őket az Úr lelke. Élettanúságuk véget vetett a gyermekgyilkosságoknak és a gladiatori játékoknak. — Az egyház ma inkább, mint valaha az Isten ítélőszéke előtt áll. Ha a ma egyháza nem szerzi vissza az ősegyház áldozatos szellemét, akkor elveszíti szavahihetőségét és milliónyi hívének ragaszkodását. Lehet, hogy hitemet inkább a rejtett lelki egyházra kellene alapoznom? Mégis mindig hálát adok az Istennek, hogy van néhány nemes lélek az egyházi vezetőségben, akik a szabadságukért folytatott harcukban mellénk álltak. Az ő tanúságtételük képviseli az evangélium igazi szellemét korunkban is... Ki fogjuk vívni szabadságunkat, minthogy nemzetünk szent öröksége és Isten akarata visszahangzik követeléseinkben... Remélem, hogy ez a levél önöket erőseknek találja a hitben. Azt is remélem, hogy a körülmények hamarosan megengedik, hogy találkozom mindegyikükkel nem is úgy, mint a polgárjogok előharcosa, hanem mint testvérük Krisztusban. Szeretném remélni, hogy a faji előítélet sötét felhői hamarosan eloszlanak és felszáll a féltreértés köde a félelemtől átjárt szívekből. És azt is remélem, hogy a közeli jövőben a szeretetnek és testvériségnek csillagai teljes szépségükben tündökölnék majd nemzetünk felett. (Részletek: *Martin Luther King* híveihez írt levélből a Birminghami börtönből, 1968. ápr. 16.)

VI. PÁL: SZEGÉNY BÉKE! HÁT EZEK A TE FEGYVEREID?!

1976. január elsején, a Béke Világnapja alkalmából a pápa szavai különös figyelmet keltettek. Az új emberiség jövőjét, a keresztény „béke-utópia” távlatait hirdette meg. A pápa kifejezte, hogy ebben a kérdésben személyesen elkötelezett és — mellözve a vatikáni diplomácia szabályait —, a világ minden olyan polgárához szól, akiket megragadott a világméretű testvériség eszménye. — De szól azokhoz is, akik kételkedve és csalódottan kérdezték: Vajon lehet-e még a népek közötti harmóniát, igazságosságot és együttműködést helyreállítani?

Szegény béke! Milyen fegyvereid vannak?! Ilyen lenne a szorongás, a totális végzettől, és világegéstől való félelem, amely megtizedelné, sőt teljesen megsemmisíthetné az emberiséget? Az olyan elnyomással szembeni *ellenállás*, mint a kolonializmus, az imperializmus, vagy a rögtönítélő törvénytelen erőszak? A *világgazdaság* kapitalista, egoista szervezete, amelyet már csak a szörnyű éhség kényszeríthet megalkuvásra?

A mi üzenetünk ez: Mindenek előtt a béke védelmére más fegyvereket kell kézbeadni, nem azokat, amelyek az emberiség életét veszélyeztetik. A béke számára olyan *erkölcsi erőket* kell megteremteni, amelyek érvényt szereznek a nemzetközi jognak, kezdve a szerződések megtartásánál. Kérdés tehát, hogy a konkrét történeti emberi együttélésben van-e a kardnak létjogosultsága az igazságosság és béke szolgálatában? Ezt a kérdést is fel kell vetnünk. Ugyanakkor fokozatosan megerősödik a világban az a reményesség, amely nem lehet illuzórikus, az új és igazi fejlődés reménye, várakozás arra a jövőre, amely már valósággá lett akkor, amikor az isteni Mester, az Újszövetség Prófétája a primitív és ösztönös erő életmódját tartóhatatlanná tette. Szavainak *megvan az a hatalma*, hogy ne csak vádoljon és tanítson, hanem bizonyos feltételek mellett *új embert teremtsen*. Azt mondta: „Ne gondoljátok, hogy megszüntetni jöttem a törvényt vagy a prófétákat. Nem megszüntetni jöttem, hanem teljessé tenni... Hallottátok, hogy a régiek ezt a parancsot kapták: Ne öl! Aki öl, állítsák a törvényszék elé. Én pedig azt mondom nektek, már azt is állítsátok tör-

vényszék elé, aki haragot tart embertársával” (Mt 5,17k. 21k).

A fegyvereket, a háborúkat a civilizáció programjából ki kell zárunk. A *béke igazi fegyvere: a megfontolt leszerelés*. Amint Izsaiás prófétánál áll: „Ők meg ekevassá kovácsolják kardjukat és lándzsájukat szőlőmetező késsé” (Iz 2,4). És meghalljuk Krisztus szavát is: „Tedd vissza hüvelyébe kardodat. Aki kardot ragad, az kard által vész el” (Lk 26,52).

Ez utópia lenne? — De meddig lesz még az? Itt már egy olyan új emberiség törvényéről van szó, amely mindig fejlődik és ezzel az *alapelvvel fegyverzi fel magát*; „*Ti pedig mindnyájan testvérek vagytok!*” Ha a „minden ember testvérünk” elve valóban kezd mindenki szívébe behatolni, akkor szükség lesz-e még fegyverre ahhoz, hogy saját ártatlan testvéreik elvakult fanatikus gyilkosai legyenek és a béke érdekében olyan hihetetlenül kegyetlen tömeggyilkosságokat hajtsanak végre, mint az 1945-ben Hirosimában történt? Egyébként is korunkban nem találunk már elegendő példát arra, hogy mire képes egy gyenge ember, aki csupán a fegyvertelenség elvével van felszerelve? Például Gandhi, aki képes volt egy több százmilliós nép számára az önálló nemzetnek kijáró szabadságot és méltóságot megteremteni.

A civilizációnak olyan béke védelmében kell haladnia előre, amelynek nincs más fegyvere, mint az olajág. Mögötte sorakoznak a tudósok az emberiség, az eszményi fejlődés jogáról írt vaskos kötetekkel. Azután jönnek a politikusok, akik többé nem a háború nyereségének a számítatói, hanem azt kutatják, hogy milyen lélektani eszközökkel lehet a jólétet és a barátságot tovább fejleszteni. Az igazságosság is csatlakozik ehhez a menethez, olyan igazságosság, amely nem a fellegekben jár, de nem is kegyetlen, hanem az a törekvése, hogy megvédelmezze a gyengéket, megbüntesse az erőszakoskodókat, és biztosítsa a rendet a szabadságban és a tudatos elkötelezettségben. Ez a menet akkor is folytatja útját, ha váratlanul erőszakos támadások zavarják meg. Igen, folytatja útját a mi nehéz korunkban, kissé talán lelassult, de biztos léptekkel. Olyan menet ez, amely

elszánta magát arra, hogy a béke valódi fegyvereit használja az egész világ üdvére.

Itt már behatolunk a jövő-kutatás területére. Érdeklődő kérdéseket teszünk fel az új emberiségről, amelyet még ezután fogunk felnevelni: egy olyan emberiségről, amely megszabadult a szörnyű, pusztító fegyverektől, és annyira magáévá tette az erkölcsi elveket, hogy második természetévé és erősségévé lettek. Elméletileg már most is léteznek ezek az elvek, de a gyakorlatban még gyengék és törékenyek. Még csak most kezdenek a népek élő tudatába mélyebben behatolni. Gyengeségük mindennek előtt abból a tényből adódik, hogy a leszerelésnek teljesen egyetemesnek kellene lennie, ha nem akarnak egy utópisztikus optimizmus hibájába esni. Vagy mindenki leszerel, vagy mindenki jogosult saját önvédelme biztosítására.

Minket nem érhet kellemetlenül a békével járó áldozat, mert megtaláljuk normáját az evangéliumban: „Aki perbe fog, hogy elvegye ruhádat, annak add oda a köntösöd is” (Mt 5,40). És ott áll a tilalom: Ne álljunk bosszút! — Nem gyöngíti-e ez a békét? Nem nehezíti-e meg a sértett helyzetét, ahelyett, hogy védelmeznél? „Aki megüti a jobb arcodat, annak tartsd oda a másikat is” (Mt 5,40a). Tehát nincs semmi „viszonzási” rendszabály, semmi bosszú nem lehet akkor, ha „megelőzni” akarunk. *Milyen gyakran ajánlja az evangélium a megbocsátást?* — De nem úgy, mint a tehetetlen gyávaság megnyilvánulását, nem is úgy, mint az igazságtalanság előli visszahúzódnást, — hanem *mint az erős szeretet jelét.*

Publik Forum 1975. 25. számából

EVANGÉLIUM ÉS ELKÖTELEZETTSÉG

Az alábbiak egy katolikus értelmiséginek a gondolatai. A kérdés, melyre vonatkoznak, egyike korunkban — és korunk kereszténységében — a legtöbbet vitatottnak. Aki e gondolatokat előterjeszti, semmiféle általánosabb érvényre nem tart igényt velünk; nem kíván hozzászólni vagy kapcsolódni az úgynevezett politikai teológia semmiféle elméletéhez vagy állításához sem. Nem vet föl, nem támogat és nem cáfol semmilyen teóriát; nem vonja kétségbe, de nem is javallja a politikai teológia különböző irányait vagy tételeit. Kéri tehát az olvasót, hogy nézeteit tekintse szigorúan személyes jellegűeknek.

Amikor a hívő keresztény társadalmi és politikai elkötelezettségéről beszélünk, azt hiszem, túl sokat hivatkozunk az evangéliumra. Az evangéliumnak természetesen sokféle olvasata lehetséges; bizonyára van olyan is, amely az *engagement* tanácsát vagy éppen parancsát olvassa ki belőle, s ehhez megfelelő idézeteket is föl tud sorolni. Csakhogy — ezt akár történelmi tapasztalatnak is mondhatnánk — az evangéliumból *mindenre* lehet kádenciát előhozni; egy idézet önmagában, az egész kontextusa nélkül voltaképpen semmit sem mond, illetve mindig azt mondja, amire az idéző éppen fölhasználni akarja. A különböző, korról korra változó, legáltalábbis módosuló keresztény állam- és társadalom-elméletek végső soron jóformán mindig Krisztus szavára, tehát az evangéliumra hivatkoztak önmaguk igazolásaként. Némi túlzással — (de valóban túlzással?) —

szólva majdnem úgy, mintha egy-egy ilyen elméletért és annak gyakorlataért a végső felelősséget Krisztusra hárítanák. Ha a fogalmazás talán erősebb látszik is, a tény a történelem és az egyháztörténet ismeretében nyilvánvaló. Példákra utalni fölösleges szaporítás lenne; hiszen jól tudjuk: a népföltség elmélete már a középkorban épp úgy lstenőtől, azaz az evangéliumból eredeztette magát, mint a többé vagy kevésbé erőszakos abszolutizmusok. Vagy, korunkhoz közelebb: ismerjük a polgári korszak bőven buzgó apologetikus irodalmát, amely ugyanazon az „evangéliumi alapon” szállt síkra a szocializmus és kommunizmus ellen, amely viszont aztán mások más körülmények között — ki jóhiszeműen, ki taktikából — a szocializmus és kommunizmus mellett foglalnak állást. Ezért úgy gondolom, sokkal helyesebb, ha a politikai és társadalmi elkötelezettség szükségességének és milyenségének indoklásában egyszer s mindenkorra mellőzzük az evangéliumi citátumokat, a Krisztus tanácsára vagy parancsára való hivatkozást, és politikai-társadalmi jellegű döntéseinkért minden hivatkozás nélkül, *saját személyünkben* vállaljuk a felelősséget.

Az evangéliumban ugyanis bőségesen találunk utasítást arra, hogy milyenek legyünk, de egyetlen szót sem találunk arra vonatkozólag, hogy milyen földi társadalmat rendezzünk be. Jézus megmondja, hogy — az evangélium egyik legtöbbet és legsokértelműbben idézett mondata szerint — adjuk meg Istennek ami Istené, s a császárnak ami a

császári; de arról, hogy a császárság helyes államforma-e vagy sem, s hogy az éppen uralkodó császár jó-e vagy sem, egyetlen szóval sem nyilatkozik: ezt már annak kell eldöntenie, aki Istennek is, a császárnak is megadja a neki járó, Jézus nem fogja eldönteni helyette, mint ahogy nem mozgósított anyagi légiókat sem. Jézus tanítása, életpéldája, az evangélium nem valamiféle politikai kiskáté, amelynek paragrafusai megmondanak, mikor mit kell tennie, mikor hogyan kell döntenie a kereszténynek kora társadalmában és politikai viszonyai között; az azonban kétségtelen, hogy aki Jézus szavát komolyan veszi, az evangéliumot elmélyülten olvassa és tanítását becsülettel „megtanulja”, az épp úgy döntésre képes, és döntéséért felelős felnőtt emberré válik, ahogyan a maguk korában és viszonyai közt az apostolok váltak azzá; tették, amit helyesnek ítélték, és azért, amit tettek, vállalták a legteljesebb személyes felelősséget.

Hogy a keresztény ember nem lehet közömbös felebarátainak (vagy ahogyan újabban mondják: embertársainak) élete, sorsa, java iránt; vagyis hogy minden Isten teremtette embert a felebarátjának kell tartania és mint felebarátjával, úgy kell vele viselkednie: ez keresztény mivoltából következik, hiszen ez Krisztus félreérthetetlen parancsa. Azt azonban, hogy ezt a „felebaráti szeretetet” hogyan realizálja, miként valósítja meg, azt Jézus már kinek-kinek a saját megítélésére bízta. Életének egész példája, az evangélium egész szelleme *elkötelezettségre* tanítja híveit és követőit; de hogy a történelem menetében, a társadalom fejlődésében mikor mi az az embertársaink, felebarátaink számára ígérkező *nagyobb jó*, amelyért el kell köteleznünk magunkat, s melyik az az út vagy áramlat, amely e nagyobb jó felé vezet: ennek elbírálása az összes tényező megfontolásával már miránk tartozik, és olyan föladat, amely alól éppen a helyes elköteleződés érdekében nem lehet kibújniunk. Jézus nem döntötte el, melyik a „keresztényibb” társadalmi és gazdasági rendszer, a kapitalista-e vagy a szocialista; és aki az egyik vagy a másik mellett tevékenyen elkötelezi magát, nem mondhatja (vagy ha mondja, visszaél a szóval, mint már annyiszor a történelem folyamán visszaélt vele), hogy ezt Krisztus akaratából teszi; elkötelezni — ahogyan a szó jelentésében is világosan benne van — mindenki csak saját magát kötelezheti el. A keresztény természetesen amellet, ami jobb,

igazabb, emberségesebb. De hogy mi a jobb, igazabb, emberségesebb, ezt a történelem minden egyes helyzetében és percében már neki magának kell a maga számára meghatároznia, hogy azután döntésének szellemében cselekedjék is.

Az elkötelezettség e személyes jellegének erős hangsúlyozása talán vissza is tetszhetik némelyeknek, akiknek emlékezetében még él a közelmúlt különféle keresztény társadalmi kísérleteinek s ezek hangsúlyozott közösségi jellegének emléke. Századunk számos keresztény mozgalmának példája azonban — (nem is beszélve a politikai pártokról, melyeknek keresztény volta a legtöbb esetben csupán botrányosan névleges) — jogos kétségeket ébreszthet minden olyan közösségi jellegű *engagement* iránt, amely nem nyugszik szilárd meggyőződésű, okos mérlegelésű *személyes elkötelezettségeken*. Ezek a mozgalmak részint túl bomlékonyaknak bizonyultak, részint egy-egy látványos összeomlással tanúsítottak belső ürességükről. Az „evangéliumi” és „keresztény” minősítésekkel is sokkal többet éltek vissza, semhogy ajánlatosnak ne tarthatnánk mind a jelzőknek, mind a rájuk hagyatkozó mentalitásnak a félretételét. Jelzőkkel, ha képletesen is, mindent lehet igazolni, illetve fedezni. Az igazi igazolás azonban, melyen az igazi elkötelezettség nyugszik, az értelemnek kell megadnia. Ha egy keresztény azzal véli elkötelezni magát a szocializmus mellett, hogy az „evangéliumibb” más társadalmi-gazdasági rendszereknél (ami ebben a vulgarizálásban nem is helytálló), akkor saját állásfoglalásáért voltaképpen az evangéliumra hárítja a felelősséget. Sokkal megalapozottabb és megbízhatóbb az *engagement*-ja, ha indoka az a megfontolás, mennyivel kedvezőbb lehetőségeket kínál a szocialista társadalom az ember teljesebb önmegvalósításához, vagy hogy milyen történelmi-társadalmi szükség-szerűség hozta létre ezt a szocialista rendszert. Így az elkötelezettség kétségkívül kevésbé látványos, kevésbé hangzatos, de sokkal józanabb és megbízhatóbb. Tudatosan, nyitott szemmel és nyílt ésszel vállalja a reá háruló részt egy, a réginel nyilván lakhatóbb és többeknek jobb hajlékot adó ház fölépítésében, amiben egyébként közömbös kívülállóként soha, legföljebb csak úgy kívánhatja a maga ízlésének szerény érvényesítését, ha vállalja az építésben a reá eső munkát.

Rónay György

A 2. Vatikáni Zsinat a Békéről

Az egyetemes zsinatok történetében először a 2. Vatikáni zsinaton fordult elő, hogy egyházunk olyan „profán” kérdésekről nyilatkozott, amelyek — első pillanatban úgy tűnhet — nem tartoznak a szoros értelemben vett teológiai kérdések közé: a társadalmi-gazdasági életről, munkáról, szabadidőről, beruházásról, pénzről (GS 3. fejezete), a politikai közösségekről (4. fejezet). Az előtt azonban, aki behatóan tanulmányozza ezeket a megnyilatkozásokat, világossá válik, hogy a zsinati atyák mindig az evangélium szellemében, a szolgálat elvének figyelembevételével — tehát a *hit látásmódjával* — közelítették meg ezeket az összefüggéseket.

Ezek között a kérdések között jelenik meg az *emberiség békéjének* kérdése is, mint a világgal folytatott párbeszéd jelentős pontja. Az *Egyház a mai világban* c. lelkipásztori konstitúció (*Gaudium et Spes*), amely sok más tekintetben is a párbeszéd „magna charta”-ja lehetne, egész fejezetet (5.) szentel ennek a problémának. Ahhoz, hogy képet alkossunk *mai egyházunknak a békéről alkotott felfogásáról*, elengedhetetlenül szükséges ennek az alapidokumentumnak felidézése, amely több mint tíz év után sem veszített korszerűségéből. Jelentőségét növeli, hogy nem egyik vagy másik helyi egyház értékelését tükrözi, hanem az *egyetemes egyházét*, hiszen ezt a nyilatkozatot a világ püspökeinek nagy többsége (a jelenlévők 95%-a) elfogadta, s mint *Donald R. Campion* írja (*The documents of Vatican II*, New York 1966. 290. o.), ez a fejezet lényegében a két zsinati szentatya tanítását — *XXIII. János Pacem in terris* c. enciklikáját és *VI. Pál* pápának az ENSZ-ben mondott híres, 1965. október 4-i beszédét — követi: ez utóbbi után alig két hónappal született.

Döntő óra

A békéről szóló fejezet kiindulópontja az a történelmi „kajrosz”, amelyet valamennyien megtapasztalunk: az a „döntő óra” (vö. 2Kor 6,2), amelyben az „egyetemes emberi család” él. A kor kétarcúságát az adja, hogy bár „lassan-lassan egyesül (az emberiség), s egységét mind világosabban tudatosítja”, mégis „még mindig súlyosan nehezdednek az emberekre az elmúlt háború nélkülözései és a még fenyegető háború réme” (77). A következtetés önként adódik az egész földkerekségre vonatkozóan: „sajátos feladatát — nevezetesen azt, hogy emberibb világot építsen fel mindenki számára és az egész földkerekségen — csak akkor tudja végrehajtani, ha

mindenki újult lélekkel szenteli magát a béke megvalósítása ügyének. Így korunkban új fényrel ragyog az evangéliumi üzenet, amely boldognak hirdeti a béke munkásait!” (vö. Mt 5,9).

Igy jut el a *Gaudium et Spes* a béke-munka evangéliumi követelményéig. A továbbiakban arra törekszik, hogy feltárja ennek az eszménynek belső tartalmát, és a háború elítélésén túl keresse annak lehetőségét is, mit tehet *Krisztus egyháza* „együttműködve minden emberrel a béke igazságban és szeretetben történő megszilárdítása, és feltételeinek megteremtése ügyében.”

Szentírási alapok

Azon a széles látóhatáron belül, amit a más felfogásúakkal kezdett közös cselekvés teremt, a hívő minden rész-feladatot, így a béke ügyét is a *keresztyén hit szemével* tekint. Ezért a bevezető szakasz után — amelyben mintegy az egész emberiséggel azonosulva szól — a továbbiakban a konstitúció is *teológiai módszerrel* határozza meg a „béke természetét.”

Mindenekelőtt túllép a béke túlföntül gyakorlatias, hétköznapi fogalmán, hogy ti. csak a „háború szünetelése” lenne (*negatív béke*). Igaz, szerepel itt a próféta szava: „Kardjait ekevasakká olvasztják és lándzsáikat sarlókká; nemzet nemzet ellen nem emel kardot és nem tanul többé hadviselést” (Iz 2,4). Ez a látomás azonban mérhetetlenül több a *háború elítélésénél*. A megváltozott, Istennel és önmagával megbékélt világ képe. A zsinat is így tekinti a békét: mint a dolgok eredeti rendjét, mint rendeltetést, *kihívást mindannyiunk számára*. A béke „az igazságosság műve” (Iz 32,7).

Ez az eszmény bármely, „tökéletesebb igazságra szomjazó ember” számára megragadható. A hit szemével azonban azt is látjuk, hogy ezt a vágyat „az isteni Alapító oltotta bele az emberi természetbe”. A békére való törekvés tehát számunkra a *teremtés rendjének helyreállítása*.

Ez a megállapítás nem jelenti azt, hogy a zsinati atyák megrekednének a „természeti” szemléletnél. A másik alapvető (teológiai) szempont a nyilatkozat szerint a *bűn jelenléte*: „Az emberi akarat ingatag s még a bűn is megsebezte”. Amint a halálnak, a háborúnak is a bűn a „tullánkjá”, ezért „amilyen mértékben bűnös az ember, olyan mértékben fenyegeti és fogja is mindig fenyegetni Krisztus eljöveteleig a háború veszélye” (78). De akkor nem csak a bűnre —

a békétlenségre is *Krisztus az igazi felelet*. Szent Pál gondolatai (Ef 2,16; Kol 1,20—22) alapján a zsinat *Krisztus megváltó művét* tekintti mindenfajta megbékélés forrásának. „A testet öltött Fiú, a Béke Fejedelme ugyanis keresztje által maga békített ki mindenkit Istennel, egy népben és egy testben állítva helyre mindenek egységét; megölte tulajdon testében a gyűlöletet” (78).

Minden béke-törekvés e felé a teljesség felé mutat: „az emberszeretetből fakadó földi béke képmása Krisztus békéjének, amely az Atya-Istentől árad”. Ez az eszkatológikus — mert egy egész történelem számára adott s az emberiség történelmének egészében együttesen megvalósuló — célpont mégsem jelent „kancsalul festett eget”, hanem *mindennapi újakezdést követel*. A béke — mondja a zsinat — „nem egyszerűen mindenkorra megszerzett kincs, hanem szüntelen *feladat*”. „Az örök törvény ugyan elsődlegesen meghatározza az emberiség egyetemes javát, a gyakorlati követelményeket azonban szakadatlanul módosítja az idők múlása”. Így a hitelvi szempontoktól egyenes az út az *erkölcsi kérdésekig*: az egyéni lelki munkáig és a közösségi cselekvésig, melyet nem a rideg fontolgatás, hanem az *evangéliumi főparancs* irányít: „A béke felépítéséhez feltétlenül szükséges egyrészt az a szilárd akarat, amely tiszteletben tartja a többi embereket, népeket és méltóságukat, másrészt a testvériség odaadó gyakorlata. Így a béke egyúttal a *szerelem gyümölcse* is, az a szeretet, amely messze túlmegegy azon, amit az igazságosság képes nyújtani”.

A háború ősi szolgasága

Bár a zsinat pozitív megfogalmazásban kíván szólni a békéről, mégsem hagyhatja szó nélkül a *háború kérdését*, hiszen „még biztosan nem tűnt el az ember világából”. Bár mennyire is több a béke a háború hiányánál, ma még elsősorban azon kell munkálkodni, hogy megfékezzék a háború kegyetlenségét — magát a háborúskodást. Éppen a „kellő idő” elve vezeti a zsinatot, amikor több bekezdést is — az egész 1. szakaszt — a „háború elkerülése” kérdésének szenteli.

A zsinati kommentárok egyértelműen kiemelik ennek a szakasznak *fő érdemét*: hogy túllépi az akadémikus viták, a morális szórászhasonlatok körét. Azért nagy szó ez, mert bár — mint *Sigmond Rajmund* írja (a konstitúció római kiadásában, 25. o.) — az egyház sohasem tartotta indokoltnak a háborút nemzetközi kérdések megoldására, a hagyományos teológia mégis kidolgozott egy olyan kazuisztikát, amely az önvédelmi elv és az igazságtalanul megsértett jogok visz-

szállításának joga alapján lehetővé tette a háborús erőszak alkalmazását. (E kérdésről vö: *H. E. Tödt*: *Theologie und Völkerrecht*, *Int. Dial.—Z.* 1971. 4. sz. 325. kk).

A döntő fordulatot a „háború teológiájában” a *Pacem in terris* hozta, amelyben *János pápa* kimondta: „A mi atomerővel dicsekvő korunkban eszteleenség (alienum a ratione) azt gondolni, hogy a háború alkalmas eszköz a jogsértés orvoslására” (291). Ezt tartja szem előtt a zsinat, amikor egyértelműen elítéli a *totális háborút*: „Isten- és emberellenes, szilárdan és habozás nélkül elítélendő minden egyes olyan háborús cselekmény, amely arra irányul, hogy teljes városokat vagy jelentékeny kiterjedésű vidékeket semmisítsen meg, nem válogatva a lakosok között” (80).

Azt, hogy a zsinat ezek után is beszél (az egyes országokat érintő) „törvényes védekezés jogáról”, nem tekinthetjük a háború szentesítésének, hanem a *valóságérzék megnyilatkozásának*, hiszen „az országok vezetőinek s a közügyek egyéb felelős tényezőinek az a feladata, hogy nem kezelve könnyelműen e súlyos kérdéseket, megvédelmezzék a rájuk bízott népek életét és érdekeit”. Többször is hangsúlyozza a zsinat: „két különböző dolog a nép jogos védelme érdekében végrehajtott katonai cselekmény s a többi nép leigázására irányuló szándék”. A zsinat így elkerüli mind a *pacifizmus*, mind a morális *kibúvó-keresés* csapdáját. A béke megvédése adott esetben — bármilyen paradoxnak tűnik is ez — *katonai erő* is feltételez. Akik tehát „a hazájuk iránti kötelességnek a hadseregben szolgálva tesznek eleget, úgy tekintsenek magukra, mint akik a népek biztonságát és szabadságát szolgálják. Amennyiben helyesen látják el e feladatot, kétségtelenül hozzájárulnak a béke megszilárdításához”.

A védekezésre való jog azonban semmiképp sem hatalmaz fel a felfegyverkezés örökös fokozására. A Gaudium et Spes kiméletlenül leleplezi a *fegyverkezési verseny hazúg voltát*: „Nem vezet biztonságos útként a béke megőrzéséhez... mert ahelyett, hogy kiküszöbölné a háború okait, inkább azzal fenyeget, hogy fokozatosan elmérgezi őket.”

A *háború kirobbanásának okait* keresve a zsinat utal a *társadalmi-gazdasági és az erkölcsi összetevőkre* is: a „mesés gazdagság”, amit a „fegyverek gyártásába ölnék”, a hadiipari mammut-trösztök érdekköreit takarja (81). A 83. pont visszatér a „viszályok okainak” kérdésére, s főleg a „gazdasági egyenlőtlenséget” emeli ki. De mindkét helyen hangot kap az *erkölcsi oldal* is: igazi megterésre lenne szükség, „megújított lélekből kiinduló” együttes elhatározásra, hogy „le-*rázzuk a háború ősi szolgaságát*”. Nem kéri a részletes elemzés: a viszályok sokszor

„uralomvágyból s a többi ember megvetéséből keletkeznek, és — ha a mélyebb összefüggéseket keressük — irigységből, bizalmatlanságból, fennhéjzásból és egyéb önző szenvedélyekből”.

A zsinat — sajátos feladatának megfelelően — a háború „orvoslását” is elsősorban az *erkölcsi felelősség síkján* — a gondolkodásmód megváltozásában, a szeretet-parancs aprópénzre-váltásában — keresi, de — mint látni fogjuk — nyitva hagyja azt a lehetőséget is, hogy ennek a megtérésnek együtt kell járnia a földkerekség egészének *társadalmi fejlődésével* is, hiszen a béke igazi neve — János pápa szavával — „haladás”.

Kivezető út

A korszak helyzetének felmérése és az elvek tisztázása után a nyilatkozat a megoldás lehetőségét, a *tennivalókat* keresi: „Minden erőnkkel annak a korszaknak előkészítésén kell fáradoznunk, amelyben a nemzetek egyetértésével teljes egészében meg lehet majd tiltani minden háborút”. Ez a cél azonban csak úgy kerül fogható közelbe, ha „valahára végetér a fegyverkezési verseny”, s ha „a jövőben szilárd és becsületes *világbéke-egyezményeket* kötünk”. Ehhez viszont kölcsönös *bizalom légköre* szükséges: „A leszerelés tényleges megkezdése érdekében... igazi és hathatós biztosítékokkal ellátott szerződések alapján egyszerre kell lépéseket tenni”.

Kiemeli a zsinat az e tárgykörrel foglalkozó *nemzetközi értekezletek* szerepét. A zsinat óta eltelt időszakban valóra is vált a Vatikán részvétele olyan súlyú összefüggéseken, mint a Helsinkii egyezmény. Joggal figyelmet szentel az 82. pont: Mit sem ér, ha csak a vezetők „szorgalmazzák a béke ügyét, amíg az embereket ellenségeskedés, megvetés és bizalmatlanság... állítják szembe egymással”. Itt kerül szóba a *közvélemény formálása* és a *békére való nevelés* kérdése: „A kik neveléssel, elsősorban akik az ifjúság nevelésével foglalkoznak, vagy akik a közvéleményt alakítják, tartsák legszentebb kötelességüknek és gondjuknak, hogy a lelkekben kiformálják az új, békeszeretét”.

Az egyéni és helyi kezdeményezések azonban csakis úgy vezetnek eredményre, ha nem maradnak szórványos erőmegnyilvánulások, hanem egyre inkább az *egész földkerekség erőire* támaszkodnak. Ez a meglátás vezet a zsinati atyákat, amikor a háború kérdése után a „világközösség felépítéséről” szólnak. Az egész fejezet főcíme — a béke fenntartása és a népek közösségének felépítése — is azt kívánja kifejezni, hogy a béke és a háború dilemmájára az *igazi felelet* az em-

beriség összefogása ebben és minden más problémában.

Az *egész konstitúció alap gondolatát* tükrözi az ebben a zárószakaszban olvasható kijelentés: „Az egyházat öröm tölti el amiatt, hogy e területeken igazán testvéri érzés virágzik keresztények és nem-keresztények között” (84).

Ez a szakasz ismét túllép a háború megszüntetésének kérdésén, s az *egész emberiség fejlődése* mellett áll ki: „Sürgetően szükséges a gazdasági és társadalmi struktúrák felülvizsgálata” (86). Ahol szükséges, „jobb társadalmi rendet” kell létesíteni (87). A zsinat — természetesen — itt sem bocsátkozik részletkérdésekbe a *konkrét társadalmi modellre* vonatkozóan, de kiáll az egyetemes fejlődés és az ennek érdekében vállalt „világ méretű együttműködés” mellett. A keresztény *erkölcsi hagyomány alapfogalmait* — az önzetlenséget, segítőkészséget — általános érvényű elvvé teszi, amelynek tehát nemcsak az egyes emberek, hanem a nagy közösségek, *országok kapcsolatában* is meg kell valósulnia. Ezért kap hangsúlyt az a „súlyos kötelezettség”, amely a „fejlett országokra hárul”: hogy „támogassák a fejlődésben lévő népeket”, „hajtsák végre magukon azt az anyagi és szellemi korszerűsítést, amit ez a világ méretű együttműködés megkíván” (86).

Amint az elvi kérdéseket is a hit szemével nézte a zsinat, itt, a tennivalók körében is szerét ejti annak, hogy a *hívók kötelességét* vázolja: „A keresztények készségesen és szívvel-lélelkel vesznek részt a nemzetközi rend felépítésében” (88). A nyilatkozat főleg a *nemzetközi segélynyújtásban való részvételre* szólít: „Dicséret és támogatás illeti azokat a keresztényeket, akik önként vállalkoznak arra, hogy segítséget nyújtsanak a többi embernek és népnek”. De minden más olyan utat-módot is helyesnek ítél a zsinat, amely előbbre viheti a békének, mint az „igazságosság művének” ügyét.

Ezen a ponton látjuk csak, mekkora utat tett meg egyházunk a háború szentesítésének vagy igazolásának lehetőségétől — *Paulus Engelhardt* kifejezésével — a *komplementaritásig*, tehát addig a békeszolgálatig, amelynek keretében az egyház minden más jóakarató törekvés mellé áll s kiteljesíti azok munkáját. (Bedingungens des „gerechtes Kriegeres” — Modelle des Friedens, Wort und Antwort, 1972/5. 129. o.). Az egyháznak, mint krisztusi közösségnek egyik alapvető feladata, hogy „a népek közösségében ébrentartsa és ösztönözze az emberiség együttműködését” (89).

Új távlatokat nyit a zsinatnak az a kijelentése, hogy maga az *evangélium hirdetése* is „hozzájárul a béke világ méretű megszilárdításához”. Maga a hagyományos, *mindenna-*

pi lelki munka is magában foglalja tehát — s tudatosítás révén még inkább szolgálhatja — az emberek közti megbékélést, a mások felé való kitarulkozás szellemét, ami — közvetlenül vagy közvetve — kihat a tágabb összefüggésekre is.

A keresztények mégis a világ színe előtt, nemzetközi fórumokon tehetnek legtöbbet az emberiség együttes érdekeiért. „A keresztények nemzetközi tevékenységének kiemelkedő formája — írja a 90. pont. —, hogy akár egyénileg, akár csoportosan közreműködnek azokban az intézményekben, amelyeket a nemzetközi együttműködés kiszélesítése érdekében alapítottak vagy fognak alapítani”. Az efféle szervezetekben vállalt tevékenység többszörösen is evangéliumi feladat, mert a

különböző egyházi közösségek és a más világnézetűek közötti közeledést is szolgálja. Kívánatos tehát, hogy „a katolikusok a nemzetközi közösségben nekik jutó feladatuk kellő teljesítése érdekében tevékenyen és becsületesen működjenek együtt mind különvált testvéreikkel, akik velük együtt vallják az evangéliumi szeretetet, mind pedig az összes, békére szomjazó emberekkel”.

A végső szó ezért ebben a békéért küzdő fejezetben a „szolgálat szellemének” és az „egyetemes lelkiismereti szolidaritásnak és felelősségnek felébresztése, amely nap-nap mellett egy lépéssel előbbre vihet valamennyiünket a próféták álmodta béke valósága felé.

Cs. I.

DOM HELDER CAMARA GONDOLATAIBÓL

1931-ben szentelték pappá. 1952—1964-ig mint segédpüspök szolgált Rio de Janeirowban. Akkor lett érseke Olindának és Recife-nek Északkelet-Braziliában, — az ország legsegényebb és legelmaradottabb vidékének. Háromszor ajánlották Nobel-békedíjra, — nemzetközi munkásszervezetek, fiatalokúak számtalan szervezete, protestáns egyházak. Hosszú éveken át harcolt a közöny, az önelégültség ellen: egyetemeken, templomban, észak- és dél-amerikai, európai munkásmozgalmakban. Tapasztalatai arra a meggyőződésre készítették, hogy sok intézmény jelen formájában képtelen merész és határozott akciókra, mert kötött. Elgondolása dióhéjban: Mindenütt a földön élnek békét, szeretetet, igazságot kereső és annak szellemében élő emberek, — de többnyire kisebbségben vannak. Ha érdeklődni kezdenének egymás iránt, ha egyesítenék céljaikat, erőfeszítéseiket, törekvéseiket, — béke, szeretet, igazságosság költözne a világba. Ez — szerinte — nagyon is személyes kérése és óhaja annak, aki olyan országban él, ahol egyre nő a szakadék a gazdag és a nyomorogó között.

A világ oly bonyolult, — írja — hogy neveléses lenne minden helyzethez, fajhoz, országhoz és kontinenshez alkalmazkodó formulát szerkeszteni. De vannak problémák, melyek felette állnak ennek a különbözőségnek és az egész emberiséget érintik. Vannak, akik erőszakkal és vannak, akik békés úton törekednek megoldásukra. A leglényegesebb az a csodálatos felfedezés, hogy mindenütt a világon, minden fajban, nyelvtérületen, vallásban és ideológiában vannak férfiak és nők, akik arra hivatottak, hogy szolgálják embertársaikat, s készek minden áldozatra, mellyel igazságosabb és emberibb világot

építhetnek fel. A maguk környezetében maradva a nagy embercsalád tagjainak érzik magukat. Mindig és mindenütt gondolnak a többi emberre, testvérüknek tekintik őket, legyenek azok bárhol, bármely égtájról, mindenfajta, és -színű, gazdag, vagy szegény emberek, tekintet nélkül nevelésükre és kultúrájukra. — Könyörgöm — folytatja — kísérleljük meg és értsük meg ezt az üzenetet egész jóakarattal. Tegye mindenki a magáévá, fordítsa a maga nyelvére. Latin-amerikai vagyok, keresztény. Ebbe a nyelvbe öltöztetem gondolataimat. Ha nem is hisztek Istenben, ne bosszankodjatok, hogy Rá hivatkozom, és Krisztusra, — még ha nem is vagytok keresztények. Fordítsátok a magatok nyelvére az igazságokat, melyekről beszéltek és melyek nem az egyéni fantázia születtei, hanem valóságok, melyeket együtt élünk át mindannyian, akik ugyanahhoz a szellemi családnak tartozunk. — Vannak emberek, akik gazdagok isteni adományokban. Isten ezektől többet vár el, akiknek többet is nyújtott. Nem többek ők és nem kevesebbek, csupán a felelősségük nagyobb. Többet kell szolgálniuk. Azért kell élniük, hogy szolgáljanak. Isten mindenkire gondol, de egyeseket külön munkára hív. Féltelmes nehézségekkel próbálja meg őket, de gondjukat viseli és bátorítja őket. Küldetésük súlyos: az, hogy Isten eszközeiként cselekedjenek. Kiküldi őket az országútra, hogy másokat vonzzanak magukkal, sokakat. Elvárja tőlük, hogy tanúskodjanak mellette a nehézségek óráiban. Zsidók, keresztények, muzulmánok ismerik a hívők Atyjának a történetét. Nevezze ki-kí a maga hagyományai szerint. S ti, testvéreim, akik ateista humanisták vagytok, fordítsátok át mindezt a maga-

tok nyelvére. Ha Istenről szólok, fordítsátok talán „Természetnek”, „Fejlődésnek”, vagy aminek akarjátok. Még ha nem is tudjátok, vagy talán nem akarjátok tudni, testvéreink vagytok. Fogadjátok el a barátságunkat! Megtanuljuk megérteni egymást és együtt fogunk előrehaladni.

Lehetetlen nyugodtan és boldogan élnünk, ha nem teljesítjük 100 százalékosan mindazt, amire a kapottak köteleznek minket. Küzdenünk kell az önzés ellen. Olykor elkedvetlenedünk. Azt gondoljuk, nincs értelme másokkal törődni. Jobb lenne feladni ideáljainkat és csak magunkkal törődni. A tapasztalat szerint az önzés magunkat is, másokat is szerencsétlenné tesz. Nyitva kell tartanunk szívünket is, eszünket is. Helyes, hogy a magunk közvetlen családját különösen szeretjük. Bármily körülmények közt élzs is, gondoskodj magadról, róluk is, de ne záródj be szűk körébe közvetlen családodnak, hanem vállald az emberiség egész családját. Az is helyes, hogy különlegesen szeretjük hazánkat, fajtánkat, vallásunkat, anyanyelvünket. De ne érezz idegenséget a világ többi dolgai iránt. Légy ember az emberek között! Ne légy különböző mások problémái iránt! Tedd magadéva minden ember-testvéred szenvedését és megaláztatását! Vedd magadra a mindenséget! Ne légy szűkkeblű, hanem nagylelkű. Töröld szótáradból az ellenséget, a gyűlöletet, a beszűzt, a gőgöt!

Olyan világban élünk, ahol testvéreink milliói embertelen körülmények között, gyakorlatilag szolgaságban élnek. Ha nem vagyunk siketek, meghalljuk kiáltásaikat. Kiáltásuk Isten hangja. Akik gazdag országban élnek, meghallják, — ha meg akarják hallani, — hangtalan könyörgésüket, azokét, akiknek nincs hangjuk és reményük. Nem nehéz meghallani Isten hívását világszerte, de nehéz többet tenni a meghatódásnál, a szánalomnál és a sajnálkozásnál. Még nehezebb feladni kényelmünket, szakítani régi szokásainkkal, s engedni, hogy a kegyelem megváltoztassa életünket, — vagyis megterni.

„Kimenni az országútra” annyit jelent, mint kilépni önmagunkból. Hagyjunk fel a revolverezéssel, hogy mindennek centruma vagyunk. Ne szoruljunk bele a magunk kis világa problémájának gyűrűjébe. Bármily fontos lehet is ez, az emberiség fontosabb és feladatunk azt szolgálja. Kimenni az országútra, — nem azt jelenti, hogy lélegzetelállító sebességgel száguldvá hagyjuk magunk mögött a mérföldeket. Első és legfontosabb kinyitni mások számára, igyekezni megismerni őket, eléjük menni, hogy találkozzunk velük. Megnyitnunk az eszmék számára, még ha azokkal nem is értünk egyet. Ezt kell a jó utazónak tennie. Boldog,

aki megérti: „Ha nem értesz velem egyet, akkor adnivalód van számomra.” — Akik bólogatnak, mielőtt még a szájadat kinyitnád, nem társak, hanem árnyékok. Ha a nézeteltérés nem módszeres elzárkózás formájában jelentkezik, ha csak a nézetek különbözőségéből ered, gazdagíthat bennünket. Lehet egyedül is utazni, de a jó utas tudja, hogy az emberi élet utazás és az életben társakra van szüksége. Boldogok, akik mindig úton érzik magukat s minden emberben, akivel találkoznak, választott társukat látják. A jó utas törődik fáradt társával, észreveszi, ha az elcsügged. Magával viszi, meghallgatja, s mindenekfölött szeretettel bátorítja. Újra kedvet csinál neki az úthoz, a továbbhaladáshoz. Utazni az utazásért, nem igazi utazás. Célt kell keresnünk és számot kell vetnünk a véggel, a megérkezéssel. — Utazunk és minden eszközzel mozgásba hozzuk magunkat és másokat, hogy igazságosabbá és emberibbé tegyük a világot. Ne legyenek illúzióink ne legyünk naivak. Erőszak nélkül harcolunk egy jobb világért. Ne várjuk, hogy könnyű lesz. Nem sétálunk rózsákon. Nem tapsolnak meg minket, s nem is érezzük mindig magunkat az isteni segítséget. Sivatagra is kell számítanunk. Eltűnedeznek a nagyok, a hatalmasok. Nem támogatnak többé, sőt ellenünk fordulnak, visszarettennek. Úgy érezzük, a pusztába kiáltunk, mint mindazok, akik az igazságért dolgoztak. Terjed az igazságtalanság. A Föld kétharmada beteg. Csak a kövek hallgatnak; vagy olyan emberek, akiknek köből van a szívük. Kimerültségünk átterjed a testről a lélekre, ami minden testi fáradtságánál rosszabb. A sivatagot magunk körül végtelennek érezzük. Térdrogyunk a homokban. Homokvihar égeti arcunkat, szemünket. Úgy érezzük, hogy még az Atya is elhagyott bennünket. „Miért hagyta el engem?” — Nem bízhatunk a magunk erejében, nem engedhetünk utat keserűségünknek, alázattal elfogadjuk, hogy Isten kezében vagyunk. Osztoznunk kell egy jobb világ megteremtésében. Így nem veszíthetjük el reményünket és bátorságunkat, s megérezzük Istennek, Atyánknak láthatatlan védelmét.

Annak titka, hogy akkor is fiatalok maradjunk, ha már az évek megváltoztatták testünket az, hogy életünket egy ügynek áldozzuk. 20 évesen is lehetünk öreg pesszimisták, egyetlen ránc és ősz haj nélkül is. Akik nem értik meg az életet maguk körül, s nem tudnak mit kezdeni vele, kockáztatják, hogy elveszítik fiatalságukat. Igen fontos, hogy életünket egy ügynek áldozzuk, de csak jó ügynek. Századokon át szenvedte Brazília más országokkal együtt az afrikai rabszolgaság szegényét. Megértjük fiataljaink mozgalmát a fajüldözés ellen. Nagy kockázato-

kat vállalnak, hogy kiharcolják a rabszolgák felszabadítását, — s hogy a közvéleményt is felrázzák, hogy ledöntse azokat a struktúrákat, melyek megengedték a rabszolgotartást. Költők, újságírók, jogászok, papok, minden fajú férfiak és nők fogtak össze, hogy küzdjenek Isten minden gyermekének szabadságáért. A világ megértette, hogy szégyenletes és hiábavaló lenne megkísérelni és fenntartani a kolonialista struktúrákat. Minden felszabadított országnak megvannak a maga hősei, költői, szónokai, mártírjai és szentjei. Merészen mondhatjuk, hogy századunk legfontosabb ügye, hogy három emberből kettőt kiszabadítsunk a rabszolgaságból, amelyben még benne vannak, még ha nem is rabszolgáknak nevezik őket. Ildőnk nagy feladata ez, s erre minden embernek minden emberért törekednie kell.

Az önzés készteti a szegényebb országokban a gazdagot, hogy szemet hunyjon az embertelen viszonyokra, melytől honfitársai szenvednek. Emberségesnek vélik magukat, pedig felelősek a helyzetért. Az önzés nem korlátozódik egyetlen csoportra, vagy országra. Az önzés általános. Önzés uralkodik egyének közt, csoportok közt, országok közt. Az önzést aktívan ki kell szorítanunk, elsősorban önmagunkból. A peremen maradtak azok, akik országuk gazdasági, szociális, politikai és kulturális életéből kiszorultak. Bevándorlók, idősebb emberek, munkanélküliek. Országok is lehetnek peremen, mint a most „harmadik világ”-nak nevezett Afrika, Ázsia, Latin-Amerika. A peremi állapotnak három stádiuma van: az elsőben még nem érettek a gazdasági haladás áldásaira; a másodikban meg vannak fosztva a produktív hatalomtól; a harmadikban a választási lehetőségtől fosztják meg őket. Ha nem osztoznak lelkiismeretesen a jólét adta javakban, főleg nem választják meg szabadon fejlődési formájukat, — akkor csak morskához fognak jutni a patronálók asztaláról.

Azt mondják, hogy az ember az anyag fölött álló és hogy a tudomány csodákat ígér. Nem kell megijednünk a haladástól. Az ember még csak elkezdte teljesíteni azt, amire teremtődött. Isten megparancsolta neki, hogy uralkodjék a földön és fejezze be a teremtés munkáját. Nem tagadhatjuk pozitív és dicsőséges eredményeit az emberiségnek. De ha hisszük azt, hogy az igazság szabadabb tesz minket — látnunk kell, hogy sok minden, ami a nevelésért történik, nem az igazságra irányul, mivel nem eredményezi felszabadításunkat. Közös, szabadságra való nevelésre kellene egyesülnünk, melynek ilyesmik lennének az alapjai:

— Minden ember felelős, hogy mit tesz, vagy mit mulaszt el az emberiség sorsa érdekében.

— A zsidó-keresztény vallások számára az alapigazság a bibliai tanítás, amely szerint Isten az embert a maga képére teremtette. — Az individualizmus önzést szül, a rossz gyökerét.

— Együtt birtokolni, és együtt haladni. Egyik nincs a másik nélkül. Nem kell félni, bármit talál is fel az emberi génius, csak legyen az az emberiség javára. A szegénység alacsonyabbrendűséget okoz, a gazdagság embertelenné tesz.

— A háború napról napra abszurdabbá válik. Szórol szóra igaz, hogy kollektív öngyilkosságra lenne az emberiségnek. Sürgősen cselekedni kell. Teljesen meggondolandó a katonai szolgálat, mert a háború értelmetlenné vált és az egyedül lehetséges háború ma az, melyet az elmaradottság és a nyomor ellen kell vívunk.

— Véget kell vetnünk az erőszaknak. Hogy megteheszük, elég bátraknak kell lennünk, hogy felismerjük a forrását minden erőszaknak és megszüntessük mindenütt az igazságtalanságot.

— Nagyon fontosak a fiatalok. Bízunk kell bennük. Redlisan kell beszélni velük és elfogadni a bizalomra és méltányosságra vonatkozó követeléseiket s ugyanakkor elég morális erővel kell megkívánni tőlük, hogy tiszteljék a bizalmat és az igazságosságot.

— Ateistáknak és keresztényeknek revideálniuk kellene egymás szemléletét. Istenben hinni nem feltétlenül azt jelenti, hogy szolgák vagyunk. Sok ateista osztja azt a meggyőződést, hogy az ember résztvesz a teremtő munkában. Mindenesetre szabadságra nevelni nem lehet az ateisták közreműködése nélkül, — és a keresztényeknek el kell fogadniuk azt, hogy az ateista humanizmus effektív szeretetet mutat az emberiség iránt. A vallások pedig egyöntetűen vallják, hogy az ember szeretete sajátos út az Isten szeretetéhez.

A nevelés alapja az emberi személyiség mély tisztelete. Kölcsönös tisztelet férj és feleség között, egymás segítése az előrehaladásban. Tisztelet jár minden gyermeknek, mivel egyedülálló emberi lény. Tisztelet a vezető hatóságoknak munkakörük pontos elvégzéséért. Tisztelet a beosztottaknak, mert teljesítik a rendelkezéseket, anélkül, hogy szolgáivá válnának.

Mitől szabadít hát meg a nevelés minket? Az önzéstől, ami a góghöz vezet és boldogtalanságot okoz, rosszakaratot, válást, elkülönülést a családokban, a csoportokban, a pártokban és még a vallásokban is. Az önzéstől, amely ma globális dimenziókat öltött és lehetetlenné teszi az emberek között az egyetértést és a békét. Túl kell lépünk a „segítség” és a „karitászon” és igazságot kell követelnünk, ami meghozza a békét.

Vannak szerzetesek, szerzetesnők és pa-

pok, akik a 2. Vatikáni zsinat szellemét akarják követni, és érvényre juttatni a medellini latin-amerikai püspökök konferenciájának határozatait. — Ne csodálkozzanak, ha testvéreinknél megnemertésre találunk. Ilyenkor kísérti őket a gondolat, hogy elhagyják közösségüket és átadják magukat a keserűség veszélyének. Vigasztalja őket a tudat, hogy nincsenek egyedül. Nemcsak intézményükön belül, de mindenütt a világon akadnak, akik ugyanígy vannak. Miért nem keressük az értelmes és hatásos utat, ami egyben hűség és építő is, hogy kapcsolatot teremtsünk az többiekkel, akik szintén lelkiismeretesen igyekeznek szolgálni felebarátait? Nem úgy gondolom, hogy átkozzuk el a konzervatívabbakat, vagy intrikáljunk ellenük. De ne érezzétek magatokat elszigeteltnek, ne féljétek új életet önteni az intézménybe, — belülről. Természetesen, fennáll a megnemertés kockázata. Bármily tiszta is szándékotok, lázadónak fognak tekinteni. Talán még büntetést is róhatnak rátok. Próbára tehetitek bátorságotokat, okosságotokat, hűségteket, szereteteket, elhatározókészségeket és felelősségtudatokat. A protestáns egyházaknál is azonos problémák állnak fenn. Megbotránkoznak és gyanakodva tekintenek egyesekre. Azt hiszik, az evangélium ellen tesznek. Botrány támad körülöttük, harag lesz úrrá rajtuk és úgy gondolják, távoznuk kell egyházukból, hogy hűek maradhassanak Krisztushoz. Sok világit és egyházi embert kísért ez. Bármennyire helyes és szükséges, hogy ezeknek az intézményeknek a hibáit támadjuk, súlyos hiba lenne azt gondolni, hogy egyszerűen tüntessük el őket, hogy tiszta levegőt csináljunk. Lehetetlen valamiféle minimális struktúrán és szervezeten kívül élni. A legeredményesebbnek és ésszerűbbnek induló intézmények is elviselhetetlenné tudnak válni egy idő múltán. Mindenkinék számat kell vetnie azzal, hogy mindenütt vannak fiatalok és felnőttek, mindenütt van, aki azt akarja, amit ők. Fiatal buddhisták, shintoisták, muzulmánok, zsidók, katolikusok és ateisták, mindannyian ugyanezzel a lelkiülettel fordulnak ma saját intézményeik felé. Mindannyiunknak szóljon ez a tanács: Órizzedj a kísértéstől, és igyekezz felülkerekedni rajta!

Más struktúrák elnyomják a kezdeményezést, ahelyett, hogy bátorítandók azt. Orvosokat és ápolónőket fosztanak meg a legalapvetőbb felszerelésektől, ami munkájukhoz szükséges. Tanárok olykor nem tudják, hová ültessék növendékeiket. Szociológusok nagy terveket dolgoznak ki, de nem kapják meg az eszközöket terveik megvalósításához. Mindezeknek tudatosítaniuk kell, hogy nincsenek egyedül azzal a kívánságukkal, hogy minél hatásosabban szolgálják felebarátjukat.

A legfontosabb, hogy ki tudunk emelkedni elszigetelődésünkéből. Egymást segítő testvérek vagyunk, — látunk és hallanunk kell, hogy hol és miben tudunk segíteni; a szeretet megmutatja hozzá az utat. — Ahogy igaz az, hogy az átlagember sem hősiességre, sem mártíromságra nem született, úgy igaz az is, hogy mindennapi élete áldozatokból és névtelen hősi cselekedetekből tevődik össze. Így a kisvárosi taxisofoőr, aki 8 gyermekéért dolgozik; a lány, aki nem ment férjhez, de két bátyjának 11 gyermekét adoptálja. A középkorban ezt „fehér mártíromságnak” hívták. Fel kell ismernünk a „fehér mártíromságot”, a névtelen hősiesség értékét.

Két embercsoport van, amely különösen sokat tud ilyen téren tenni:

— A *művészek*. Nem lehet más közönséges halandó mértékével mérni őket. Közvetlenül osztoznak az Atya teremtő erejében, minden váratlan az eredeti bennük. Berzenkednek a beszabályozás, a monotonía, a rutin ellen. A művész többnyire kitárul az igazság és a szabadság emberi értékei felé. Ha egy művész nem igyekszik az emberibb világ megvalósítására, akkor nyárspolgár s elkötelezte magát a zsugoriságnak, a becsúgyagnak, az önzésnek.

— A költők mindenkor a szolgaság ellen énekeltek. Több mint kétharmada az emberiségnek még rabszolgája az éhségnek, a szomjúságnak, a kényszermunkának, a kétségbeesésnek.

— A népi zene többet tud tenni a legtudományosabb kísérletezéseknél is. Hat az emberek eszére, lelkére egyaránt.

— A színháznak mindig nagy hatalma volt. Szociális téren felmerhetetlen munkát képes végezni.

— A mozi festőiségével és a dokumentációs darabokkal segíthet.

— A humor finom és hatásos eszköz. Vanak helyzetek, melyekben nincs mit tenni, mint megnevettetni az embereket.

A művész küldetésének húsból-vérből kell lennie, a magáéból és önmagától kell adnia.

Az *ateista humanisták*. Nemrégén még alig tudták az emberek elképzelni, hogy ateisták is létezhetnek. Sznobizmusnak tartották, ami elmúlik a krízissel. Ma kétségtelen, hogy világszerte vannak ateisták. Vanak emberek, akik nem hisznek Istenben, azon egyszerű oknál fogva, mert nem érzik szükségét, — sem gondolatvilágukban, sem tetteikben, sem magán-, vagy közéletükben, sem könnyű, sem nehéz napjaikban.

Ez a nyugodt ateizmus komolyabb, mint a régimódi harcos és agresszív fajta, ami gyakran keserű neheztelés volt Isten felé. Vanak emberek, akik ateisták és humanisták is egyben, hivei az ember felszabadításának és a fejlődésnek. Egyesek, főleg fia-

talok, ateistákká válnak, mert a hívők, különösen a felelősségteljes állásban lévők családot okoztak nekik, mert nem úgy éltek, mint ahogyan azt hirdették. Sok ateista szereti az igazságosságot, a békét, szívesen segít és minden tőle telhetőt megtesz másokért. Bátor és kerüli, hogy másnak fájdalmat okozzon. Ezek például szolgálhatnak a hívőknek. — Mi, akik hiszünk, elmondhatjuk, hogy minden ember, aki éli az igazságot és bátran dolgozik a békéért, meglátja az Istent.

Az ateista humanista sokat tehet a szebb világért. Felrészhatja közönyükből a hitetleneket és kételkedőket. Meg tud győzni másokat és önmagát arról, hogy miért kell be-

lépni a küzdelemben az igazságtalanság, a „peremiség”, a szolgaság ellen. — A fiatalokat később jobban meg fogják érteni, mint most. Fel fogják ismerni ragyogó értékeit, és hibáikat részben a felnőtteknek fogják felírni.

Igen, vannak mindenütt különleges, kiváló fiatalok, tele reménnyel, nagylelkűséggel, készen odaadni mindenüket egy jobb világ építéséhez. Fogjunk hozzá mi is! Ne halogassuk holnapra! (*Helder Camara: „The Desert is Fertile”* nyomán Orbis Books, Maryknoll, New York, 1974.)

Fordította: Paleta Éva

JÉZUS BÉKÉJE ÉS SZABADSÁGA

(Teológiai elmélkedés)

A nemzedékváltás ütemét kimérő idő sohasem sűrűsödött lezárt jelenné a zsidó nép tudatában. Részzeiben alig-alig fontos folyamatnak értékelte csupán, amelynek eredete az Éden kertbe veszett, célja pedig a Felkent Király soha el nem múló országa volt. Ez a cél adta meg a nemzedékváltásokban továbbélő nép létének értelmét.

Mózes és a próféták hosszú sora tanúsodott Izrael reményének beteljesedése mellett. Az Úr ígérte meg még mielőtt a múltba süllyedt az Éden kert. Ábrahám, Izsák, Jákob is közvetlenül az Úrtól kapta az összes nemzetnek áldást hozó Utód ígérését. A próféták pedig örök békévé, rabok és elnyomottak szabadságává, az emberek közti különbségek megszűnésévé és Isten magától értetődő felismerésévé fogalmazták az ígért áldást. A Könyvekben őrzött szó és az az élmény, hogy Isten jelen van történelmük döntő fordulójánál, adott irányt a jövőnek a zsidó nép tudatában. Ez az irány bizonyos mértékig akkor is meghatározta a zsidó nép szellemi vezetőinek gondolatait, amikor elérkeztek a próféták nélküli századok.

Az inspiráló erő lankadása azonban laposakká teszi a gondolatokat. A lapályból pedig nem lehet látni az igazi távlatokat. A távlat nélküli gondolatok csak a maguk szűk kis körét tapogatták körül: saját sebeiket nyalogatják, saját önzésüket táplálják, saját dicsőségüket fogalmazgatják. A messiási eszme a próféták hallgatásának idején a perspektívtalanság kátyújába rekedt. Az egyetemes békében és szabadságban való reménykedés az elnyomott nép nagyhatalmi helyzetéről szőtt politikai álmodozásokká szűkülte. Feledésbe merült az emberek test-

vériségének a gondolata. Isten magától értetődő ismerete pedig a betűragó törvény-magyarázók monopolcikkévé vált.

Jézus küldetéstudata

Gondolatpályánk olyan szorosan összefonódnak a tér és idő koordinátaival, hogy képtelenek vagyunk az egymásutániség és egymásonkivüliség tudati kötöttségeitől szabadulni. Isten működésének csak időbeli vetületét látjuk, és ezért magát a működését is részekre osztható folyamatnak fogjuk fel. Jézus küldetésének értékelésénél is jelen vannak tudati gyengéink, de ez már csak azért sem bántó, mert Jézusban éppen a saját valóságunk szintjén vállalt partnernek bennünket az Isten.

Ha sokra is értékeljük emberi történetünk előzményeit Jézus küldetésénél, ha magát a küldetést egymástól bizonyos mértékig elválasztható funkciókra is osztjuk, könnyen ráfeledkezünk a jézusi küldetésben az egészet átfogó társkereső törekvésre. A nyilvános működés kezdetén máris meghökkent minket az a sietség, ahogy Jézus be akarja járni Izrael helységeit, hogy örömhíret hirdesse. Tudomásul vesszük, hogy rajta kívül senki sem nyilatkoztathatja ki az Atyát. Nyomatékosan figyelmeztet arra, hogy mindent tudunkra adott, amit menyei Atyjától hallott és utána a menyei Atyának is elmondja, hogy a rábízott küldetést elvégezte, kinyilatkoztatta nevét az embereknek. Ez a kinyilatkoztatás nemcsak adatközlés, hanem megjelenítés is: aki Őt látja, látja az Atyát is. Az ismeretek átadása nemcsak a tudat gazdagítása, hanem a személyi kapcsolat for-

málása is. Ez hozza létre az igazi partner-séget: Isten és ember barátságát. Ez a barátság túlnő az idő horizontján: az Atya és Fiú megismerése, maga az örök élet.

Igazságközlés és önközlés Istenben nem választható szét. A Jézusi küldetésben is érezzük ezt az azonosságot. Az Atyától kapott ismeretek átadása életének teljes odaadásával párosul. Figyelmeztet arra, hogy mindkét esetben a felénk forduló társ gesztusáról van szó. Az ismeretátadás a barátság alapja, az élet odaadása pedig a benne megnyilvánuló szeretet csúcsteljesítménye. Az ismeretátadás nem lehet egyetlen beszélgetés eredménye, hanem olyan folyamat, ahol a közös életutak el nem válható találkozássá formálódnak. Ez életodaadás nem feltétlenül fizikai halál, hanem az egymást követő napoknak, éveknek az életet felemészítő és mégis értelmessé tevő szolgálata.

A társ elfogadása már a Szentháromság élete, időtlen történetének alapja, ahol odafordulásokban és viszonzásokban teljesedik ki a Személyek harmóniája. Jézusban a Fiút istentársként fejezi ki az Atya, Őbenne arra szólított fel, hogy az Isten és az ember szintjén vegyük tudomásul ezt az isteni közösséget és mi is viszonzzuk a felénkfordulást. A megtestesült Fiúban; — aki tulajdonképpen az örök társat kereső isteni vágy időbeni kimondása —, történt és fogalmazódott meg az az útmutatás számunkra, hogy csak az emberek maradéktalan egymást-vállalása fejezheti ki az isteni kezdeményezésre adható teljes értékű emberi választ.

A béke és szabadság fogalma a jézusi tanításban

Jézus tanítása személyes közlés volt, amelyben nem a fogalmak precíz meghatározása kapott hangsúlyt, hanem az az igény, hogy a hallgató a saját tudatvilágába beépíthető és személyes kapcsolat meleggével is áthatott ösztönzéseket kapjon élete formálására.

A békeszerzők boldogságával már a hegyi beszédben találkozunk. A békességkivánás Jézus tanítványainál nem lehet üres szólam, tudatosan hordozni kell a béke fiainak választát is. A bűnök vagy betegség terhétől megszabadítottaknak azonfelül Jézus még azt is kívánja, hogy a békesség legyen életük kísérője. Mélységesen fájlalja, hogy Jeruzsálem nem ismerte fel azt, ami békéjére szolgált volna (Lk 19,42). Az általa adott békét megkülönbözteti attól a békétől, amit a világ adhat. „Békességet hagyok rátok. Az én békémet adom nektek. Nem úgy adom nektek, ahogy a világ adja” (Jn 14,27). Az „Ő békéjét” tanításának befogadása teremti

meg. Köszöntésül maga is használja a béke-kivánásot (például feltámadása után: Jn 20, 19. 21). De idézi Mikeás (7,6) látomását Izrael békétlenségéről, amikor azt állítja magáról, hogy nem békét, hanem kardot hozott a világba (Lk 12,51). Ennek az állításnak az értelmezésénél azonban figyelembe kell vennünk — a Mikeás-i szövegösszefüggésen kívül — a jézusi „béke” szó kettős értelmét. A fegyverekkel őrzött gazdagság békéje — „amikor az ember fegyveresen őrzi házát, biztonságban van vagyona” (Lk 11,21); — a támadni akaró, de a nagyobb erő előtt mégis meghunyászkodó számítógató békéje — „Melyik király nem ül le mielőtt hadba vonulna egy másik király ellen, számot vetni, vajon a maga tizezernyi katonájával szembe tud-e szállni azzal, aki húszezerrel jön ellene? Mert ha nem, követséget küld hozzá még akkor, amikor messze van és békét kér” (Lk 14,31k); — mindez az a béke, amit Jézus nem vállal: „Nem úgy adom nektek, ahogy a világ adja” (Jn 14,27).

Viszont beszél Jézus az egymással való megbékélésnek formáiról és a közösség szerepéről a megbékélésben. A béke ellentéteinek, a haragnak, engesztelhetetlenségnek, meg-nem-bocsátásnak helytelenítése megdöbbentő élességgel rajzolódik ki Jézus tanításában. A feltétel nélküli megbocsátás, a szembeszállás kerülése, a sértett jogok erőszakos érvényesítéséről való lemondás Jézus alapvető követelménye követői számára.

Az igazságtalanul elnyomottak felszabadítása mint a próféták által megígért messiási tevékenység, az, amit Jézus öntudatosan vállalt. A külső szabadság biztosításánál azonban sokkal többet akart adni Jézus. Tanításának elfogadása az igazi lelki szabadságot biztosítja. Hallgatói azonban annyira a külső szabadság gondolatán csüngtek, hogy az igazi belső szabadság értelmét alig-alig fogták fel.

A béke és szabadság ősforrása az emberben

A Biblia első lapjai kifejezik azt a rendeltetésünket megszabó isteni megállapítást, hogy „nem jó az embernek egyedül lennie”. A másokra és másokra rendelt ember csak másokkal együtt tudja elérni boldogságát.

A másokra rendeltséget Jézus a szolgálat fontosságában hangsúlyozza. A szolgálat saját magunk elvesztését jelenti mások javának kibontakoztatására. Jézus saját küldetésébe már eleve bele tervezte az élete teljes elvesztését megkövetelő szolgálatot. Az embert arra figyelmeztette, hogy csak a szolgálatban elveszített élet teremhet örök boldogságot. Nem rajzolt elénk meghatározott társadalmi modellt, nem tette kijelentéseit jogilag értékelhetővé. Az embert olyan sze-

mélynek tekintette, aki adott körülményekben, a társadalmi és politikai helyzetben is maga dönt sorsa felől. Ez a döntése formálja a társadalmat. A Jézus szellemében történt döntések újabb, hasonló döntések útját készítik elő és végül az egész világ eme döntések hatására hozza meg a végérvényes döntést a végső élet szolgálatára. Így érlelődik a jézusi távlatokban a világ és a benne élő emberiség egysége.

A keresztény ember békéjének és szabadságának útját az önmagáról való tudatos lemondásban, — de nem önmaga megsemmisítésében, — mások odaadó szolgálatában éli meg. A szolgálni akarás nem támaszthat leküzdhetetlen feszültségeket, nem bontja meg a békét; nem találkozik szabadságot korlátozó gátakkal, mert ezek az aka-

dályok kívül esnek azon a területen, ahol értelmesen, mások hasznát szolgálhatja lehet. Így az egyén békéjét és szabadságát a szolgáló magatartás biztosítja. Össztársadalmi perspektíváink pedig elsősorban azon fordulnak meg, hogy a keresztények elvileg és gyakorlatilag mennyire veszik komolyan, hogy ez a Jézusban rájuk bízott tennivalójuk a világban. „Tudjátok, hogy akiket a világ urainak tartanak... éreztetik hatalmukat. De a ti körötökben ne így legyen. Ha valaki közületek ki akar tűnni, legyen a szolgáto, és ha valaki közületek első akar lenni, legyen mindenkinek a szolgája. Hiszen az Emberfia nem azért jött, hogy szolgáljanak neki, hanem hogy ő szolgáljon és életét adja váltságul sokakért” (Mk 10,42kk).

(-y-n)

LATIN-AMERIKA „LEPRÁS KRISZTUSA”

A „leprás Krisztus” a latin-amerikai irodalomban és köztudatban jelképpé vált azóta, hogy a paraguayi *Augusto Roa Bastos* 1960-ban hazájától távol, Buenos Airesben megírta „Embernek fia” (*Hijo de hombre*) című világhírű regényét. A regény egyszerre leleplezés is, előremutató, bátor tett is. Leleplezés annyiban, hogy részrehabilitálás és túlzások nélkül feltárja egy sokat szorongatott népet, Uruguay vegyes lakosságú népének mélyrétegeit, ahová a kizsákmányolás és emberi megaláztatás minden képeletet meghaladó merészséggel tört be. Annyira, hogy az írástudatlan, vértől-büntől-babonáktól szenvedő indián lakosság menekülészerűen, csodát váróan megteremti a maga „nem hivatalos” kultuszát egy kiteszított, erdőbe bújó leprás indián által faragott feszület képében. Előremutató is ez a középnyagosságú regény, mert hol a „facta loquuntur” alapján, hol az író közvetlen „beleszólása” kapcsán világosan kitűnik, hogy a könyv tárgya, az 1912-es parasztfelkelés nem vérgőzös epizód csupán Uruguay — távolabbról az egész kontinens — életében, hanem állandóan fenyegető rém. Ellene éppen ezekben az évtizedekben, talán már a 12. órában minden haladó erőnek össze kell fognia fajra, világnézetre, társadalmi állásra való tekintet nélkül. A szerző meg is fogalmazza — s nem csupán Dél-Amerika számára — ezt a kiáltványszerű felhívását: „Kell, hogy legyen valami kiút ebből a szörnyű félreértésből, amely miatt ember az embert keresztre feszíti. Ha nincs, azt kell hinnünk, hogy az emberi nem örök-

re meg van átkozva, hogy ez a pokol, és megváltást nem remélhetünk...”

Irodalmi tanulmányok, főleg *Benyhe Jánosé* és *Kulin Kataliné*, egyöntetűen azt igazolják, hogy évszázadokon át késésben volt a latin-amerikai irodalom, és csak egy-két nemzedékkel ezelőtt szabadult ki az európai spanyol-portugál irodalmak, főleg a déli kontinensen, a gyarmatokon benítőlag ható barokk másodlagos, utánzást inspiráló hatása alól. De aztán — s ez napjainkban már szellemi áttörésnek, az eddig e téren közömbös világ-közvélemény felrázásának számít — teljes erővel sikra lépett az önálló nemzeti irodalom; — egyszer a „mágikus realizmus”, máskor a színes folklórisztika vagy éppen a szocialista realizmus fegyverzetében. Eszerint az újabb művek kell, hogy hűen tükrözzék a latin-amerikai politikai, társadalmi és kulturális törekvéseket, ezek pozitív és negatív megnyilvánulásait, köztük a vallás és az egyház szerepét is. Ha mindez — ami nagy valószínűséggel állítható — igaz, akkor ennek a terjedelmében roppant gazdag, 14 ország ellentmondásos képét tükröző irodalomnak szólnia kell a hitelenség igényével arról is, mi a haladó, s mi a visszahúzó erő az igehirdetésben s a vallásos élet számos más megnyilvánulási formájában. Hosszú vizsgálódásaink a várt eredménnyel jártak. Bár ez a tanulmány nem méri fel, helyszúke miatt nem is teheti, a hazánkban megjelent összes latin-amerikai művet a jelzett céllal, azonkívül nem ismerjük az irodalompolitika idevágó szempontjait sem, mégis az áttanulmányozott írói művekből összeáll némiképp az a rendkívül válto-

zatos kép, amely erre a nyugtalan földrészre és csak reá jellemző. Ha metaforához folyamodunk, a „kaleidoszkóp”, „metszett kristály”, „színes album” csak részben találó, valójában inkább „tűzhányót” — oldalában keresztel, „véres színjátékot” — Csontváry kiáltó Üdvözítőjével kellene idéznünk. Mert túl azon, hogy ennek a zsúfolt irodalmi világnak hirtelen és páratlan népszerűségét elismerjük, s ugyanakkor lehántjuk róla, ami csak az éveknek s nem az írói folytonosság maradandóságának szól: mégiscsak olyan vallomások, fájdalmak és nosztalgiai kiáltanak ezeken a lapokon, amikre példát alig találunk az európai irodalomban, legfeljebb a koncentrációs táborok poklát megörökítő művekben. Az új írók leginkább az emberi szenvedések örvénylő infernójába vezetnek, s azon sem lehet csodálkozni, hogy a szabadulás reményében szűnnek-dőfnek minden fennálló, magatehetetlen struktúra, ekként a hivatását nem mindig méltón betöltő klérus ellen is. Azonban nem kifejezetten antiklerikális az e téren legmerészebb *Llosa* sem, csupán hű számbavevője — meglehetősen európai, párizsi szabadszájúsággal — a lappangó vádaknak és titkolt reményeknek. Mások pedig (pl. *Borges*, *G. Mistral*, *J. Rulfo*, *Amado*, de részben *Márquez* és *Bastos* is) annyira azonosulni tudnak a nép vallási-eszmei tisztulási óhajával, hogy némi túlzással a keresztény humanizmus s a világnézetileg elkötelezett katolikus írók távoli rokonainak is — persze mutatis mutandis — felfoghatók.

Ennek az egyre nagyobb hullámokat vető irodalomnak legfőbb anyaga a réginek és az újnak, az afrikai vagy indián eredetű pogányságnak s a népi élet kereszténységének szövevényes, alig kibogozható összefonódása. Ugy tűnik, az egykori hódítók s misszionáriusok által propagált katolicizmus, — szórványosan a protestantizmus is — nem hatotta át erjesztő élesztőként az egykori, több ezer éves hitbéli tudatvilágot, csupán megtépázta, jó esetben átforgatta és „szalonképessé” tette. Így jöhetett létre egy egészen sajátos, népi, babonás s ugyanakkor vallásos szintézis. Tájékos korhű filmek is, régebbi s újabb úti beszámolók is — bár kisebb mértékben — ugyanerről vallanak. Az egykori konkvizistádorok s leszármazottaik vagy az újkori bevándorlók természetesen csak mérsékelten vettek át ebből a hiedelemvilágból, de — főleg a falusi s kisebb közösségekben vagy éppen még törzsi szervezetben élő őslakosság a jelek szerint — hol illegálisan, hol tudott és megtűrt formában — ragaszkodnak babonáihoz és ősi isteneihez. „A braziliai négerék afrikai eredetű panteonja olyan természetesen azonosul a katolikus szentek karával, Sangó szent Jero-

mossal, Ososzi szent Györggyel, Omulu szent Rókussal, Janszen szent Borbálával, Ogun szent Antallal, Osalá meg magával az Üdvözítővel...” — állapítja meg Benyhe János. Ezek a furaságok ugyan erős túlzások, de hasonlólt olvashatunk *Jorge Amado* „Keresztelő, vagy Ogun keresztkomája” c. burleszkszerű kisregényében és elszórtan többfelé a művekben. Ugyancsak Amado komoly tárgyú művében a nép egyformán siet bajában Jeromoshoz, a „szent kuruzslóhoz” az erdőbe, de fohászodik a szentekhez is. A beteg Vitor Antoniót Raimunda néger „bűnös imádsággal” akarja meggyógyítani: „Te átkozott láz, elűzlek — föld méhének mélységébe, elűzlek az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében! Elűzlek Szűz Mária és minden szentek segédelmével! Elátkozlak Ososzi és hatalmas testvéristeneti segédelmével!... Megparancsolom neked, hogy térj vissza föld mélységeibe, ahonnan jöttél, és szabadítsd meg az én... szabadítsd meg az én szerelmemet, ámen!”¹⁴ Kálmány Lajos és Bálint Sándor szakrális néprajzos feljegyzései, sőt saját gyermekkorom ezirányú tapasztalatai igazolják, hogy mindez — nem kitalált dolog lehet. A népi szívósság a babonák területén világszerte megfigyelhető.

A Bibliát ebben a műben és egybeült szintén besorolják a varázslás és kuruzslás vagy a jövőbelátás eszközei közé. A kakaó-földek gazdájának, Badaro ezredesnek házában a bibliaolvasás évtizedes szokás volt. „Lídia asszony vallásos volt, s férje ügyesbajos dolgaiban a Biblia szavából keresett feleletet... Lídia halála óta Simão is vallásos lett; a katolicizmust néger babonákkal és spiritizmussal vegyítette.” Szerinte az öreg Bibliában boszorkányos erők lakoznak, támaszok az üzletekben, nyugatószerpek a kétségekben. Persze, amikor arról töpreng, hogy újabb földterületeket orozzon-e el versenytársától, s Jozsue honfoglalásáról ír, erre a megállapításra jut: „Az Isten itélete az, hogy miénk legyen a Nagy Szárazér minden földje, hegyei és lapályai. Még volt bennem kétség, de már eloszlott.” Jóllesik azonban olvasni az ezredes lányának szavait, mikor nem a Bibliát üti fel, hanem saját szívét kérdezi meg, hogy az apja ajánlotta vőlegényhez menjen-e feleségül: „Mondhat a Biblia, amit akar. Én csak a kapitány felesége akarok lenni, még ha nem akarnád, édesapám, akkor is!” Ana tehát már nem hisz a mágikus igéknek, nem a megértett vagy inkább félreértett szent szövegektől várja jövőndő sorsának alakulását, hanem él a személyi felelősség vállalásának s a döntés jogának kinyilvánításával. *G. G. Márquez* is ír efféle Biblia-machinációról világot bejárta, korszakalkotó regényében a *Száz év magány*-ban. De ír a szentelmények és ajta-

tosságok felszínes, csupán megszokáson alapuló gyakorlatáról is. A regénybeli 11 éves Rebekán „valami skapuláré is volt, az izadtságtól elmosódott képekkel, jobb csuklóján pedig egy vadállat foga, réz foglatban, szemmel való verés ellen.” Ez a lány, aki makacsul rája a föld sarából meg a mészből gyúrt galacsint, mintha jelképe lenne a régi babonákon rágódó, elmaradott népeségnek. A „kóremészto imádság” itt is előkerül, más művekben pedig a démonológia vadhajtásaival találkozunk. R. J. Payro „Az ördög járt Pago Chicóban” című novellája arról tudósít, hogy a hirtelen támadt tűzvész, amely elpusztítja a család házát, szerűjét, mezejét, ha nem egy gondatlan idegen (a gringó), akkor a sátán okozta: „Nem úgy van az, gazduram! A Gonosz volt az, bizony, a Sátán!... Olyan biztos, mint a hétszentiség.” *Amado* öreg nénikéi nem találnak más magyarázatot Horáció gonoszságára, csak azt, hogy a gaz ezredes „állítólag egy borzalmas viharban elfogta a sátánt, lelki üdvösségét adva érte cserébe... Az ördög szerezte óriási hatalmát és vagyonát, elpusztítva ellenségeit. De majd egy napon a nénikék szerint Horáció gyónás, áldozás nélkül fog elpusztulni, és a palackból kiszabaduló ördög maga viszi majd lelkét egyenesen a pokolba.” De akiről szólt a mendemonda, — nagyot kacagott az együgyű mesén, s változatlanul rászédett továbbra is mindenkit.

A művek szereplői lépten-nyomon idézik a bibliai közhelyeket, anélkül azonban, hogy azok elemi fokon való megértésén túlnéznenek. Vigasztaló jelenség viszont szép számmal szintén található ezekben s egyéb művekben. Nemcsak őszinte bűnbánatokról olvashatunk, nemcsak áhítatos körmenetekről és vallásos szellemű családi életről, hanem jelképpé nőtt bibliai képekről is. Például a teljes emberi kifosztás elől, sőt az életveszélyes helyzetből menekülő kis család az „Embernek fia” című műben felidézi az Egyiptomba menekülő szentcsalád alakját nemcsak a katolikus, hanem a marxista recenzíóró képzeletében is.² Az üldözött munkás, Casiano, a gyermekét vállaló és menekítő Natí és a csecsemő Christobal már nevükben is erre utalnak. Egy bizonyos: ha kellő elmélyedés nélkül is, rajta hagyta nyomát több évszázad keresztény kultúrája ezen a hányatott, hatalmas földrészen is. A lelkészkedő papságnak azonban számolnia kell azmal, hogy az igazi, a legalsóbb néptömegeket átforrósító misszionálás egyelőre még a jövő évtizedek, esetleg évszázadok feladata. Papíron a lakosság 95%-a katolikus, de a mély vallásosság — az irodalmi művek alapján ítélve — százalékban aligha különbözik más kontinensek lakosságától.

Kérdés, mennyiben élnek a katolikus múlt

hagyományai, akár mint drága és tisztelt ereklyék, akár mint világnézeti örökletes bázis, amelyre a helyi egyházak építhetnek. Az írói alkotások természetesen erről is feltérképeznek valamit. A vallomások, ha gyérek is, alkalmasak arra, hogy vonalaik mentén kitapinthatassuk a valóságot. A szentek — különösen a Madonna — kultusza nemcsak Peruban és Mexikóban, a nagy búcsújárások színhelyén, hanem szerte a földrészen jelentős. Képeik az otthonok falain a fő helyen vannak, vallásos egyesületek, főleg a sokszor emlegetett Mária-kongregációk változatlanul teleshövik az országot. A szentek alakjai a tömegek fantáziájában hol eredeti tisztaságban, hol más beütésekkel keveredve élnek. És hatnak is, olykor a zsinat által még mederbe nem szorított áradatként, nem csupán folklórisztikus elemek gyanánt, hanem mint védőszentek, megcsodálandó és követendő eszményekként³. Az élőszó úgy fordul itt is a nevükre, példabeszédként, imádságként, vagy szidalomként, mint általában a latin népeknél. A szakrális tárgyi néprajzból főleg az olvasót és a skapulárét emlegetik a szerzők. Paraguayban — nagyon mélyre, a múltba ágyazottan — élhetnek még a sokszor támadott, máskor égit magasztalt jezsuita redukciók emlékei is. A „kék völgyek” vidékén „háromszáz évvel ezelőtt itt kerültek el a jezsuiták birtokai, hídfőállásaik egészen Paraguay dombjágig értek, ahol az atyák szerint megjelent szent Tamás. Mint mindig, most is ügyesen, finoman egy indián mítosz alapjaira helyezték a legendát: ezen a helyen szokott megjelenni Zumé is azokban az időkben, amikor a nap még kisebb isten volt, mint a hold. Az indiánok úgy tettek, mintha hinnének a jezsuitáknak...” *Bastos* ironikus és némiképp téves rajzából mégis kiviláglik, hogy valamiféle missziós hagyomány még a legelesettebb indián családokban is él, akárcsak a századokon keresztül hithirdetőik nélkül élő, magukat még a Xavéri szent Ferenc által megkeresztelt keleti keresztények utódainak vallók esetében. A mozgó-dübörgő új világ lökései között azonban ez a halvány emlék aligha bizonyul elég erősnek ahhoz, hogy megálljon, még kevésbé ahhoz, hogy komoly lelki építvényt elbírnjon.

Talán a humanizmus más erényeibe kapaszkodhat a kutató, szilárd talajt kereső elme? Például a mindenkorí újjászületéshez szükséges hőskultusz, a konkrét történelmi helyzethez és tájhoz tartozó előfutárok tisztelete. Vannak természetesen Dél- és Közép-Amerikának is hősei. De ha leszámítjuk Kuba példáját és Chile ellenpéldáját, ha eltekintünk az észak-amerikai boxbajnokok és filmszillagok, meg a déli futballvezérek nagy csinnadrátával propagált kultuszától, arra a megállapításra jutunk, hogy a latin-ameri-

kai heroizmus szintén nagyon ellenmondásos és vegyes értékű. Inkább nagy általánosságban afféle hőskultusz-pótléknak tekinthető. Minthogy azonban ideálok nélkül főleg az ilyen gyermeteg, szélsőségre hajlamos, a fejlődésben elmaradt tömegek nem élhetnek, megalkotják a maguk újkori bálványait s ész nélkül hajbókolnak előttük. „Latin-Amerika a világ köztudatában a caudillizmus, a vezérkedés operett birodalmává lett” (Benyhe János). Ez nemcsak politikai kalózkodásra, az egymást váltó ezredesek tiszavirágéletű uralmára és rémuralmára áll, — amik tehát felülről zúdulnak a nép nyakára; hanem maga a nép által teremtett, az örök „emberi színijátékhoz” nélkülözhetetlen bábkora is. Az egyik kisregényben (szerzője *João Guimarães Rosa*) a címszereplő Augusto Matraga „nagy pillanata” az, hogy ott hagyva vezeklő életmódját egy megcsodált briganti vezérhez, Bem-Bem úrhoz csatlakozik; de utóbb megsokallja ennek kegyetlenkedéseit, párbajt vív vele, fölmetszi hasát, s közben odakiáltja a haldoklóknak: „Bánja meg bűneit, különben bünbánat nélkül végzi, aztán egyenest a pokolba jut, komámuram.” Ez pedig haldokolva így magasztalja gyilkosát: „Meghalok, de olyan ember késétől halok meg, akinél fűgőbbet és bátrabban nem ismerem!” Valóban ők a tragikomédia két „operettfigurája”; de nyilván álhösi pózaikból leolvasható a népi szájtátság és az érdemtelen megcsodálás.

Juan Bosch egyszerű indiánja azért hajszolja halálba a félvér peruit, Jacinto Muñizt, mert az ellopta Szűz Mária fejéről az arany koronát, utána pedig állapotos feleségével erőszakoskodott. De aztán a börtönben azon töpreng, hogy miért bünteti őt az igazságszolgáltatás, hiszen ha „dicsőség” volt elpusztítani a vérengző pézsmát, mennél nagyobb dicsőség megölni az olyan embert, aki a vadnál is „gonoszabb vadállat”. Az értékek sorrendje nyilván csüörtököt mondott az indián képeletében, aki szívesen sorolja magát tette miatt a hősök közé. Nemegyszer olvashatunk arról is, hogy az elítélt „lázadóról” — nem forradalmárról van szó! — a nép ajkán legendák kelnek szárnyra. *Amado* regényében a legvérmesebb terület-rablót, Horációt, felmentik, miután a bíróságot megkörnyékezték, sőt ezt a fura igazságszolgáltatást a másként rokonszenvesnek ábrázolt dr. Ruí védőügyvéd még magasztalja is; mi több, a gyilkos hiéndt Krisztushoz meri hasonlítani, „aki ott függ a fejük felett a falon.” Ugyanott arról is értesülünk, hogy az új kakaóföldek birtoklásáért életre-halálra vívott küzdelem egyik „hőse”, az alvezér Braz még népi balladába is került: „Braz, a derék, bátor fiú / szent Józsefnek hordta nevét, / tőle nyerte bizodalmt,

/ leterítve őt golyótól, / sebesülten harcolt tovább.” Mintha Arany János Szondi Györgyét látnánk, ki féltérden harcolta meg, — de a végvári harcok értelme és üzenete nélkül. Még a legpozitívabb hőskultuszigény, ill. annak megtisztítása a ráhulló salaktól egyik-másik kisebb novellában (pl. *M. A. Asturias*: *Lida Sal* tükre), ill. a *Száz év magány*-ban olvasható, bár Kulin Katalin megjegyzése némi korrekcióra szorul. Azt írja: a regény „a népet, a nép ideáljait megtestesítő hős visszafelé haladva e műfaj útján az egyre kényszerítőbb, mégis erősebb erejű elbeszélés felé, eljut a mítoszhoz: a hős alakja mögött felrémlik a titán...” Hiszen Márquez valóban közvetíti a bonyolult világról alkotott látomást, de e látomásban a jó a rosszal keveredik, sőt a fantasztikus, zavaros hiedelemvilág szétbonthatatlan elemet alkot egy család, ill. egy nép életének folyamán. Bizonyára élnek itt-ott Che Guevara⁴ és Camilo Torrez,⁵ a Kuba felszabadításáért vívott harcokban elesett pap-forradalmár s más hősök — élők és már holtak — lángoló alakjai is, de az olvasott szépirodalmi művekben erre alig találni példát. S ha mégis, a szerző megkérdőjelezi a politikai harc jogosultságát egyházi személy esetében, minthogy akkor a vallási szertartások gazda nélkül maradnak. A barikádokon harcoló papokról bizonyára más művekben olvashatunk, alkalmasint olyanokban, amelyeket még nem fordítottak magyarra.

A papi és szerzetesi személyek meglehetősen ellentmondásos vonásokat hordoznak főleg *Llosa* és *Amado* műveiben. A szentségek kiszolgáltatásában könnyelműek, mások szenilisek, „csodát” művelnek, könnyen csatlakoznak a kizsákmányoló réteghez, anyagiasak, pénzért elmennek a bordélyba is halottat beszentelni — dupla stóléért —, itt-ott szövetségre lépnek a szabadkőművesekkel, sőt az ültetvények ezredeseivel, esetleg maguk is ezredesekké lesznek, egyszóval a feudális elmaradottság és szociális igazságtalanság szekértolóiá válnak. S ha politizálnak, nincs sok köszönet benne: „Freitas tisztelendő általában jól politizált, még afelett is szemet hunyt, hogy eleinte mindkét ezredes hatalmas összegekkel támogatta a szabadkőműves páholyt... De általában a tisztelendő csak a protestáns egyház ellen folytatott következetes harcot,” — olvassuk *Amado* idézett regényében. Milyen messze állnak ezek a regénybeli papok Cardenal költő-pap és Helder Camara érsek⁶ alakjától és lelkiismeretét ébresztő, harcos magatartásától! Az olvasóban azonban az említett művek olvastok meg tud születni az az ítélet is, hogy ha a latin-amerikai egyház meg akarja találni a kivezető utat a szellemi, gazdasági és társadalmi káoszából, a reakciós papok ellenpéldái mint élő tilalomfák

állhatnak szeme előtt. Csak a „forradalom teológiája” nyújthat segítséget a forradalmi előkészületben, bármennyire is nem szerencsés ez a szókapcsolat.⁷ Ennek a mozgalomnak aligha árthat a feudális egyházszemlélet egyik-másik *survance* — túlélő jelensége, például az olyan papi-főpapi ceremónia, mint Amado regényében az ilhéusi püspök ünnepélyes bevonulása székvárosába. A püspököt ugyan szentéletű embernek tartották, de „megérkezése azt jelentette Ilhéus népének, hogy városuk naggyá, hatalmassá növekedett. Freitas tisztelendő szerint ez a vidék volt egész Braziliában a legszegényebb s Istentől legelrugaszkodottabb; de mit számított az ő véleménye?” A bevonulást követő fogadáson a kormányzó hosszú pohárköszöntővel az egekig magasztalta a gyilkos Horációt, s ügyes taktikával magához láncolta a mit sem sejtő püspököt. Ezt a csatlakozást a kevesekhez, az uralkodó osztály kétes egzisztenciához nem könnyű felismerni egy gyanútlan, jámbor egyházfőnek. S mire felismerné kényszerű kötöttségeit, már alighanem késő. Tudjuk, mit küzd a chilei katolikus egyház s katonai junta túlkapásai és kegyetlenkedései ellen⁸; talán már fogalmazódnak azok a szépirodalmi művek is, amelyek ennek a földtájnak „lep-rjáról” s „krisztusairól” szólnak. A Braziliában és Chilében, de másutt is a társadalmi jogokért küzdő papok és szerzetesek meghurcolásai egyelőre csak újságcikkekben jutnak kifejezésre.

De nem mellőzhetjük vizsgálódásaink során azt a sejtelmes, álomszerű világot sem, ahová az élet a művek szerint a népi kedélyt és fantáziát csábítja a kiáltó problémák elől. Nem a „táncot és kontratáncot a Halál Nadásában” (Marquez); sem a közeletet, ahol „dollár-éhes gépezetek megkínzott népeink’ szenvedésétől mocskosak” (Pablo Neruda). A riasztó valóságtól, a szociális tehetlenségtől való menekülés több irányú. Az egyéni lázadásról és bosszúvágyról már szóltunk. Gyér szál mutat azonban az egykori óhaza, a fekete Afrika, ill. a sárgák háborítatlan őserdei és a föl nem égetett pampái felé is. Meglepi azonban, hogy találkozunk olykor nosztalgiaival a jezsuiták „kommunistikus” korszaka iránt is. Amikor az elbukott forradalom közkatonái lába alól kicsúszott a talaj, és csellel elhurcolták őket, majd Takaru-Poku matetea-ültetvényein nap mint nap korbács alatt kellett dolgozniuk, iszonyú kosarakat cipelve sárban-lucosokban-porban, akkor ezek az idők a „komor Krisztusok”-ban „háromszáz év elmúltával vágyat ébresztettek a jezsuita uralom idilli és patriárkális világa után” — írja *Boston*.

Mindennél azonban sokkal gyakoribb és átfogóbb a képelet alkotta álomszerűségbe

való menekülés. Süppedéses, ingoványos, mérgezett tájék ez, nem ismeri az egyéni életért való felelősség szigorú törvényeit, nem kötelez semmire, nem is tűnik tehát a jövőendő biztos talajának. *Lino Novas Calvo* „Tamara látomása” című novellájában egy vak férfi „látja” maga előtt a tengerben vele incselkedő sellő lányt, utána botorkál a habokba, de persze soha el nem éri, mert „valahányszor csapott egyet, mind mélyebbre és mélyebbre merült, be a tengerbe, messze...” A jövőendő olajkutat birtoklásáért egymás öldöklésére kivezényelt bolíviaiak és paraguayiak mámorosan, delíriumban harcolnak, látják, amint a „fehér halál (szomjúság) karonfogva jár a másikkal, a vörössel (vérvesztés), mindketten porcsuklyában”. *Marquez* stílusbeli újdonságát abban látja Kulin Katalin, hogy műveiben a népi hiedelemvilág többé nem folklór, nem jellegtelen mítosz, „hanem eszköz a bonyolult világról alkotott látomás maradandó érvényű közvetítésére.” Vad fantázia-folyondárok, őserdei, tekerőző, még nem domesztikált állatok s nem humanizált vidékek torlódnak az újabb latin-amerikai művekben, szeretlenül tobzódik a tér s az idő egymásutánja s e síkok egymásra vetülése, „csodák” lebegnek a szürrealista összevisszaság felett, s az alkotói merészség ugyancsak vizsgálja a szabályos szerkezetekhez szokott olvasó rendszerező képességét. De így maradnak hűek az alkotások a mindenki által zavarosnak és ellentmondásosnak ismert, áttekinthetetlen és ingatag társadalmi-szellemi valósághoz.

Erőszak, létbizonytalanság, szorongás, üldözés, esztelen kapzsiság, vétkes karrierizmus, kényszerű magány, ittragadt fantomok, csalóka vágyalmok s menekülés valami szilárd felé, de ennek híján akár a képelet megejtő világába is, — íme, ez tűnik előlépten-nyomon a tanulmányozott szépirodalmi művekből. Persze vannak fényoldalak is, bár kisebb arányban a hosszú, nagy árnyékokhoz képest. Nem minden, a népi képeletben született legenda vagy fantáziajáték sötét színezetű. Az illegálitásban zavart egykori Pablo Neruda s a tavaly meghalt Asturias — e két Nobel-díjas költő — egész szellemi hagyatéka valami megváltódást áhít. Ha verseikben „versenyit sír a vád”, ha egyéb műveikben is ez a nerudai hangulat vetődik elének („vannak kényszerű madarak és iszonyú zsigerű tükrök, amiknek sírnok kelene a szégyentől és rémülettől”): olvashatunk máris olyan kezdeményezésekről, amelyek a beláthatatlan, vizagszatalóbb jövő csíráinak számítanak. A latin-amerikai nép általában színes karakterű, melegszívű, törvénytisztelő, szívesen barátkozó, az európai, amerikai s afrikai elődöktől származó fehérek, mulattok és meszticek, de a sárgák

és a feketék is sok jó hajlamot örököltek a nyilvánvaló rosszak — szertelenség, lomhaság, passzivitás — mellett. Nem rossz talaj ez az evangéliumi üzenetnek, mint ahogy fölfedezészámba menően előtűnik áll — egyelőre feltöretlenül — az új művekben is.

És ott áll köztük immár a „leprás Krisztus”, jelképeként az évszázados bajoknak, ótvárosan, forradásosan, a nyilvánvaló bélpoklosság jegyeivel. Ez a népi-nemzeti megfeszítettség igazi megváltás után sóvárog. Sok remény van rá az alulról jövő, olykor az egyháziak által provokált vagy támogatott ellenállásban, tiltakozásban, esetleg fölkelésben. Egyik-másik küzdelem elbukhat, mint Che Guevaráé, különösen ha a forradalmat „kivülről” akarnák exportálni. De szinte jelképpé emelkedik *Bastos* könyvében — a társadalom s a nép iránti aggodás jegyében — az a jelenet, amikor Fidel Maíz atya *guaraniul*, azaz indián nyelven áldja meg az indián leprás remete faragta feszületet. A templomba egykor nem engedték a „megfertőzött” keresztet, most a templomi szolgálat megy ki hozzá a dombra. Az „Embernek fia” kiterjesztett, sebhelyes két karja egygyé öleli — most még csak sóhajokkal kísért látomásként — a nép legigazabb tisztulási szándékait, emberi életért való törekvéseit, de a néphöz, hivatását felismerő „hivatalos” egyházat is. Hihetünk Ernesto Cardenal prófécijában: „Szól az Úr: Az elnyomottakért / a kizsákmányoltak védjéért / íme, én fölkelek: gyötrelmüktől megszabadítom őket.” (11. zsoltár)

JEGYZETEK:

1. A „Végtelen földek” folytatásában (Arany gyümölcsök földje) az ezredesek püspöki szentmisét mondatnak a Szent György-templomban; a néger munkásság viszont Orosz tiszteletére az egykori lerombolt településből megmaradt szalmakápolnában gyülekezik, s viharos táncsal köszönik meg Istennek, hogy az eső s vele a jó termés számukra is biztosítja a holnap kenyerét. (164. o.) — 2. *Tornai József*: Indián Krisztus. Élet és Irodalom, 1976. V. 1. — 3. Amado író-

nikus, játékos regényében (A vén tengerész) bőségesen beszámol a Justo atya irányított katolikus népi ájtatosságokról, a nyári szent Péter- és szent János-napi ünnepségekről s a szent Antal-kultuszról: „Sok házban tizenharmadot imádkoznak szent Antal tiszteletére, először zsoldárokat énekelnek a házasságközvetítő szent oltára előtt, aztán táncolnak harmonikaszórá”. (72. o.) — 4. *Vámos Imre*: „Che” Guevara legendája. Bp., 1968. — *Karczag Gábor*: Ernesto Che Guevara. Bp., 1969. — 5. E. Cardenal vál. művei, 172—174. 11. — 6. *Teológia*, 1975/2. 130. — 7. *Vigilia*, 1976. II. 10. — *Új Ember* 1976. II. 22. — 8. *Magyar Kurir* 1976. május 11.

Irodalom: Amado, Jorge — Szalay Sándor: A vén tengerész, Bukarest, 1974. 310. — Ua. — *Hartai Emil*: Arany gyümölcsök földje, Bp., 1975. 327. — Ua. — Ua.: Végtelen földek. Bp., 1974. 235. — *Bastos, Augusto Roa* — *Tóth Éva*: Embernek fia. Bp., 1975. 375. — *Benyhe János*: Latin-amerikai elbeszélők. Bp., 1970. 574. (14 országból 29 elbeszélés, köztük: Asturias, Borges, J. Bosch, G. Mistral, P. J. Payro). — Ua.: Az üldözö. Latin-amerikai kisregények. Bp., 1973. 428. A. Carpentier, L. Novás Calvo, J. Amado, J. Cortázar, J. Rulfo, G. G. Márquez, M. Vargas Llosa művei. — *Cardenal, Ernesto* — *Balássy László*: Élet a szeretetben. Bp., 1973. 178. — *Kulin Katalin*: A latin-amerikai regény napjainkban. Nagyvilág 1971/7. — *Llosa, Vargas* — *Gulyás András*: Négy óra a Catedralban. Bp., 1973. 759. — *Márquez, Gabriel Garcia* — *Székács Vera*: Száz év magány, Bp., 1975. 427. — Ua. — *Scholz* — *Hargitai* — *Benczik*: Baljós óra. Bp., 1975. 304. — Ua.: A pátriárka ősze. 1975. 270. (Csak recenzióban). — *Myrdal, Gunnar* — *Felix Pál*: Korunk kihívása: a világszegénység. Bp., 1974. 633. — *Nagyvilág*: 1973/2. (M. L. Llosa); 1970/9, 1973/9, 1974/3. (Márquez); 1975/1. (E. Diego). — *Neruda, Pablo*: Válogatott versek, Bp., 1974. 602. — *Rivera, José Eustasio* — *Sándor András*: Örvény. Bp., 1975. 398. — *R. F. Retamar*: A spanyol-amerikai irodalom néhány elméleti kérdése. Helikon, 1975/1.

Hajdók János

HOGYAN FESZÍTJUK MA KERESZTRE KRISZTUST?

„Szabadság és felszabadulás nem lehetséges kereszt nélkül.” Bár a kereszt végősoron feltámadáshoz vezet, evilágunkban mégis az emberi erővel való mindennemű

visszaélés elleni tiltakozás jele marad. A kereszt felszólít arra, hogy törekedjünk megszüntetni ezeket a visszaéléseket. A kereszt áldozata nem fejeződik be a Golgotán, tör-

ténete tovább folytatódik. Ezért mindig aktuális a kérdés, *miben áll ma a kereszt értelme?* Alfons Schäfer, a magdeburgi Lelkipásztori Intézet vezetője, elmélkedésében ehhez a kérdéshez ad ösztönző gondolatokat.

A názáreti Jézusban Isten maga tiltakozott az emberek megcsúfolásával szemben. Nem kívülről tette ezt, hanem belülről. Jézus egész élete hangtalan tiltakozás volt. Ez a tiltakozása azonban előbb-utóbb nyilvánlává lett az emberek előtt és ezért esztelennek nevezték és üldözni kezdték. Ő lett a Megkínzott, a Szenvedő Krisztus. Mindezt nemcsak önmaga miatt, hanem mindnyájunkért vállalta, mert minden emberért lett emberré. Ezért minden megkínzott nevében tiltakozott és elválaszthatatlan belső kapcsolatba lépett velük. Nem szüntette meg az emberi szenvedést, hanem megszentelte azt. Sokszor ilyeneket kérdezzük: *Miért kell ennek így történnie?* — Hogy engedheti meg az Isten mindezt a szerencsétlenséget, igazságtalanságot, betegséget és halált? És Ő csak azt mondja: *Ez a ti sorsotok, de magamra vállaltam. Együtt vagyok veletek. Körtetek vagyok.*

Egyik egykori auschwitzi fogoly mondta nekem: Egy kihallgatás alkalmával két meglett férfit és egy fiatal akasztottak fel. Mindannyiunknak néznie kellett. A férfiak gyorsan meghaltak, a fiatal ember azonban sokóig kínlódott. Ekkor az egyik fogoly halkán megkérdezte mögöttem: *Hol van az Isten?* — És egy kis idő múlva ismét kérdezte: *Most hol van az Isten?* — Akkor ez a gondolatom támadt: — *Ist van! Ott függ előtűnk az akasztófán.*

Ahol egy embert megkínzottak, ott közvetlenül Istenre bukkanhatunk. Hiszen Isten tiltakozik ez ellen, mert maga is kitétte magát az emberek támadásának. A meakínzott pártját fogja és az ő oldalára áll. Ahol ma a világon

- egy embert igazságtalanul elítélnék, Őt ítélik el;
- egy embert nevetségessé tesznek, körülrohögnek, gúnyolnak, vagy megvetnek, Őt vetik meg.
- Ha egy embert megvernek, vagy leköpnék, ez Őt találja el;
- ha egy embert ártatlanul lecsuknak, kiállatnak, megkínznak, — ezt Vele tesszik!
- Ha egy embert tönkretesznek, „kikészítnek”, méltóságában megaláznak, — ez mind Ővele történik.
- Ha egy embert kiteszitanak a közösségből, hagyják, hogy a falakon kívül pusztuljon el, lassú nyomorúságban menjen tönkre, — Őt magát taszították ki, Őt akarják megsemmisíteni...

Milyen kegyetlenek is tudnak lenni az emberek egymással?! És itt nincs kivétel. Mindenkinnek megvan a maga áldozata, akit kínozt, megvet és titkon tönkretesz... Gyakran halljuk, sokszor magunk is mondjuk: *Ezt kikészítettem; — ezt elintéztem; — az számomra levegő lett; — ezt pedig „felfaltam”...*

Mindenkinnek megvan a kis magántemetője, ahol titkos áldozatai nyugosznak. De Isten Jézuson keresztül oda is eltalál!

- Engedi, hogy a meggyilkoltakkal eltemessék,
- a forradalmárokkal felakasszák.
- Isten azoknál van, akiknek már senki nem nyújt semmit, sőt jelen van a nyomorult bűnözőknél is és menteni akarja őket...

Az Ő módszere nem olyan, mint a tied: Kikészíteni és elintézni a másikat. Hanem elmegy velük a legmélyebb nyomorba is, akkor is, ha ezt az illető maga okozta magának. Ő elkíséri a nyomorultakat a börtönbe, velük megy a zátonyra futott házasságba, elmegy a bűnösök kitisztottságába, sőt megkockáztatja a legfélelmetesebb veszélyt: jelen van az önigazult farizeus lelkében is.

- Ki végki tehat ma az Isten?
- Nem a betörők, a zsebtolvajok, a csődbe jutott egzisztenciák,
- hanem azok, akik gögösen kijelentik: „Jó hogy én nem vagyok olyan, mint a többiek, a rablók, a tolvajok, és a házasságtörők”.

Azok, akik másokat megvetnek, többnyire nagyobb veszélynek vannak kitéve, mivel már többé nem képesek felismerni, hogy maguk ezerszer vétkesebbek és ezért úgy tesznek, mintha már szentek lennének...

És mindig újból feltolul a kérdés bennünk: *Hogyan lehet az ember ennyire kegyetlen? Hogyan tehetett tönkre egy olyan embert, aki csak jót cselekedett? Soha nem leszünk képesek ezt megérteni.* Jézus a hatalmasok felé igen érzékeny sebet érintett meg. Hiszen Ő nem volt velük minden esetben barátságos. Vádolt egyeseket és éppen a vallási vezetőket. Jaj-kiáltások ítéletét ígérte számukra. Kígyóknak és viperák fajzatainak nevezte őket, akik olyanok, mint a fehérre meszelt sírok: kívülről adnak a tisztaságra, belül azonban telve vannak büzzel és rothadással. Azokat az embereket, akik az egyházból, a templomból üzlet csináltak, akik ott akarták magukat megszédni, azokat Jézus korbáccsal kergette ki. Azért gyűlölik Őt, mert tisztességes volt, mert ki merte mondani az igazságot és leleplezte a hazugságot. Bemutatta, hogy akinek hatalma van a másik felett, az azt csinál a másikkal, amit akar. Nem kérdez senkit, nem törődik senkivel, csak saját maga érdekli.

A másikat úgy kiképzíti, hogy nem képes többé már száját sem kinyitni.

De az igazságtalanság nem győzhet véglegesen. A hatalom és az egoizmus megtörnek Krisztus szeretetén, aki szövetségre lépett a gyengékkel. A nagypéntek a szeretet győzelmi ünnepe az egoizmus felett. A gyenge többé már nem lesz mindig vesztes. Mindaddig, amíg az ember nem válik gyűlölködővé, addig nem lehet legyőzve. Nem szabad egyik szenvedőnek sem eljutni abba az állapotba, hogy meggyűlölje kínzóit. Jézus mellett maradunk, ha győztesek akarunk lenni — úgy, amint Ő is a megkínzottakkal maradt. Halálhörgésében is a kínzóiert imádkozott.

Amikor nagypénteken odajárulunk a kereszthez, hogy a Megfeszítettnek tiszteletet adjunk, — akkor tudatosá kell tennünk magunkban, hogy most vele együtt minden megvetettnek és megkínzottak is tiszteletet adunk. Nem zárhatunk ki senkit sem, mert Ő minden emberrel szövetségbe lépett. Tiszteljük minden ember fájdalomát és szenvedését. Tiszteljük az elhagyottakat és megvetetteket, a bebörtönzötteket és iszákosokat, a gyengeelműjeiket és azokat a „nehéz embereket” is, akik mindent háromszor mondanak el. Tiszteljük a gyermeket, aki oly sokat bosszant minket és annyi rossz szokása van, és azt az asszonyt, aki talán erkölcs-telenül viselkedett, sőt még azt a tizenöt-

évest is, aki már megszakíttatja terhességét...

Mindezeket a szegény embereket —, így végső soron minket is — Isten annyira szeretett, hogy betegségeinket és bűneinket magára vette, hogy ne roppanjunk össze teljesen alattuk.

Ha Isten ilyen sok szeretetet árasztott ránk, akkor mi sem vethetünk meg, nem kínozzhatunk senkit, mert különben Istent gyötörjük. Ha pedig ezt akarnánk, akkor nem tisztelhetjük a keresztet sem, mert akkor tetetés, üres színház lenne életünk. Ha viszont az előtt az Isten előtt — aki értünk magára vette az átkot és a bűnt, aki a legmélyebb szennybe is közénk ereszkedett, — és ebbe úgy belekeveredett, hogy Őt magát is bűnözőnek tartották, — ha ez előtt a Megváltó előtt meghajtjuk térdünket, akkor meg kell hajtanunk azok előtt is, akikért Ő a megváltást vállalta. Mert amióta Isten emberré lett, nekünk minden emberben Istenre kell bukkannunk. Amit a legkisebb, legjelentéktelenebb testvérünknek teszünk, azt „Neki” tesszük, jót és rosszat egyaránt. Tehát ha mi egy embert megkínzunk, akkor is Ővele találkozunk. Ezért legyünk tisztelettel minden ember iránt, mert velük van az Isten. De nem lehet azt sem, hogy valaki csak az embert kívánja meg és Istennel pedig leszámoljon. — Mindenütt Istenre bukkanunk, mert Ő mindenki benn testvérünké lett!

„ÉS A SZEGÉNYEKNEK HIRDETIK AZ EVANGÉLIUMOT...” (MT 11,5)

A kereszténységnek már kezdettől fogva társadalmi, politikai dimenziója van, mert az egész embert átfogja, aki „zoon politikon”, — azaz a közösségben találja meg életét. — Ha azt akarjuk, hogy az embereket ma is elérje Isten üzenete, akkor konkrét társadalmi helyzetükben kell őket megszólítani. Így azoknak, akik még a kizsákmányolás elnyomása alatt élnek, — az emberiség egyharmad részének — felszabadulásvágyukban mutathatjuk be hitelesen a reménység Istenét. A felszabadulás gondolatát mégsem regionálisan, bizonyos világrétek keretében értjük, hanem az egész történelem végighaladó és a végső Misztériumban beteljesedő értelmében. „Amikor a felszabadulást, az eleutheria újszövetségi jelentésében fogjuk fel, akkor ebbe a kulcszóba mindaz belefoglalható, amit az Istenről és az emberről a teológia elmondhat. Ez a szabadság ugyanis Isten kegyelme, a Lélek ajándéka, amellyel Jézus Krisztus fel-

szabadított minket és minden történelmi törekvésen túl az Abszolút Jövőt tárja elénk.” — mondja Karl Rahner (vö. *Zukunft im Pluralismus*, *Evangelische Kommentare*, 1975 6/7.).

Amikor *Gustavo Gutierrez*, a perui teológus megfogalmazta a felszabadítás teológiáját (*Teologia de la Liberacion*, Lima, 1971. 384 oldal), egy új teológiai nézőpont megalapozását kezdte meg, amelyet még tovább lehet folytatni, — bár nem kíván semmiféle zárt rendszert alkotni. Bevezetőjében is inkább a keresztény testvéri megértésre számít, mint kritikai reflexióra. Bár elismeri elgondolása korlátait is, mégis tudatában van annak, hogy a teológiai fel fogásban gyökeres változást készít elő (33. és 260. o.). Hangja szerénységének és merészségének ez a különös keveréke a magyarázata annak, hogy miért kelti fel egyesek érdeklődését, míg mások szándékosan

agyonhallgatják, vagy kifejezetten szembenállnak vele.

Gutierrez teológiáját nyíltan „szituációs-nak” nevezi, azaz olyannak, amely beleszővődik az emberi valóságba, konkrétan a latinamerikai keresztény egyház vérkeringésébe. Számára „a felszabadítás folyamatában való részvétel kiváltságos és kötelező helye” a gyakorlati keresztény életre irányuló elméleti megalapozásnak. Az ember ilyen helyzetben Isten üzenetének olyan árnyalatait ragadhatja meg, amelyek más léhelyzetben felfoghatatlanok, és amelyekben még hitelesebben és termékenyebben tanúsíthatja hűségét az Úrnak” (69. o.). Gutierrez azt is kimondja, hogy „a felszabadítási folyamatban személyesen és életszerűen elkötelezett teológus lesz képes a mélyebb értelemben vett prófétai funkciót betölteni a teológiában” (31. o.). Valójában azonban mégsem csinál egy földrajzi tájhoz kötött „szituációs teológiát”, hanem az adott helyzetből kiindulva elvezet az egyetemes alapelvhez: *A keresztény közösség mindenkor feladata, hogy a történelmet jobbra tegye és átformálja a szeretetben!*

Műve több helyén emlékeztet arra, ha egy teológus az emberi létezés átfogó kérdését akarja felvetni, — hitelesen csak saját lelki élményéből kiindulva teheti meg, azaz a hitnek azon belső dinamikájával, amely őt is lelkesíti. Ez a hit-élmény pedig az átélt környezeti eseményekhez kapcsolódik. *A felszabadítás teológiája* mégsem marad meg csupán a praktikus párbeszéd szintjén, mert *teológiája tárgyát lényege szerint is megfogalmazza*. Gondolatmenetét Jacques Van Nieuwenhove „Az evangélizáció és fejlődés” Nemzetközi Intézete igazgatójának tanulmánya alapján közelítjük meg (La Théologie de la Libération de G. Gutierrez, Lumen vitae, 1973/2. 200—234.).

A gyakorlatból kiindulva

keresi Gutierrez teológiája módszerét és ez a *praxis* lesz mindvégig „teológiai helye” gondolatai kifejezésének és célratörekvésének. — Ha belső élményében részesedni akarunk, valamennyire ismernünk kell Latin-Amerika keresztényeinek életét, történetét, nehéz helyzetét éppen úgy, mint Krisztusba vetett hitüket és azt a törekvésüket, hogy az Úr iránti hűséggel miként oldják meg keresztény feladatukat. Ebben a világban a *keresztények újszerűen akarják hitüket megélni és új nyelven kívánják továbbadni*, a megújuló társadalom nyelvén. Ez a keresés a táptalaja a hitet új kategóriákba rendező teológiának. Gyakorlatilag a felszabadítás teológiája azt kívánja, hogy a felszabadítás folyamatát evangéliumivá és

hatékonyá tegye, nemcsak egy ország, hanem minden ember számára (180. o.).

Gutierrez teológiája olyan történeti meg-látásból veszi kezdetét, amely a konkrét élet dimenziója. A keresztény ember is a történelemben él és a történelemben alakítja Isten Országát. A mai ember Marx gondolkodásának hatására számításba veszi a történelem eseményeit, minden konkrét tény érdekli, ami az ember javára vagy kárára történik. *Ez a „történelmi realitás”* segíti Gutierrezet abban, hogy megvilágítsa *a felszabadítás praxisa és a keresztény hit közötti kölcsönös összefüggéseket*. Megelőzőleg más zsinatutáni teológiai munkák már összpontosítottak arra az általános egyházi gyakorlatra, hogy az „idők jeleiből” újrafogalmazzák az egyház küldetését. Ezek a kezdeményezések is térben és időben „szituáltaknak” mondhatók, mert a hit fényében a mai egyházi gyakorlatra irányulnak. Ilyen értelemben a felszabadítás-teológia tárgya még nem rendkívüli módon új. Sajátossá az teszi, hogy *új gyakorlatból indul ki*, ami nem más, mint a keresztények elkötelezettsége Latin-Amerika felszabadításának forradalmi mozgalmában. A keresztények nagyrésze itt megértette, hogy nem elegendő „lélemben” a szegények pártjára állni, hanem tudniuk kell azt is, hogy ezek a szegények egy kizsákmányoló és elnyomó társadalmi osztály áldozatai. A keresztények ezért keresik a módját az igazságtalan társadalmi rend radikális átalakításának és egy forradalmi és politikai harc mellett kötelezik el magukat. Ebből a *politikai és forradalmi gyakorlatból* kiindulva próbálja a felszabadítás teológiája új szempontból levezetni a kereszténység és az üdvösség alapigazságait.

A teológia lényege szerint lehetséges az ilyen magyarázat, mivel a szegények segítése, az elnyomás és kizsákmányoltság megszüntetése hozzátartozik „az üdvösség megvalósításához”. „Arról van tehát szó, hogy az Úr igéje úgy áthasson minket, hogy újra-értékeljük hitünket, teljesebbé tegyük szeretetünket és így kifejezzük elkötelezettségünk belső reményét. Azon elkötelezettségét, amely mindig gyökeresebbé, átfogóbbá és gyümölcsözőbbé válik bennünk” (9. o.). Ezen törekvés érdekében keresik a felszabadítás élményét jobban kifejező,

új nyelvezetet

Jól ismert, hogy a keresztények elkötelezettsége a szocializmus és a forradalmi tevékenység mellett, — súlyos konfliktust teremtett az egyházon belül. Sokan olyan „keresztény szociális tanítás” nevében bíráltak, amely ma már nem felel meg a széles nép-

rétegek szociális törekvéseinek. Mások pedig azon ekkleziológia nevében emeltek szót, amely mesterségesen kielezi a vallásos és a politikai törekvések ellentétét. Ugyancsak sok bátor kezdeményezést tett lehetetlenné az egyház és az egyes tőkés polgári hatalmak jelenlegi viszonya. Így a felszabadító gyakorlatot folytató keresztények állandó konfliktusban élnek (253. o.). Fokozatosan kialakul az a benyomásuk, hogy az egyháznak az ún. „hivatalos teológiája” és a jelenlegi lelképásztori gyakorlat nem alkalmas arra, hogy erősítse, támogassa elkötelezettségüket. Ezért alapvető kérdéseket vetnek fel a kereszténység és az egyház küldetése igaz értelemről. Rubem Alves korábban már írta ezt a válságot: „Az ember történelmi felszabadításában elkötelezett keresztények régóta észrevették, hogy valami összeegyeztethetlenség van saját törekvéseik és az egyház nyelvezete között. Elentmondást találnak a tanult hit szelleme és igehirdetési módja, valamint az ember felszabadításának célja és szenvedélyes akarása között (vö. Christianisme: Opium ou Libération? Paris, 1972. 89—94. o.).

Így lettek a felszabadítás gyakorlatában elkötelezett keresztények mindennapi problémái Gutierrez számára „teológiai kérdésekké”, amelyek arra ösztönözték, hogy az üdvösség fogalmát és az egyház küldetését újrafogalmazza (69—70; 177—178. o.). Úgy látja, hogy a mai súlyos helyzetet nem lehet egyszerűen a hagyományos etikai, lelképásztori vagy módszertani kérdésekre visszavezetni, tehát új fogalmakat és módszert próbál bevezetni a teológiába. Szerinte a teológiának hármass funkciója van. *Feladata*, hogy olyan bölcsességet nyújtson, amely táplálja a keresztény lelkiiséget. Legyen benne olyan ésszerű erőfeszítés, amely megvilágítja, fogalmakba öltözteti, meghatározza, védi és kritikai módszerekkel igazolja állításait. Így lesz a hit fényében a történelmi események igazi kritikai reflexiója (31. o.). Ez a harmadik funkció szervesen kapcsolódik az előzőkhöz, és a leglényegesebb pontja Gutierrez teológiájának. Mit jelent ez? A teológia legyen „kritikai reflexió” — bíráló átgondolás — azért, hogy tudatossá tegye a gazdasági, társadalmi kulturális élet és a keresztény közösségi feltételek összefüggéseit (28. o.). Ebből következik, hogy a teológia szükségszerűen a társadalom és az egyház kritikájává válik, amelyben közösségi kérdéseket tesz fel, azt befoglalja Isten igéjébe, felszólal az igazságtalanság ellen. A hit fényében gyakorlati célkitűzésre lelkesít és elválaszthatatlanul egybefonódik az élő történelemmel (28. o.). Ebben a magyarázatban hivatkozik J. B. Metz hasonló megfogalmazására. Hogy ezt

a feladatot ellássa, szakmaközi nyelvezetre van szüksége.

A FELSZABADULÁS-FELSZABADÍTÁS kifejezés (liberacion) a jelentések különböző szintjén ugyanazon és egyetlen történelmi folyamatot közelíti meg, amelynek csak egyik esete Latin-Amerika felszabadítása. A fogalom különböző jelentéseit közvetlenül egy adott valóságra vonatkoztatja, miközben a gondolat tartalmak egymással is kapcsolatban maradnak. A valóságot komplementárisan — kölcsönös gondolati kiegészítéssel — írja le. A fogalmi jelentések különböző szintjei nem mások, mint egyetlen történelmi folyamat többirányú megközelítései. Gutierrez a fogalmi jelentések sokféleségét három szintre helyezi:

— A *társadalomtudományok szintjén* a gazdasági életet, a társadalmat, és a politikai kapcsolatokat elemzi.

— Az *antropológia és a történelemfilozófia szintjén* az ember és a történelem értelmét fejtegeti.

— És végül a *teológia szintjén* Krisztus üdvözítő művének fényében világítja meg a történelmi kibontakozást és eszkatologikus beteljesedés felé irányítja.

A „liberacion” fogalma az a keresztelkedési pont, ahol ezek a jelentésszintek találkoznak és kapcsolatba lépnek egymással. Gutierrez a felszabadulás fogalmát szűkebb és tágabb értelemben használja aszerint, hogy milyen konkrét egzisztenciális jelentést ad neki, de minden esetben szoros összefüggésben marad teljesebb teológiai értelemmel. Konkrétan a felszabadulás a népek vágyát fejezi ki: az elmaradt, leigázott, elnyomott népeket (58. o.), az emberibb életfeltételek vágyát (36. o.) és a gazdasági, társadalmi és politikai felszabadulás jogos törekvéseit. Ezen a szinten a liberacion a lelkiismeret állásfoglalását is magában hordja, amelynyiben az ember képtelen belenyugodni abba, — akárhol is éljen a földön —, hogy a harmadik világ többségének nyomorát szólanul tűrje. Ez a felszabadulásvágy jut szerephez ebben a teológiában: „Egy történelmi mozgalom eredményeként a felszabadulásnak ez a mélyeséges vágya már kezd befogadottá válni a keresztény közösségben és úgy szerepel, mint az idők egyik jele, amely elkötelezettségre szólít” (57. o.). A keresztény hit fényében értelmezve tehát a felszabadítás gyakorlata.

AZ ÚJ EMBER JOVÓJÉT készíti elő egy új társadalomban. A gyakorlatot, a praxist úgy fogja fel, mint azt a „helyet”, ahol újból és újból megvalósul az üdvösség ígérete, amelyet Jézus Krisztus hirdetett és amelyben mindig igazoltta válik a keresztény hit és hűség (69. o.). Gutierrez úgy véli, hogy a felszabadulás ilyen fogalma alkalmas arra, hogy

a mai embernek jobban kifejezze Krisztus üdvözítését, a kereszténység magvát, és az egyház küldetésének időszerűségét.

A felszabadulás-teológia alapjai

Gutierrez teológiáját „két időben” építi fel. Az „első idő” az üdvösség megvalósulása Jézus Krisztusban. Ő az, aki már teljességben magában hordozza az új embert egy új társadalomban. — A „második idő” az egyháznak a felszabadulásban és a felszabadulásért vállalt küldetését jelenti, különös tekintettel az evangéliumi szegénység jelentésére. Mi itt inkább az „első idő” alapozó jellegét emeljük ki:

A HIT ÉS AZ ÚJ EMBER kapcsolatával fejezi ki a hatékony keresztény elkötelezettséget testvéreink szolgálatára. Ezt az állítást ugyan más teológiák is elismerik, de hogy ezt a kötelezettséget politikai és forradalmi jellege határozza meg, — ez az állítás kevésbé elfogadott a teológiában. Állítása védelmében Gutierrez megszólaltatja a Szentírást és korunk teológiáját (65—69. o.). Sokan ugyanis elegendőnek tartják, ha a keresztény elsajátít egy általános „moralista és humanizált” szemléletet, de nem sokra becsülik azon tudományos ismeretek fontosságát, amelyek az objektív társadalmi-gazdasági szerkezetről és mechanizmusról, valamint a történeti jövőről szólnak. Ennek következtében eddig inkább a keresztény üzenet személyes jellegét emelték ki. Olyan lelkipásztori felfogást dolgoztak ki, amely fenntartott egy bizonyos „társadalmi megmozdulásoktól elkülönülő magatartást”, hogy inkább elsimítsa és eljelentéktelenítse a keresztény üzenet gyakorlatának problémás pontjait (68. o.). Ma, amikor új társadalmi tudat van születőben, a hit új értelmezése megkívánja a politikailag radikális életvezetést. Meddig és milyen értelemben válhatja a keresztény ezt a magatartást? Ez Gutierrez alapkérdése, amit először az ÜDVÖSSÉG-TEOLÓGIÁBAN szemléltet.

Üdvösségünk Krisztusban van, azonban világi törekvéseink bontakoztatják ki a Krisztusra, mint Célra irányított történelmünket. *Az üdvösség elkezdődött, de nem merülhet ki az emberi önteremtésben*, „dolgozni, átalakítani a világot, önmagunkat emberré tenni, nemessé kovácsolni az emberiséget, küzdeni a nyomor és kizsákmányolás ellen és egy igazságos társadalmat alkotni, — ez már annyi, mint beilleszkedni az üdvösség folyamatába, amely a teljesebb kibontakozás felé vezet” (200. o.). Ezt az alapítéletét több oldalról igazolja. Az ószövetségi Exodus már felismerte az emberi üdvösség jövőjének történelmi szerkezetét, ahol a felszabadulás a népek újjáalakulásában va-

lósul meg. Korunk teológiája pedig fokozottan hangsúlyozza a bűn társadalmi-történeti valóságát és azt az igazságot, hogy „Krisztus műve nem más, mint felszabadítás a bűnből, megszabadulás következményeitől, a kizsákmányolástól, igazságtalanságtól, és gyűlölettől” (198. o.). Teljesebb értelemben: „Az üdvösség Isten felszabadító műve, amit hitben teszünk magunkévá, mint az Istennel való közösségünk ajándékát. Isten önjándékozásának ígérete, amely a béke, az igazságosság, a szeretet és a szabadság történeti valóságában bontakozik ki” (214. o.).

A bűnnel tehát radikálisan „szakítanunk kell, mert ez a végső gyökere minden nyomorúságnak és igazságtalanságnak. A Lélektől ajándékozott belső szabadság gyökerében gyógyítja az egoizmust és így feltétele mindenfajta szociális, politikai felszabadulásnak, az új ember beilleszkedésének az új társadalomba. Az Istentől ígért teljes felszabadulás — az ígéret — azonban meghaladja az evilági terveket és megvalósulást. Ez az ígéret lett a kritikai mércéje az emberi és társadalmi megvalósulásnak, amely dinamizálja a történelmi jövőt olyan cél felé, amely meghaladja mindazt, amit természete szerint remélhet az ember” (215. o.). Ezért a kizsákmányolás és az elidegenedés elleni harc a történelemben lényegileg mindig ugyanaz: az egoizmust akarja visszaszorítani, feloldani. Így állíthatjuk, hogy minden olyan erőfeszítés, amely az igazságos és felszabadult társadalom építésére irányul, már üdvösségi mű, — még ha nem is a végső és a teljes üdvösséget hirdeti (228. o.).

A SZERETET TEOLÓGIÁJÁBÓL Gutierrez kiemeli az ismert alapvető állításokat. A ki nyilatkoztatás alapján mondhatjuk, hogy a történelem az a „hely”, ahol Isten közli jelenléte módját és titkát. *Találkozásunk pontja Jézus Krisztus*: „Amióta Isten emberré lett, az emberiség, minden egyes ember és a történelem, Isten élő temploma lett. A profanum, azaz, ami a templomon kívül van, olyan nem létezik többé” (238. o.). Ha mindenütt találkozhatunk a bennünket hordozó és felszabadító Szeretettel, akkor az is igaz, hogy Istennel találkozunk, amikor az emberiség jövőjéért vállaljuk elkötelezettségünket. — Úgy is mondhatjuk: *Istent szeretni annyi, mint az igazságosság művét szolgálni*. Ezt hangoztatták már a próféták is, ezt jelölte meg Jézus a hegyi beszéd követelményeiben. Amikor pedig Gutierrez az utolsó ítélet példáját fejtegeti, az Isten és emberszeretet elválaszthatatlan kölcsönöségét hangoztatja az Isten szeretete, az Isten íránti szeretetünk és az emberek szeretete között. Így érthető, hogy üdvösségünk a tel-

jes Isten-közösségben és embertársainkkal való testvériségben valósul meg. *Üdvözülni tehát annyi, mint elérni a szeretet teljességét, belépni a szeretet vérkeringésébe, abba a Szeretethez, amely a Szentháromság személyeit egyesíti.* Számunkra ez azt jelenti: *Úgy szeretni, ahogyan az Isten szeret* (329. o.). Az út pedig, amely erre a teljességre vezet, nem lehet más, mint kifejezett vagy bennfoglalt elfogadása a Lélek ajándékának, akiben mondhatjuk: *Abba, Atya!* (Gal 4,6) Ez az elfogadás lesz az emberi testvériség végső alapja. Következésképpen „a szeretet — az Istennek az emberek iránti szeretete — most számunkra az emberi szeretetbe beletestésülve tapasztalható meg. Itt valósul meg emberi képességünk: *Úgy szeressünk, hogy egy igazságos és testvéri világot kovácsoljunk össze*” (246. o.). Nem elegendő azt mondani, hogy Isten szeretete elválaszthatatlan az embertárs szeretetétől (vö. 1Jn 4,20). *Amikor szeretjük testvérünket, minden embert, — ez alapján Isten-szeretetünk szükségszerű és elkerülhetetlen kiárasztása —, tehát annyit jelent, mint Istent szeretni* (248. o.).

Igy tárul fel a szeretet és igazságosság praxisának keresztény értelme. Első tekintetre ez a teológiai fejlődés még távol áll a forradalmi gyakorlattól, de már jelen van benne. Gutierrez az „igazságosság” és a „politikai szeretet” szükségességét hangoztatja, amely képes elfogadni az embert úgy, ahogy van az adott kulturális, társadalmi és faji szituációjával együtt (252. o.). Az ember melletti evangéliumi kiállás hozza létre az elfogulatlan „előszeretetet” a szegények iránt, — azon legszegényebbek iránt, akik a társadalom szélére kerültek és akiket gátolás nélkül kizsákmányolnak vagy pusztulni engednek (250. o.). Ez a „politikai szeretet” követeli a kiváltságos kisebbség mértéktelen javadalmozására beállított társadalom átalakítását, mert ilyenek jogtalanul elulajdonítják mások munkájának értékét. És ennek az átalakulásnak a társadalmat alapjaiban kell átjárnia és gyökeres változására vezetnie, azaz a termelési és kizsákmányolási eszközök magántulajdonát meg kell szüntetnie (252. o.). És még hozzá teszi a szerző: „az emberiség üdvössége azok erejével halad előre, akik elnyomást szenvednek, az ő sorsuk megjavítása a történelem igazi értelme, mert ők, a szegények az igazi örökösök Isten Országának” (252. o.). *Értük küzdeni annyi, mint hitelesen továbbítani a megváltás erejét.* — Gutierrez az európai

REMÉNY-TEOLÓGIÁT is, — szélesebb perspektívában — belefoglalja a felszabadulás gondolatába: „Reménykedni nemcsak annyit jelent, mint megismerni a jövőt, hanem késznek lenni arra, hogy a „lelki gyer-

mekség’ lelkületével úgy fogadjuk, mint ajándékot. De ezt az ajándékot nekünk kell összegyűjtenünk az igazságtalanság tagadásával, az emberjogok megsértése elleni tiltakozással, a békéért és a testvériségért vívott harcainkban. Ez az, amiért a reménynek történelem-mozgósító és felszabadító szerepe van” (271. o.).

Amint J. B. Metz, úgy Gutierrez is állítja, hogy csak az *így megalapozott reménynek lehet igazi bíráló szerepe*, — kritikai funkciója — a társadalmi valóságok felé. Jézus „politikai elkötelezettsége” nem engedheti meg nekünk, hogy elválasszuk megtérésünket a társadalmi-politikai gyakorlattól. Éppen ellenkezőleg, „mivel a nyomor és társadalmi igazságtalanság a bűn következményét tárja elénk, ezért, amikor Jézus megszabadít minket a bűntől, megmutatja feladatunkat a társadalmi igazságtalanság ellen” (294. o.). Tehát az ember csak úgy szabadulhat meg a bűn következményeitől, ha jóvátételképpen elkötelezi magát környezeté és a társadalom javainak elősegítésére. „A politikai dimenzió nem az evangélium után jön ilyen vagy olyan sorrendben, hanem ez a magva üzenetének” (259. o.). Gondoljunk csak azokra a nagy megtérőkre és szentekre, akik Krisztus-találásuk után elosztották vagyonukat, súlyos betegeket vagy elhagyatottakat gondoztak, felkarolták a legszegényebbeket, mert bennük megtalálták Jézust, — és maguk is az egyszerű, munkás életet választották. — „Jézus életének és tanításának a követése egy új embertípusnak és a minőségileg megváltozott társadalomnak szüntelen keresését kívánja... az Ő országa a testvéri és igazságos társadalomban fejlődik abban az ígértben és Reményben, hogy végül is az ember eljut az Istennel való teljes közösségbe. A politika így találkozhat az Örökkévalóval!” (259. o.)

Bár Gustavo Gutierrez teológiai szemlélete még számos nyitott kérdést tartalmaz, mégis megrendülten fogadjuk prófétai szellemét, amely mélyen átjárja gondolkodását. Ő maga ismételtlen kéri a keresztényeket, hogy térjenek vissza Jézus Krisztus prófétai szabadságához és ne leplezzék el az evangéliumi élet társadalmi és politikai kötelezettségeit. Hivatkozik az egyetemes emberiség jogainak konkrét hirdetésére. Bár jól ismeri a környezetében fennálló akadályokat, mégis hatékony közreműködést vár a keresztényektől, mert reméli, hogy akinek füle van, meghallja a nyomorúság jajszavát, amelyből kicseng Jézus hangja: Amit a legkisebbnek tesztek, azt nekem tesztek! (Mt 25,40)

Széll Margit

„AMIT PERUBAN LÁTTAM”

Rövid beszámolót kértünk Bertók Ferenc plébános atyától, aki 1975 januárjában Peruban járt. Láttá az ősi kultúrákat, a hegyvidék szegénységét, de a nagyváros szembevető ellentétét is. A pompás paloták és a nyomorúságos viskók között Krisztus evangéliumának nyomait kereste.

Felkerestem a plébánián és a szíves fogadtatás elején máris kézbe kapok egy dobozt, melyen inka hacosok, lámák, perui minták, írásjelek vannak bevésve és színezve. Odább egy fuvolás törzsfő kerámia alakjáról árad a derűs nyugalom. A beszélgetés vetítéssel egybekötött, az egyszerű szavakat pompás, színes felvételek teszik hitelessé, hangsúlyossá.

Hogyan jutott Plébános Atya Peruba?

Tóth Miklós misszionárius hívott meg, aki teológiai évfolyamtársam volt és mindmáig jó barátom. „Nicolo” Tóth Olaszországban nevelkedett; szülei a húszas években mentek ki Velencébe, ahol hosszú évek nehéz fizikai munkájával a „Budapest” szállót létesítették. Giulio Tóth 7 gyermeket nevelt fel. Amikor két fia a papi hivatást választotta, azt kívánta: „Ti mindig és mindenütt magyar papok legyetek!” ezért haza — Magyarországra — küldte őket tanulni. Így lett kurzustársam Miklós, aki fivérével együtt 1940-től Esztergomban tanult. Visszatérve Nicolo úgy döntött, hogy: „Oda szeretne menni, ahol a legnagyobb szükség van papra.” Így lett a franciaországi Lourdes-i egyházmegye egyik húsz éve üresen álló plébániájának lelkésze. Később belépett a szent József oblatúsa atyák missziós rendjébe, akik azután Peruba küldték. — 1974-ben az ezüstmisés találkozónkra hazajött és akkor hívott meg — mondván — legalább egy közületet lássa a missziós papok életét és munkáját. Észak-Amerikában már jártam, de Peru még „terra incognita” volt számomra, így örömmel fogadtam el a meghívást és vállalkoztam a kissé kalandos útra. Legelső dolgom az volt, hogy beiratkoztam spanyol nyelvi kurzusra, hogy el ne vesszek a spanyol világban. 1975. január 13-án indultam el Rómán, Floridán keresztül Dél-Amerikába.

Milyenek látta Atya a természeti adottságokat, az emberi feltételeket ebben a távoli országban?

Peru felszínében szegény, mélységében gazdag ország, az egyenlítőtől délre a Csendes Óceán partján húzódik; tizenötöször na-

gyobb mint hazánk, 13 millió lakosa van. Az országon végig az Andok hegláncai emelkednek nagy terjedelemben és magasságban. A tengerparti és folyók mentén lévő 50—100 km-es sávolt eltekintve az egész országot sziklás hegyek és erdőségek borítják. Ez adja meg az ország jellegzetességét, szépségét és gazdagságát is. A kietlen costa mellett — őserdők, vadregényes tájak, félelmetes szakadékok, hegycsúcsok, magas medencék, legelőkkel tarkított fennsíkok — váltakoznak. A völgyekben hosszú hegyi utak mentén kisebb nagyobb települések, falvak, városok tűnnek fel. A legelőkön többféle állatot, de főként a hosszúnakú szívós lámát tartják teherhordás céljára, amely legjobban hasznosítható a hegyi lakók számára. Az Andok legszebb és legérdekesebb tája Cuzco és a 3800 m magasságban fekvő Titicaca-tó és környéke. Ide kísért el földünknek legmagasabban közlekedő vasútján egy indián származású kedves ferences testvér. Szerecsére útbaejtették még a közelben fekvő Machu-Pichu — az egykori inkák királyi városát, — amely jelenleg is nemzetközi turista központ. A hegyek világviszonylatban is gazdag ásványkincseket — aranyat, rézércet, és olajat — rejtnek magukban. Mondhatjuk tehát, hogy Peru szép és gazdag ország, ennek ellenére mégis elmaradott. Közismert szólásmondás: „A peruiak aranyzsákon ülő koldusok.”

Ismeretes, hogy Dél-Amerika őslakói az indiánok voltak. Ezek uralkodó osztálya, az inkák Kr. u. 1000 körül birodalmat alapítottak, amely magában foglalta a kontinens területének csaknem a felét. A birodalom központja a perui Andok hegysége volt, Cuzco fővárossal. Az Andok nyugati oldalán kietlen és forró szárazság uralkodik, a közép- és keleti részekben pedig bár csapadékban szegény, de a magas hegyekből, az örökös hó világából lefolyó vízzel kezdetlegesen művelik az alacsonyabban fekvő tájakat is. Az inkák felismerték a táji adottságokból eredő lehetőségeket és éltek is vele. Magas kultúrái és civilizációt alakítottak ki, melynek nyomai a hegyi városokban még ma is megtalálhatók, a legtöbb természetesen a birodalom volt fővárosában, „a királyi város”-ban. A Napisten templomának romjai, és a régi egyetemi város alapjai még ma is láthatók. Az inka birodalom fél évezredig virágzott, míg a spanyol hódítók meg nem jelentek. A meghódítottak elszegényedtek szellemileg és anyagilag, idővel még a nyelvet is elvesztették. Az ősi „quichua” és „aymara” nyelvet már a perui indiánok alig 5—10%-a beszéli. Hiva-

talos nyelv a spanyol, de nem spanyoloknak, hanem „peruáná”-nak tartják magukat. Az új kor civilizációja a hegyekbe nem tudott behatolni, így életük elszegényedett, jelenleg is „miserabilis” körülmények között élnek. A családok fedetlen kunyhókban tengetik életüket. „Selvásoknak” azaz „erdei vadak”-nak hívják őket. Az inka nemes vér azonban bennük is megvan és visszafordítják a mondást: „Az igazi vademberek a városokban laknak.”

Mi a helyzet a nagyvárosokban? Például Limában, jobban kiéleződnek az ellentétek, a tőke embereinek luxus-élete és az adóáramló nincstelenség, a munkanélküliség között? Milyenek látta itt az Atya az életet és mi az egyház szociális munkája?

A városokban a helyzet még rosszabb, ott kirívóbbak a szociális ellentétek. Gondolok a 3 millió lakosú Limára, ahol a Mira-Flores-i előkelő luxus-negyedek mellett a hegyoldalban nyomortanyák végtelen sora következik. Ez olyan kontraszt, amely minden egészséges tekintetet megbotránkoztat. A repülőtérről a magyar IKARUS autóbusz — a cukornád ültetvények mentén — a külvároson keresztül halad szegényes viskók között a város központjába. Az út mentén ajtó-, ablak nélküli viskókat láthattam kilométeres hosszúságban, ahol tömegek teljes kultúrátlanóságban élnek.

Nagy kincset jelent számukra a tenger és a sokat emlegetett Humboldt-áramlat, amely ugyan elviszi az ország nyugati részéről a csapadékot, de bőséggel szállítja a halat a partok felé. A tengerparti városokban így a halüzemek kifizetődők, ezért itt az ipari munkások helyzete valamivel jobb, de népes családjaik miatt anyagi javakban mégis szűkölködnek.

A hegyekből mind többen jönnek a tengerpartra munkát keresni, de végül csak a munkanélküliek számát szaporítják, mert munkát nehezen kapnak. Reggel kimennek a piacra, amely bővelkedik gyümölcsökben, burgonyában, halban és munkaerőben is, ugyanis ezt is ott „árulják”. Ott ácsorognak a munkakeresők, szakma szerinti csoportokban. Ha akad nekik valami alkalmi munka, akár egy teherhordás, vagy cipőtisztítás — amit nem kerülhet el egyetlen idegen sem, mert az utcán, vagy téren szinte elkapják a lábát —, akkor megkeresi a napi három banán árát és azután egész nap az utcán kuporogva rágják a bódító coca levelet. A nincstelenség alapjában véve jóindulatúak, de az éhség elkecseregetté teszi őket, egyre gyakrabban támadják meg a jobban öltözötteket.

Kik merészkednek az egyháziak közül a „nyomorúságos” negyedbe?

Csak a missziós atyák és a nővérek. Újban a kalkuttai Teréz anyja „Szeretet misszionáriusai” nővérek hódítják meg a negyedet. Négy éve jöttek Limába, öt hindú, egy olasz és egy bennszülött taggal kezdték a munkát. Kettesével szótlanul mennek az utcán „szári”-ban — hindú öltözetben — ami már szinte hozzátartozik a „parada” — utca — képéhez. „Először azt hitték, hogy hippyk vagyunk — mondotta az egyik nővér —, de később felismerték szándékainkat.” Ha beteget találnak, ott helyben segítenek, a súlyosakat pedig beviszik a kórházba, amit nem mindig vesznek jó néven tőlük. A kórházak egy része magánkézben van és drága pénzen gyógyítanak, de ha elsősegélyre odavisznek valakit, kötelesek ellátni. A nővérek meglehetősen határozottsággal beviszik a beteget és ott hagyják „Itt a beteg, tessék meggyógyítani” — felszólítással. Ők felmerészkednek a legelhagyottabb helyekre is betegeket ápolni. Ott nincs sem villany, sem víz, sem élelem, ha beteg lesz valaki, éhen és szomjan pusztulhat, mert nincs aki ellássa. Itt a nyomor-negyedekben mindenki jóformán csak egy napra valót képes megkeresni, vagy összekoldulni.

Az egyház nem tud gyökeres társadalmi változást létrehozni, csak egyet tehet, ünnepeken gyűjtést rendez a szegényeknek és az adományokat vagy közvetlenül kiosztják, vagy pedig a nővérek kapják, akik ebédet készítenek. Cuzcoban például a kármelita nővérek naponta 200 öreg, beteg és elesett szegénynek főznek.

Hogyan lesz valaki jótétevő, hogyan tudják megindítani a gazdagok szívét?

Sokat kell prédikálni, hogy megértsék az evangélium tanításából, hogy a többlet-vagy a szegényeké. Legmegrázóbb hatása mégis a példának van. A „Szeretet misszionáriusai” ezt az élő kihívást képviselik. Ők nem tudnak keresztüllépni az utcán lévő betegen, vagy szegényen. Nem zavarják el „dolgozni” a kolduló gyereket, hanem segítenek. Így lassan átértékelődik a keresztény felfogásban, hogy az elesettek nem képesek önmaguktól talpraállni, az erőtlének csak akkor lesznek munkaképesek, ha megteremtik nekik a feltételeket. Ezért helyzetüket a keresztények nem nézhetik érzéketlenül vagy tétlenül.

A nép nagyrabecsüli az egyháziak munkáját, mert tőlük várják és kapják a kultúrát, — amint már említettem — a lelki és anyagi támogatást is. Az olasz alapítású

oblátus atyákon kívül ferences és domonkos atyák is járják a vidéket. Az egyszerű, fehér arcú missziós szerzetesek életmódjukból ismerik meg az evangélium igazi szellemét. A lelkipásztorok, a nővérek élete is ezt tükrözi, akik iskolákat, árvaházakat, szeretetházakat, kórházakat vezetnek. A missziós papok és a szerzetes nővérek nemcsak keresztényekkel foglalkoznak, elsősorban a szegényekkel, akiket mások nem becsülnék, akik nem tudják megfizetni az iskolát, vagy a gyógyszert.

Hogy milyennek képzelik Jézust? Színesnek ábrázolják Őt is és a Szűzanyát is. Gyakran találkozunk a spanyol Madonna-képek barna változataival. A Mária-tisztelet Peruban szinte a vallási élet központját jelenti. Nagyon otthonos számukra szent Ferenc derűje, de szent Domonkos is kedvelt szentjük. Elsősorban azonban mégis saját szentjeik a legnépszerűbbek, így limai szent Róza és Porres szent Márton, akiknek képei még autókban, autóbuszokon is megtalálhatók. A városok spanyol-barokk templomai ősi inka motivumú csipkés faragásokkal borítottak, amelyek a minden irányból rájuk tűző, élesfényű napsugárban csodálatos fény-árnyék játékot adnak. Az ilyen szépséges, aranytől roskadozó templomban, éppen úgy mint a hegyi viskó-kápolnában összegyűlve, embernek érzik magukat, vagy mint ők mondják: mindnyájan Jézus testvérei vagyunk. Szépen fejezi ki egyik énekük, amit Lima egyik külvárosi templomában hallottam: „Somos iguales como hermanos, debemos amarnos. Non importa le raza, no importa el color todos somos iguales ante Dios!” — Egyformák vagyunk mint testvérek, szeretni kell egymást, nem számít a faj, nem számít a szín, mindnyájan egyek vagyunk Isten előtt.

A püspökök, a lelkipásztorok hogyan segítenek a népen?

Övük a szellemi munka és az irányítás. Limában katolikus egyetem van, vidéki városokban pedig ők tartják fenn a különféle főiskolákat, ahol világiak és szerzetesek egyformán tanítanak. Hirdetik és sürgetik a szociális igazságot, szent Agoston tanításának szellemében: „Akinek felesége van, az másét bitorolja.” Egyházi vagyonról ott a mi

régi fogalmaink szerint nem lehet beszélni. A szükséges anyagokat gyűjtésekből és külföldi segítyékből teremtik meg. Egyházmegyei szervezet van ugyan, de vannak papok, akik jelenleg is a „Propaganda Fidei” joghatósága alatt működnek. Amazonas környékének őserdeiben még a népek ezrei törzsi közösségekben élnek. A püspök legfőbb gondja tehát az, hogy papjait testileg, lelkiileg erősítse a vándoréletre és szüntelenül hivatásokért könyörög. Évente egyszer az egyházmegyei papok összejönnek három-négy hétre központi házukban. Ezek a napok a pihenésnek, az egészség feljavításának, a gyógykezeletésnek és a lelki üdülésnek a napjai. A perui egyház tehát a mai napig is missziós egyház, annak minden adottságával és feladatával együtt.

Hogyan látta Plébános Atya a keresztények, az emberek és az ottani egyház jövőjét?

Optimista szemmel láttam és ítélem meg. Én hiszek a kereszténységben és az emberiség jövőjében. Az a nép, amely testileg-lelkiileg egészséges és megvan az anyagi létalapja, annak a népek jövője van, bár az anyagi javak még nincsenek kiaknázva és a jelenlegi elosztás aránytalan. Az emberek népes családokban élnek, 6–8 gyermekes családok nem ritkák. Ez pedig a jövő ígérete. Meggyőződésem, hogy Peruban az inkák virágkora után még várható egy második virágzás. —

Sok paptestvérral találkoztam, részt vettem közös istentiszteleteiken és őszintén állíthatom, hogy szép lelki élményekkel gazdagodtam. Találkoztam ott hazai magyar szellemi munkásokkal is. Büszkeséggel töltött el az a tudat, hogy egy távoli nép föl-emelkedésében mi magyarok is részt veszünk. Tóth Miklós barátom bár már igazi peruánának érzi magát, mindig szeretettel gondolt szülőhazájára. Európa civilizációját tudja nélkülözni, de hazáját nem tudja elfelejteni. Úgy búcsúztunk el, ha Isten is úgy akarja, Magyarországon fogunk még találkozni. Reménykedem, hogy tőle, a magyar misszionáriustól fogunk még hallani a távoli, — de szívünkhez mégis közel álló — szép országról, Peruról.

Sz. M.

Könyvtárgyelő

Szabó Ferenc: Mai teológusok I. H. de Lubac — Y. Congar Teológiai Kiskönyvtár I. 7. Róma, 1976. — J. Loew: Elmélkedések Jézus Krisztusról, OMC Bécs, 1975. — J. Ratzinger: A keresztény hit, OMC Bécs, 1976. — Tomka Ferenc: A keresztény hit legfőbb kérdései, OMC Bécs, 1976.

TEOLÓGIAI-LELKIPÁSZTORI JEGYZETEK

A 2. Vatikáni zsinat a LELKIPÁSZTORI KÉRDÉSEK IRÁNT NYITOTT SZEMINÁRIUMI RENDSZER létrehozását sürgette, amelyben nemcsak az oktatás van folyamatos kapcsolatban a gyakorlati élettel, hanem maguk a növendékek is. Ez az elképzelés — több más országhoz hasonlóan — szépen megvalósul az *NDK szemináriumi struktúrájában*. — A papnövendékek ebben a rendszerben két évi szemináriumi élet után egy éven át al-bérletben laknak, s így látogatják az egyetemi előadásokat. (Ez év alatt az előljáróknak és növendékeknek egyaránt módjuk van meggyőződni arról, hogy az érdekelt harmadik éves korára elsajátította-e már az önálló emberi-papi élethez szükséges tulajdonságokat.) — Ezután ismét két év bentlakás következik, amelyet azonban megszakít a kötelező nyári gyakorlat. A nyári gyakorlatok jelentősége elsősorban a kétkézi, illetve fizikai munka és a dolgozó emberek megismerésében áll. — A két szeminárium-ban töltött évet egy fél év plébániai hitoktatási gyakorlat követi. Ilyenkor a szeminárium és a főpásztor által kijelölt plébániákról két hetente jönnek össze a teológusok, hogy kiértékeljék a lelkipásztori életben, illetve a hitoktatásban szerzett tapasztalataikat, majd újra visszatérnek állomáshelyükre. Ezután kerülnek az ún. pasztorális szemináriumba, ahol diakonussá szentelik őket, s mint ilyenek vesznek részt a lelkipásztor-kodásban pappászentelésükig. Ez az utolsó, közel egyéves időszak különösen jelentős, mert a papi életbe és a lelkipásztori gyakorlatba való legkonkrétabb bevezetést adja. Amíg például a nálunk is ismert szemináriumok többségéből úgy kerülnek ki a fiatal papok, hogy mindössze néhány keresztelést, szentbeszédet, hittanórát végeztek önálló munkaként, addig a keletnémet — és Európa számos egyházmegyéjében hasonló — rendszerben a papjelölteknek módjukban áll felszentelésük előtt közel egy éven át előljárók támogató vezetésével valóságosan résztvenni a lelkipásztorokodásban. Így egyrészt még a végső döntés előtt egészen közelről szembenézhetnek azokkal a problémákkal, amelyek reájuk várnak, másrészt segítséget kapnak ahhoz, hogy megtanulják

sajátmagukat legyőzni, megoldani a nehézségeket.

***

A PAPSÁG FOLYAMATOS KÉPZÉSÉRE, ILLETVE A TOVÁBBKÉPZÉSRE vonatkozóan (De permanenti cleri formatione) a Papi Kongregáció 1969. nov. 4-én levelet intézett a püspöki karokhoz, illetőleg azok elnökeihez (AAS. 62/1970/, 123—234. old.). Ennek legfontosabb gondolatait változatlan időszerűségük miatt emlékezetbe szeretnénk idézni.

A levél első része általában a papság lelki, szellemi, lelkipásztori képzésével foglalkozik. A második rész konkrét útmutatásokat nyújt a folyamatos képzés megvalósításának módjára vonatkozóan.

Először is a *fiatal papok problémáival* foglalkozik. Emlékeztet az Ecclesiae Sanctae apostoli levélre (1966. aug. 6.), amely a püspökök feladatává tette, hogy az újmisések számára a pappászentelés után, az önálló papi-lelkipásztori élet megkezdése előtt egy *gyakorlati-lelkipásztori évet* iktassanak be. Rámutat ennek a gyakorlati évnél — a lelkipásztori bevezetésnek — jelentőségére, majd konkrétan szól a megvalósítás módjáról. Az egyéb útmutatások között kiemelkedően fontos az, amely hangsúlyozza a *papi közösségek* jelentőségét, különösen a fiatal papok számára.

A *papság folyamatos továbbképzésére* vonatkozóan több konkrét útmutatást ad. Beszél a káplánvizsgák és plébánosi vizsgák jelentőségéről, majd idézi a „Papi szolgálat és élet” utasítását, amelyben a zsinat elrendelte, hogy a papok „meghatározott időpontokban, de főképpen néhány évvel a szentelésük után tanfolyamokon vegyenek részt” (19. pont).

— A tanfolyamokat néhány éven át kötelezővé kell tenni, lehetőséget nyújtva egyúttal a többi korosztályok számára is a részvételre.

— A teológiai fakultások feladata lehet, hogy évente például egy-egy hetes továbbképző előadássorozatot tartsanak a lelkipásztorok részére, amelyek által lehetőséget adnak a papságnak az időszerű teológiai kérdések megismerésére és megbeszélésére.

***

A „PERMANENS KÉPZÉS”, illetve a *fel-nőttoktatás* kérdéséről világszerte egyre többet írnak, beszélnek. A témával katolikus részről európai szinten a FECCA (Fédération Européenne pour l'Éducation Catholique des Adultes) foglalkozik, amelynek évenkénti gyűlésein megfigyelőként rendszeresen részt vesz néhány magyar teológus is. — A felnőttoktatás gondolatával egyre komolyabban kell foglalkoznia a magyar egyházi vezetésnek és lelkipásztorkodásnak, szemlélve a hazai irányelveket, figyelembe véve a hazai és külföldi eredményeket. — Az elmélyült jegyesoktatások és keresztelés előtti beszélgetések mellett különös jelentősége van e téren a szülőkkal tartott közös megbeszéléseknek, amelyeken az alapvető nevelési kérdésekre és a hitkérdésekre egyaránt ki kell térni. — Az Ordo Initiationis Christianae Adultorum c. római rendelkezés (1972. jan. 6.) előírja továbbá, hogy módot kell adni a vallástól távolálló keresőknek arra, hogy megismerjék az evangélium üzenetét. Az e célból rendezett vagy e célra is alkalmas előadásorozatoknak azonban figyelembe kell venniük az andragógia általános alapelveit, amely szerint „a tanuló-felnőtt nem felnőtt-gyerek”; azaz nem kezelhető úgy, mint egy hittanra járó gyermek. A felnőttoktatás szakemberei sajátos formákat — csoportbeszélgetéseket, vitákat stb. — javasolnak az oktatás módszereként.

***

A NŐK EGYHÁZI SZOLGÁLATÁNAK ÉS PAPPÁSZENTELÉSÉNEK kérdésével újra foglalkozik a Nemzetközi Teológiai Bizottság. Több ország püspöki kara vagy nemzeti zsinata kérte a probléma felülvizsgálását. — A kérdés rövid úton való elutasítását ma csak az ebben teljesen járatlan személy engedheti meg magának, hiszen azok a teológiai-biblikus és antropológiai-gyakorlati érvek, amelyekre ellenérvként hivatkozni szoktak, az utóbbi évtizedekben legalábbis erejüket veszítették.

A teológusok és biblikusok ma hangsúlyozzák, hogy az elmúlt évszázadok során az egyháznak a nőkről vallott felfogása csupán a kor felfogását tükrözte. Vonatkozik ez a megállapítás a Szentírásnak, az Őszö-vetségnek (Gen 3,1—24; 2,18) és az Újszö-vetségnek (1Kor 11,2—16; 14,34—38; Ef 5,22; 1Tim 2,8—15 stb.) e témában idézett helyeire is. A nőkre vonatkozó gyakorlati előírások (pl. az istentiszteleten való fátyolviselés) éppúgy korhoz kötöttek, mint a férfivel szembeni alárendeltségre utaló megjegyzések. Ezekből tehát nem lehet teológiai érvet kiváncsolni.

Azokkal az „antropológiai érvekkel” szemben, amelyek a nő „sajátos természetére”,

illetve társadalmi szerepére hivatkozva utasították el a pappászentelés gondolatát, a kutatók két szempontból is válaszolnak. Először is hangsúlyozzák, hogy a nők egyes — a papi szolgálathoz nagyon is hozzátartozó — feladatok betöltésére sokkal alkalmasabban, mint a férfiak: Beszédképességük, nevelői adottságaik semmiképpen sem kisebbek, mint a másik nemé, az empátiára — másokkal való együttérzésre, mások lelkivilágának átélésére — való képességük pedig általában nagyobb, mint azoké. Továbbá a férfi és női természetre vonatkozó újabb kutatások ma már közismert eredményeire hivatkoznak (pl. M. Mead, R. Benedict), amelyek egyrészt a férfi és női „természet” közös vonásairól, illetve elsősorban a szocializáció során — és csak másodsorban a természetet folyományaként — létrejött különbségekről beszélnek, másrészt rámutatnak arra, hogy korunkban a férfi és női „természet” (illetve „szerep”) különbözősége nagy mértékben a kiegyenlítődéssel felé halad. (A témához magyarul vö.: Buda B.: A szexualitás modern elmélete, Tankönyvkiadó, 1972?)

Végül maga a fennálló gyakorlat sürgeti a kérdés tisztázását. Mert nemcsak vezető világi munkakörökben szerepelnek egyre nagyobb arányban nők (ott is, ahol nemrég még senki sem tudta volna elképzelni őket), mint kutatók vagy egyetemi tanárok, képviselők vagy államelnökök, hanem az egyházi élet felelős helyein is. A protestáns egyházak női lelkipásztorai mellett a katolikus egyházban is egyre gyakoribb, hogy nők nemcsak a hitoktatásban vagy egyes korlátozott lelkipásztori szolgálatokban (pl. beteglátogatás, áldoztatás, telefonlelkipásztorkodás stb.) kapnak helyet, hanem egyházi intézmények vagy plébániák vezetésében éppúgy, mint az egyetemi szintű teológiai oktatásban — a római pápai egyetemeken is.

***

A bázeli egyházmegyét a *papi szénátus javaslatára* püspöke — korábbi esperesi kerületek határainak némi módosításával — *tíz lelkipásztori zónára osztotta*. A zónák vezetőinek az eddiginél lényegesen szélesebb hatáskört biztosított — így decentralizálva az egyházmegyei vezetést, — hogy ezáltal is teljesebben meg tudják valósítani a *területenkénti lelkipásztori tervezést* és munkát. Remélik, hogy így a zónákon belül jobban kialakulhat a lelkipásztori munkák összhangja, és nagyobb mértékben lehetővé válik a papi munkák megosztása, illetve a szakosítás.

***

BEFEJEZŐDÖTT A SVÁJCI NEMZETI ZSINAT. A 2. Vatikáni zsinat után a világ igen sok országában tartottak nemzeti vagy egy-

házmegyei zsinatokat, — közöttük is különös érdeklődésre tarthat számot a svájci zsinat. A svájci egyház 1972-ben megkezdődött zsinata ui. egyrészt felhasználta az 1972 előtt tartott zsinatok tapasztalatait, másrészt egy új — már most elmondhatjuk, hogy rendkívüli módon bevált — zsinati modellt dolgozott ki, amely ti. összekapcsolja az egyházmegyei és nemzeti zsinatokat. A zsinat tematikájának és „menetrendjének” kidolgozása országos szinten zajlott (figyelembevéve természetesen az előkészítés ideje alatt befutott 160 000 javaslatot, illetve a kiküldött kérdőívekre beérkezett válaszokat), míg az egyes kérdések letárgyalása egyházmegyei szinten történt. Amikor az egyházmegyei zsinatok egy-egy témakört lezártak, akkor került újra sor a nemzeti szintű tanácskozásra, amely összesítette az egyházmegyei eredményeket.

A svájci zsinat ugyanolyan hatalmas témakörrel foglalkozott, mint maga a 2. Vatikáni zsinat, bár természetesen kérdésfeltevései és megoldásai sokkal konkrétabbak, az adott viszonyokra alkalmazottak voltak. A tanácskozások legnagyobb eredményének sokan mégsem azt tartják, hogy egyes kér-

dések határozott választ kaptak, másoknak (pl. a házasmemberek pappászentelesének, az állandó diakonátusnak, az elváltak és újra-házasultak szentségekhez engedésének stb.) megoldási kérelmét pedig a megfelelő római szervek elé terjesztették, hanem azt, hogy maguk a svájci egyház tagjai — püspökök, papok, világiak — ráébredtek a jelen egyházában betöltött szerepükre, illetve Isten népének közös felelősségére. A világiak és a papok ui. megtapasztalták, hogy szavuknak, javaslatuknak súlya van, hogy a püspökökkel együtt mindnyájan felelősek az egyházért. A püspököknek viszont meg kellett tanulniok, hogy komolyan vegyék beszélőpartnereik — papok és világiak — javaslatait, hogy az egyház felnőtt tagjaiként kezeljék őket. — A három évig tartó zsinati, illetve az azt megelőző hároméves előkészítő munka olyan keresztény közösségi légkört teremtett a svájci egyházban, amely az egyház megújulásának legfontosabb feltétele. E légkör, illetve a zsinaton résztvevőknek ilyen irányú tapasztalatai természetesen konkrét formát öltöttek a svájci egyház megújulásának általuk kidolgozott tervében.

(tomka)

A BÉKE BIBLIAI ÍGÉRETE

Az *Ószövetségben* a „salom” nem jelenti az „eszményi” békét: a „rend nyugalmát”. Inkább kihívás arra, hogy a fennálló nehézségeket leküzdjük a jobb megvalósítás reményében. A salom nem jelenti az „elvesztett rend” helyreállítását sem, hanem a mindenkori élet menetéből tör fel és a természeti, meg az emberi rossz állandó kiigazítását, az özvegyek és az árvák, a szegények és elnyomottak jogát követeli. Isten már kezdetben olyannak nyilatkoztatta ki magát, mint aki állandóan tevékeny, és aki belenyúl a történelem folyásába. A legfontosabb tevékenysége nem a csillagok körforgásának zavartalan biztosítása, hanem az emberek felszabadítása a jogtalanságból, a rabszolgaságból. Az Exodus mindazon társadalmi nyomorúságból való kivonulást jelenti, ami az emberi életet gátolja és megtagadja. Az ószövetségi tanúságok szerint a „béke Istene” úgy mutatkozott be, mint aki küzd az emberekért és feltárja előttük a szabadság útját. *A salom tehát Jahve ajándéka*. Azé a Jahvé-é, aki részt vesz a megalázottak és az elnyomottak jogáért vívott harcban: „A hatalmasokat letaszítja a trónról és felemeli az alacsonyorsúkat” (Zsolt 147,6 — Lk 1,52).

„Az éhezőket betölti jókkal és üresen bocsátja el a gazdagokat” (Zsolt 34,11 — Lk 1,53).

A *bibliai teremtéstörténet* szerint Isten a világot békében teremtette. Ez a bibliai béke nem a háború ellentéte, nem átmenet a kaosz és a kozmosz között, de nem lehet a háború és béke egymást kiegészítő történeti fázisa sem. A bibliai gondolkodás legyőzte a kaoszok és kozmoszok közötti állandó körforgás mítoszáit, és megcáfolta az addigi népek háború-értelmezését is. Óva int a háború és a harcok hősi dicsőítésétől. Vitézséggé teszi a háborúzások és a hadsereg erkölcsi értékét is. Úgy látja, hogy a háború alkalmatlan eszköz a viták megoldására. A próféták az eljövendő Messiást a béke fejedelmének hirdetik meg: „Mert gyermek születik nekünk... Így fogják hívni: Csodálatos, Tanácsadó, Erős, Isten... a Béke fejedelme... Messzire kiterjed majd uralma és békéjének nem lesz vége” (Iz 9,5.6). — „Az Úr megalkotta és fenntartja a földet, mert nem a zűrzavarnak (kaosznak) teremtette, hanem hogy lakjanak rajta” (Iz 45,18).

A salom olyan társadalmi folyamatnak lett a vezérszava, amely elősegíti az életet. Tá-

mogatja saját népét, de az idegeneket is az élet adományaiban és lehetőségeiben részesíti. Ezt a békét nem lehet háborúval megnyerni. A salom társadalmi „történet” jelent. Nem egy eleve megszerkesztett rend, amihez mindenkinek alkalmazkodnia kell, hanem társadalmi törvény-formálódás, a jogszolgáltatás és a jogos segítség folyamata. Ebben minden embernek tevékeny részt kell vennie, hogy a kitűzött feladat kellő időben, helyesen megvalósuljon. A békéért vállalt felelősséget nem lehet időtől független szabályokkal megvalósítani, hanem a mindig megújuló igazságosság elkötelezettségében kell megélni. A béke tehát földünkön soha nem lesz nyugalmi állapot. A béke mindig a mi mozgalmunk marad, amelynek végső megvalósulása már az Isten gondja, de mégis létünk beteljesedésének ígéretét alkotja.

A salom várása Izrael válóságos életének világtapasztalatát is magába foglalja. A meg nem valósult ígéretek, a szenvedés és üldöztetések ellenére a béke sohasem vesztette el társadalmi-történeti értelmét. A próféták tanításában a megígért béke mindig a jövőre-irányulást jelenti. De mégsem lehet oka a jelen világtól való elzárkózásnak, nem merülhet ki pusztán bensőséges lelki nyugalomban. A bibliai salom akkor életképes, ha beágyazódik kora társadalmi-történeti folyamatába. Semmi esemény, sem készíthet arra, hogy lemondjanak róla és mindig él a remény, hogy egyszer nemcsak részlegesen.

hanem teljességben is érvényre juthat: „Új-jongj Sion leánya!... Nézd közeleg királyod: igaz és győzedelmes, alázatos, számaron jó, számár hátán, számárnak csikáján. Széztúzza Efraimban a harci szekereket... Békét hirdet a népnek” (Zak 9,9–10). Isten szövetséget köt népével és ez a szövetség lesz a belső, az igazi béke alapja: „Örök szövetséget kötök velük és nem szűnök meg jót tenni velük. Szívükbe adom félelmemet, hogy többé ne forduljanak el tőlem. Örömet találok abban, ha jót tehetek velük; meggyökereztetem őket szilárdan ezen a földön, hűségesen, szívem és lelkem mélyéből... jóra fordítom sorsukat” — mondja az Úr (Jer 32,40). Jahve minden népet meghív, hogy részesedjen az isteni békében, amely nem más, mint a felkínált üdvösség: „Csak az Úrban van az üdvösség és erő... Igazságos Isten és Szabadító... Térjetek hozzám és megszabadultok!” (Iz 45,24,22)

Talán már eljön ez a megígért idő, amikor a béke érdekében a társadalmi-történeti tényezők a jogtalanság, és a nyomorúság megszüntetésére minden erejüket bevetik. Mindannyian együttműködünk ezzel a békeművel, és így dicsérik a Béke Urát, aki „Nagy dolgokat művel karja erejével, fel emeli az alázatosakat... betölti javaival az éhezőket”.

Hans P. Schmiedt nyomán — Kardos József

Hagyj békén! Hányszor halljuk ezt a kifejezést, amelyben a „békét” nagyon is félreértjük. A béke nem lehet belső passzivitás vagy menekülés embertársaink elől. De nem is olyan tespedt nyugalom, ahol a szellemi horizont leszűkül, később meg be is záródik előttünk. Az sem lehet igazi béke, amelyben elfeledkezünk embertársunkról. Mindennap ugyanaz az ősi kérdés visszhangzik lelkünkben: „Mit tettél testvéreddel?” — A megbékélt ember az, aki eljutott embertestvérehez. A mi korunkban a keresztények között éppen úgy, mint a többi emberek között, egyre inkább nőnek a feszültségek, míg végül is kitör az erőszak szenvedélye. Sokszor magunk is az ellentmondás jeleivé leszünk. Mert hiába emlegetjük a békét, ha szavaink vagy tetteink háborúságot okoznak. A kiengesztelődés útja tehát csak a mindig újabb önlegyőzésen át vezethet a békehez. Csak az lehet igazán a „béke embere”, aki először önmagában valósítja meg a szívbeli egységet és ezzel másokat is magához vonz.

Roger Schutz

Korunk életfeltétele a béke! A világbéke szükséges, úgy is mondhatnám, hogy a technika korának magától értetődő feltétele. Olyan állapotot kell teremtenünk, amely megüti a „világbéke” mértékét, vagy nem marad semmi biztosítéka életünknek.

A világbéke még nem lesz az „aranykor”. Lehet, hogy a történelem legsivárabb korszaka lesz. A hozzá vezető út lehet megegyezés, de lehet az utolsó világháború is, ami után mindent újrakezdzünk. Éppen ezért a világbéke rendkívüli erőfeszítést kíván az emberiségtől. Életünknek ez a végső feltétele nem jön létre magától. Amióta fenn áll az emberiség, önmagától nem adódott „világbéke”. Hogy az alakuló béke valóban méltó legyen a mai emberhez, kialakításában mindannyiunknak rendkívüli erőfeszítéseket kell vállalnunk.

Carl Friedrich von Weizsäcker

Számunk írói:

Udvardy József megyéspüspök, Szeged — Bertók Ferenc plébános, Budapest — Cselényi István gk. lelkész, Budapest — Félegyházy József, a Hittudományi Akadémia professzora, Budapest — Hajdók János ny. tanár, Budapest — Kiss László lelkész, Budapest — Rónay György, a Vigília felelős szerkesztője, Budapest — Széll Margit tanár, Budapest — Tomka Ferenc, a Hittudományi Akadémia magántanára, Eger.
Az illusztráció Suda Gábor munkája.

INHALT

PAUL VI.: Unsere Befreiung: Jesus Christus

AUFSATZE

JÓZSEF UDVARDY, *Bischof*: Pál Tomori und die Niederlage bei Mohács
JÓZSEF FÉLEGYHÁZY: Spiritualität des Lebensstils von Ferenc Rákóczi
LÁSZLÓ KISS: Die neuen politischen Dimensionen des christlichen Glaubens

DURCHBLICKE

Die friedliche Entwicklung und der Friede der Entwicklung
(Versicherung des Friedens als Aufgabe der Kirche) (A. Sz.)

EXEGESE UND KERYGMA

Homilienentwürfe vom Allerseelentag bis zu den Weihnachten (Ferenc Gál)

FORUM

Aus den Gedanken eines Laien über die priestliche Verkündigung
(Jolán Kéri)

REVUE

Der Papst über den Frieden
Evangelium und Engagement (György Rónay)
Aus der Lehre über den Frieden des zweiten Vatikanischen Konzils (I. Cs.)
Aus den Gedanken von Dom Helder Camara (Éva Paleta)
Friede und Freiheit Jesu (-y-n-)
Der „aussätzige Christus“ von Lateinamerika (János Hajdók)
Wie kreuzigen wir Christus heute? (Alfons Schäfer)
„Und den Armen wird Frohe Botschaft verkündet“ (Margit Széll)
Was ich in Peru gesehen habe (M. Sz.)

Bücher

THEOLOGISCH-SEELSORGLICHE NOTIZEN

(tomka)
Friede als biblische Verheissung (József Kardos)

18.—Ft

SOMMAIRE

PAUL VI.: Jésus Christ, notre véritable Libérateur!

ÉTUDES

JÓZSEF UDVARDY, évêque de Csanád: Pál Tomori et le désastre de Mohács

JÓZSEF FÉLEGYHÁZY: Portrait spirituel de Ferenc Rákóczi

LÁSZLÓ KISS: Les nouvelles dimensions politiques de la foi chrétienne

HORIZONS

La construction pacifique et la paix à construire (Assurer la paix — tâche de l'Église) (A. Sz.)

EXEGÈSE ET KÉRYGME

Notices d'homélie du jour des Morts à Noël (*Ferenc Gál*)

FORUM

Les pensées d'un laïque sur la prédication (*Jolán Kéri*)

REVUE

Le pape Paul VI. parle de la paix

L'Évangile et l'engagement (*György Rónay*)

Le Concile Vatican II et la question de la paix (I. Cs.)

Réflexions de Dom Helder Camara (*Éva Paleta*)

La paix et la liberté telles qu'elles sont offertes par Jésus (-y-n-)

„Le Christ lépreux” de l'Amérique latine (*János Hajdók*)

Comment crucifions-nous le Christ aujourd'hui (*Alfons Schäfer*)

„Et la Bonne Nouvelle est annoncée aux pauvres” (*Margit Széll*)

Ce que j'ai vu au Pérou! (M. Sz.)

Livres

NOTES THÉOLOGICO-PASTORAL

(tomka)

La paix, comme la promesse de la Bible (*József Kardos*)

TEOLOGIA negyedévi folyóirat, megjelenik március, június, szeptember és december közepén. — Laptulajdonos: Actio Catholica Országos Elnöksége. — Szerkesztőség és kiadóhivatal: 1053 Budapest, Károlyi M. u. 4—8. III. lépcső 1. 8. (A kéziratokat kizárólag ide kell küldeni) — Felelős szerkesztő: dr. Szennay Andás — Főmunkatárs: dr. Gál Ferenc — Felelős kiadó: dr. Várkonyi Imre. — Egyházi jóváhagyással — Előfizetési díj 1 évre 72,— Ft Egyes szám ára: 18,— Ft. Belföldi előfizetés: Actio Catholica Országos Elnöksége TEOLOGIA folyóirat, Budapest 62. 511—324 számú csekk számláján. — Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat útján. Külföldi előfizetési díj 1 évre 10,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54), a Kultúra 024/2 számú számlá;ára az összeg rendelkezésének (Teológia előfizetés) a feltüntetésével. — Terjeszti a Magyar Posta. — Minden jog fenntartva. —

76-2506 Pécsi Szikra Nyomda — F. V.: Melles Rezső

Index szám
25 821